

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI OLIY VA URTA MAHSUS
TALIM VAZIRLIGI

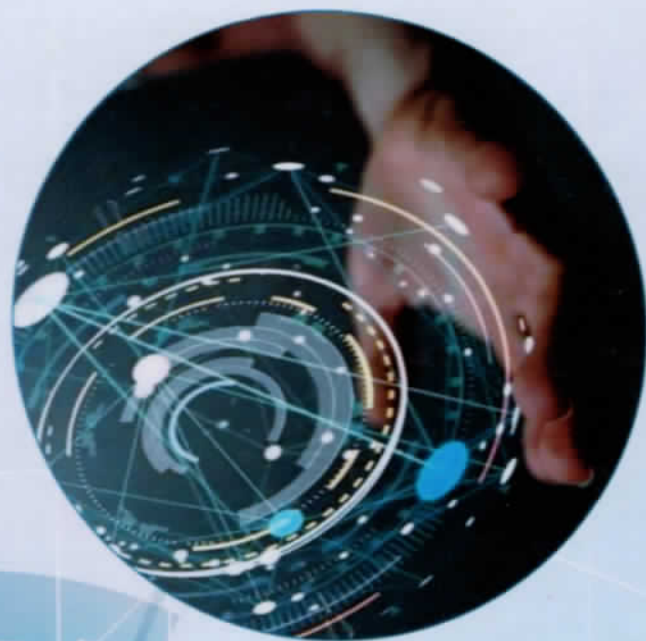
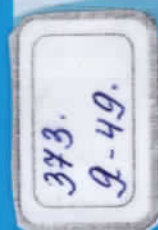
TO'SHENT VILOYATI CHIRCHIK DAVLAT
PEDAGOGIKA INSTITUTI

YKUBOVA MARXABO YUSUFOVNA

**UMUMTALIM MAKTAPLARI
UQUVCHILARIDA
KREATIVLIKNI SHAKLLANTIRISH**

монография

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ТОШКЕНТ VILOYATI ЧИРЧИК ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА
ИНСТИТУТИ

ЯКУБОВА МАРХАБО ЮСУФОВНА

УМУМТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИ ўқувчиларида
КРЕАТИВЛИКНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

монография

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
TOSHKENT VILOYATI CHIRCHIQ
DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
AXBOROT RESURS MARKAZI

ЧИРЧИК – 2022

Ушбу монография Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институти кенгашининг 2022 йил 28 январдаги № 10-сонли мажлисида муҳокамадан ўтказилган ва тасдиқланган.

Монография мазмуни халқ хунармандчилиги, миллий меъморчилик намуналарининг фалсафий, психологик ва тарбиявий жиҳатларини англаш, мазмун моҳиятини чуқур билш, хунармандчилик турлари халқ ҳаётининг бевосита ифодаси бўлиб, халқимизнинг ижтимоий ҳаёт ҳақидаги тушунчаларини, унинг юксак дидини, эстетик қарашларини ва шу билан бирга ахлоқий тарбия билан боғлиқ муҳим қирраларини ўзида ақс эттириш, умумтаълим мактаблари ўқувчиларининг “Технология” ва бошқа фанларни ўзлаштириш жараёнида креативлик сифатларига эга бўлишини таъминлаш ва уни ривожлантиришда уларнинг шахсий қобилиятлари, табиий ва ижтимоий қувватини, касбий фаолиятни сифатли, самарали ташкил этишга йўналтирилган.

Ушбу монографияда умумтаълим мактаблари ўқувчиларида креативликни тақомиллаштиришнинг зарурлиги масалалари, умумтаълим мактабларида илмий-амалий билимларини чуқурлаштириш таълим-тарбия самарадорлигини сифат босқичига кўтариш фикрлари баён этилган бўлиб, ундан мактаб ўқитувчилари, илмий тадқиқотчилар, докторантлар, магистрлар фойдаланишлари мумкин.

Муаллиф:

Якубова М.Ю. – “Технологик таълим” кафедраси ўқитувчиси

Тасризчилар:

Жўраев А.Р. – Бухоро давлат университетининг Педагогика Институти Педагогик таълим факультети декани, п.ф.ф.д (PhD), доценти

Абдалова С.Р. – ТВЧДПИ. Педагогика факультети “Умумий Педагогика” кафедраси п.ф.н доценти

МУНДАРИЖА

КИРИШ.....		4-5
I-БОБ. УМУМТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИ ЎҚУВЧИЛАРИДА ШАКЛЛАНТИРИШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ НАЗАРИЙ ЖИҲАТЛАРИ		
01.1. Умумтаълим мактаблари ўқувчиларида креативликни шакллантиришнинг (“Технология” мисолида) назарияси ва амалиёти.....		6-18
01.2. Мактаб ўқувчиларида креативликни шакллантиришнинг ўзига хос хусусиятлари.....		19-31
01.3. Ўқувчиларда креативликни шакллантиришни тақомиллаштириш тизими.....		32-44
I - боб бўйича хулоса.....		45-46
II-БОБ. МАКТАБ ЎҚУВЧИЛАРИДА КРЕАТИВЛИКНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МЕТОДИКАСИ		
02.1. Умумтаълим мактаблари ўқувчиларида халқ хунармандчилиги асосида креативликни шакллантиришни тақомиллаштириш методикаси.....		47-64
02.2. Ўқувчиларда креатив фикрлаш кўникмасини шакллантириш методикаси.....		65-83
02.3. Ўқувчиларда халқ хунармандчилиги асосида креативликни шакллантиришга йўналтирилган методлар тизими ҳамда уни баҳолаш кўрсаткичлари.....		84-119
II-боб бўйича хулоса.....		120-121
ХУЛОСАЛАР		122
МЕТОДИК ТАВСИЯЛАР		123
ГЛОССАРИЙ		124-127
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати		128-136

КИРИШ

Жаҳонда "Lifelong learning" таълим дастурлари бўйича таълим олувчиларнинг креатив фикрлаш кўникмаларини шакллантириш муаммолари педагогика назарияси ва амалиётда долзарб ҳисобланади. ЮНЕСКОнинг таълим, фан ва маданият масалаларига оид "Техникавий ва касб-хунар таълими тўғрисида" ги Конвенциясига (Convention on Technical and Vocational Education) мувофиқ глобаллашув шароитида меҳнат бозори талаблари асосида таълим хизматларининг инновацион технологияларини яратиб ва амалиётга жорий этиш орқали таълим олувчиларнинг касбий фикрлаши ва ижодий яратувчанлик қобилиятларини ривожлантириш муҳим аҳамият касб этмоқда.

Халқаро педагогик амалиётда таълим олувчиларнинг шахсий муҳим сифатларини шакллантириш ва ривожлантириш муҳим ўрин эгаллайди. Шу нуқтаи умумтаълим мактаблари ўқувчиларининг креатив фикрлаш кўникмалари муҳим ҳисобланади. Бунда уларнинг ўқув мотивацияси, мустақил фикрлаш, ижодкорлик ва ўз-ўзини фаоллаштириш каби когнитив ва рефлексив қобилиятларини шакллантириш жараёнида замонавий дидактик воситалар ва электрон ахборот ресурсларидан самарали фойдаланиш интегратив техник билим ва кўникмаларини ривожлантиришга хизмат қилади.

Мамлакатимиз таълим тизимида компетенциявий талабларга жавоб берадиган мустақил ва эркин фикрлайдиган, рақобатбардош кадрларни тайёрлаш тизими ислох қилинмоқда. Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегиясида "узлуксиз таълим тизimini янада такомиллаштириш, сифатли таълим хизматлари имкониятларини ошириш, меҳнат бозорининг замонавий эҳтиёжларига мувофиқ юқори малакали кадрлар тайёрлаш сиёсатини давом эттириш"¹

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида" ги Фармони // Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами. -Т., 2017. -Б.39.

устувор вазифалардан бири этиб белгиланган. Шу сабабли умумтаълим мактабларининг 8-9-синф ўқувчиларида халқ хунармандчилиги асосида ўқувчиларда креатив фикрлаш кўникмасини шакллантириш ва ривожлантиришнинг амалдаги методлари ва воситаларини такомиллаштириш ҳамда амалиётга жорий этиш борасидаги илмий-амалий тадқиқотларни амалга оширишни тақозо этмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 17 ноябрдаги "Хунармандчиликни янада ривожлантириш ва хунармандларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари тўғрисида" ги ПФ-5242-сон Фармони, Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Халқаро хунармандчилик фестивалини ўтказиб боришга оид чора-тадбирлар тўғрисида" ги 2019 йил 3 октябрдаги ПФ-5841-сон Фармони, "Хунармандчиликни янада ривожлантириш ва хунармандларни қўллаб-қувватлаш бўйича кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида" ги 2019 йил 28 ноябрь, ПҚ-4539-сонли қарорларида мамлакатимизда миллий хунармандчилик, халқ бадийи ва амалий санъатини ривожлантириш, шу орқали халқимизнинг бой маданий мероси ва тарихий анъаналарини тўлиқ сақлаб қолиш, хунармандчилик йўналишлари бўйича илмий-тадқиқот ишларини амалга оширишга кўмаклашиш ва кадрлар тайёрлашни тизимли йўлга қўйиш каби вазифалар мазкур фаолиятга тегишли бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларнинг юқросини таъминлашда мазкур тадқиқот иши муайян даражада хизмат қилади.

I-БОБ. УМУМТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИ ҲУҚУВЧИЛАРИДА КРЕАТИВЛИКНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ НАЗАРИЙ ЖИХАТЛАРИ

§1.1. Умумтаълим мактаблари ўқувчиларида креативлиكنи шакллантиришнинг “Технология” мисолида назарияси ва амалиёти

Жамиятимиз тараққиётининг муҳим шарти кадрларни тайёрлаш тизимининг мукаммал бўлиши, замонавий иқтисод, фан, маданият, техника ва технологиялар асосида юксалишида умумтаълим мактабларида фанларни, жумладан, “Технология” фанини ўқитишни замонавий илмий фикрлар ютуқлари ва ижтимоий тажрибалар, таълим жараёнининг ҳамма босқичларида илгор методик тажрибаларга таянган ҳолда амалга оширилиши билан характерланади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев раислигида 2019 йил 23 август кунги халқ таълими тизимини ривожлантириш, педагогларнинг малакаси ва жамиятдаги нуфузини ошириш, ёш авлод маънавиятини юксалтириш масалаларига бағишланган видеоселектор йиғилишида, “Таълим-тарбия соҳасида замонавий ва оқилona тизим яратиш, ўқитиш методлари, таълим стандартлари, дарслик ва ўқув кўлланмаларини янгилаш зарурлиги, билим беришда илгор хорижий тажрибалардан фойдаланиш, тарбияда эса миллий анъана ва кадриятларга суяниш муҳимлиги кайд этилганлиги ҳам фикримизнинг яққол далилидир [150].

Тадқиқот иши мавзуси доирасида педагогик илмий-амалий таҳлиллардан, умумтаълим мактабларида ўқитиладиган “Технология” ўқув предмети 1-синфдан-9-синфгача узлуксиз ўқитилиши, фан мавзулари таркибига кўра, ўқувчиларда креативлиكنи шакллантириш имконияти бошқа фанларга нисбатан юқорилиги, айниқса, халқ хунармандчилигини мукамал ўрганиш бугунги кунда долзарб эканлиги аниқланди.

“Хунармандчиликни янада ривожлантириш ва хунармандларни қўллаб-қувватлаш бўйича кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ги 2019 йил 28 ноябрь, ПҚ-4539-сонли қарорида, хунармандчиликни янада

6

ривожлантиришнинг асосий йўналишлари [2] жумладан, хунармандчилик соҳасида янги лойиҳаларни амалга ошириш, йўқолиб бораётган хунармандчилик турларини тиклаш ва ривожлантириш муҳим ваданиятга эга эканлиги кайд этилиши ниҳоятда муҳим масала. Зеро, миллий тарбияда халқ хунармандчилиги муҳим аҳамият касб этади.

Хунармандчиликнинг қадимий даврлардан кенг тарқалган соҳалари мавжуд бўлиб, темирчилик, дегрезлик, пичокчилик, қулфчилик, заргарлик, ырдуўлик, дурадгорлик, ўймакорлик, харротлик, сандиқчилик, нақшошлик, нонопчилик, гиламдўзлик, бешикчилик, дўппиччилик, ганчкорлик, сангтарошлик, кулолчилик, кошинчилик, кўнчилик, чармгарлик, мивасидўзлик, этикдўзлик, кандолатчилик шулар жумласига киради.

Миллий хунармандчилик таникли этнограф И.Жабборовнинг тавқидлашича, темирчилик ривожланиши билан мустанкил соҳалар юзага кела бошлаган. Масалан, ўзбек пичоғини пичокчилар, қулф-калитни қулфчилар, итга-бигизни игначилар, рўзгорда зарур бўлган буюмларни чилангар, михгар, тикчилар ясаганлар. Ўзбек заргарлари ясаган ноёб киммагбаҳо безаклар дунёда машҳур. Ёғоч буюмларини яшаш хунармандчилигини дурадгорлар ивмалга оширган, бунда ўймакорлик алоҳида аҳамиятга эга бўлган. Шунингдек, уй-рўзгор буюмларини ясайдиган уста-харротлар, эгарин, тарокчи,элакчи усталар ҳам бўлган. Маҳаллий дурадгор усталар миллий мусиқа асбоблари ясаганлар. Қурилиш ишлари билан шуғулланувчи усталарни гилкор(ғишт қувчи), сувоқчи, пахсакаш деб атаганлар. Маҳсус меъморлар, яъни мохир сувоқчи ва ганчкорлар миллий меъморчилик санъатини эгаллаб, мачит, мадрасалар, минора ва кўшлар қурганлар. Сабр-тоқат ва оғир меҳнат талаб қиладиган бадний амалий санъат соҳаси тош ва суяк ўймакорлиги, яъни тоштарошлик ва сангтарошлиқдир. Сангтарошлар ибосси мармар устунлар ясаганлар. Кулолчилик энг қадимий ва оммавий хунармандчилик тури бўлиб ҳисобланган. Рангли, сирланган ғишт ғиштларини ясовчи усталар кошчилар деб номланган, улар қурувчи бўлсалар ҳам кулолчилик асбобларидан фойдаланганлар. Тандирларни тандирчилар

7

ясаганлар, теридан пўстин ва бош кийим тиккан усталарни пўстиндўз, телпақдўз деб атаганлар. Шунингдек, кўн ва чармдан оёқ кийим ва турли буюм ясаганларни чармгар, этикдўз, махсидўз, кавушдўз деб номлаганлар.

Тўқимачилик ва ипакчилик касби ҳам турли сохаларга бўлинган. Пиллани чуватиш билан пиллакашлар шугулланганлар, газлама ва ипларни бўёкчи, рангрёз усталар бўяганлар, сўнгра абрбанд усталар унга нақш чизганлар. Каштачилик ўзбекларнинг энг сеvimли касби бўлса, дўппи каштачилиги ўзбек халқининг гурури ҳисобланади, юртимиздаги ҳар бир жойнинг дўпписи ўзаро фарқланади. Ўзбек миллий ширинликларини тайёрлайдиган усталар кандолагчи, ширапаз, холвагар, шакарпаз деб аталган. Шунингдек, кассоблик, ошпазлик, новвойлик касблари ҳам машҳур бўлган. Гиламдўзлик, китиз босиш, сават ва бўйра тўқиш ҳам амалий санъатнинг ноёб турларидан ҳисобланган [59, 214-6].

Металл буюмларга ўйиб нақш ишлаш касби - кандакорлик, мисдан турли буюмларни яшаш мистарлик касби деб аталган. Энг серҳашам бадий амалий санъат касби зардўзлик ҳисобланган. Зарбоф кийимлар ва зардўзлик касби ҳақида жуда ҳам кўп археологик ва тарихий маълумотлар мавжуд бўлиб, улар ўзбек халқининг узок тарихий тараққиётида бой анъаналарга эга бўлган халқ амалий санъати маданий меросимизнинг ёрқин намуналарига айланган. Халқ амалий санъати касб-ҳунар билан чамбарчас боғлиқ. Юқоридаги маълумотлардан келиб чиқиб, ота-боболаримиздан 150дан зиёд ҳунар турлари бизгача мерос бўлиб келганлигига амин бўлдик.

Халқ ҳунармандчилиги, миллий меъморчилик намуналарининг фалсафий, психологик ва тарбиявий жиҳатларини англаш, мазмун моҳиятини чуқур билиш зарурдир. Чунки ҳунармандчилик турлари халқ ҳаётининг бевосита ифодаси бўлиб, халқимизнинг ижтимоий ҳаёт ҳақидаги тушунчаларини, унинг юксак дидини, эстетик қарашларини ва шу билан бирга ахлоқий тарбия билан боғлиқ муҳим қирраларини ўзида акс эттиради. Шунингдек, халқимизнинг узок тарихи, урф-одатлари, кенг дунёқарashi, орзу-умидларини ҳам бутун улугворлиги ва теранлиги билан намоён этиб,

улар ҳақида кенг ва чуқур билим беради ва маънавий-ахлоқий кадриятларга, касб-ҳунарга кизиқиш уйғотишда муҳим манба ҳисобланади.

Халқимиз ҳунар эгаларини қанчалик ардоқлаган ва юксак баҳолаган бўлса, ахлоқий етуклик, касбга ҳурматни ҳам шунчалик юқори ўринга қўнган. Халқ амалий санъатига, шу орқали ҳунар эгаларга кизиқишни уйғотиш ахлоқий тарбия билан уйғунликда олиб борилганлиги туфайли инфрмизда ўзбек маданиятига улкан ҳисса қўшган қанчадан-қанча йirik мутифақкирлар, олимлар, илму фан, санъат ва адабиёт намоёндалари еттишиб чиққан.

Манбаларда берилишича, ёшларни ҳунарманд бўлишга одатлантириш, интиқтириш, йўллаш ва ундаш энг аввало онладан бошланади. Ҳунар ўргатиш орқали ахлоқий тарбиялаш ҳам аввало онлада кейинчалик таълим муассасаларида давом этади. Онладати қатталар ёшларни ҳунар ўрганишга йўналтириш, уларнинг ҳунарни эгаллаётганларини синчиклаб кузатиб бориши ва манзур бўлган ишлари учун рағбатлантириб, мактаб, мукофотлаб турнишлари ҳақида жуда кўп маълумотларни олиш мумкин. Зеро, халқ ўганишида айтилган ахлоқ-одоб, ҳунар ҳақидаги фикрларни давр элагидан еврилаб ўтказлади, дурдоналарини ардоқлаб, келажак авлодга узатади. Демак, калк амалий санъати намуналари ёшларда касб-ҳунарга меҳр уйғотиш ҳамда меҳнатсеварлик ҳиссини сингдириш военгаси бўлиб қолаверади.

Маълумки, юртимиздаги тарихий обидалар, миллий меъморчилик намуналари улкан аҳамиятга эга бўлган ёдгорликдир. Уларнинг ҳар бири миллий бойлигимиз, миллий ўзлигимизни англайтиб турувчи тарихий хотира, ёдбоқ, одобномалардир. Ана шу халқ дурдоналари жаҳон меъморчилиги тарихида ўзларининг бадий қадр-қиммати, обрўсига кўра Миср, Ҳиндистон, Эрон, антик Юнонистон ва қадимги Римдаги машҳур меъморчилик ёдгорликлари билан ҳасли равишда бир қаторда туради. Бу обидалар бир неча асрлардан бери вақт синовларига бардош бериб келаётганлиги, бетақрор бевасили ва салобати билан жаҳон халқларини мафтун қилиб келинмоқда. Ёш авлод ниҳоятда юксак ақл-заковат маҳсули бўлган бундай архитектура

ансамбллари, маҳобатли биноларни кўриб, улардаги мислииз гўзалликни хис қиладилар. Хунарманд усталар ишини кўриб, хунар ўрганишга янада кизиқшни ортади. Шунингдек, бундай монументал қурилишлар, мажмуа ва ёдгорликлар ёшларни ахлоқий тарбиялашда муҳим манба ҳисобланади. Аждодларнинг меъморчилик қобилиятидан фахрланиш хисси Ватанини севишга, ватанпарварлик хиссининг уйғонишга олиб келади.

Ватанпарварлик эса ахлоқий тарбиянинг бош мезонидир. Юртимиздаги ҳар бир тарихий меъморчилик обидалари ўзига хос мураккаб архитектура асосида қурилган ва жуда катта меҳнат сарфланган. Амалий безак санъати турларидан Ўзбекистонда кенг тарқалган соҳаси - буюқли расмлар чизишдир. Одатда, бу соҳа икки хилда: ганч сувоқли деворга расм чизиш ва ёғоч буюмларга рангли нақш беришдан иборат. Мазкур хунарни нақшошлик санъати деб атайдилар. Ўтмишда юксак дид билан бунёд этилган нақшли муҳташам бинолар хозиргача кишини ўзига мафтун қилиб келмоқда. Ниҳоятда бой, мазмунли миллий нақшларимиз турар жой ва йирик иморатларнинг девор ҳамда шифтларида, олдий идиш-товоқда, сандик ва кўрпачалар, беланчак, бешик, чолғу асбоблари ва бошқа буюмларда жиловланиб инсонни хайратга солади.

Демак, халқ хунармандчилиги, миллий меъморчилик намуналарининг фалсафий, психологик ва тарбиявий жиҳатларини англаш, мазмун моҳиятини чуқур билиш зарурдир. Чунки юқорида таъкидланган хунармандчилик турлари халқ ҳаётининг бевосита ифодаси бўлиб, халқимизнинг ижтимоий ҳаёт ҳақидаги тушунчаларини, унинг юксак дидини, эстетик қарашларини ва шу билан бирга ахлоқий тарбия билан боғлиқ муҳим қирраларини ўзида акс эттиради. Шунингдек, халқимизнинг узок тарихи, урф-одатлари, кенг дунёқараши, орзу-умидларини ҳам бутун улғуворлиги ва теранлиги билан намоён этиб, улар ҳақида кенг ва чуқур билим беради ва маънавий-ахлоқий кадриятларга, касб-хунарга кизиқиш уйғотишда муҳим манба ҳисобланади. Шунинг учун, мамлакатимизда миллий хунармандчиликни ривожлантириш, хунармандчилик соҳасида янги лойиҳаларни амалга

ошириш, йўқолиб бораётган хунармандчилик турларини тиклаш борасидаги вазифалар Президент Фармонлари ва қарорларида белгилаб берилган. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги, Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, Маданият вазирлиги ва Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги "Хунарманд" уюшмаси билан биргаликда, 2020-2021 ўқув йилидан бошлаб хунармандчиликка натносолашган ҳудудларда хунармандчилик ва халқ амалий санъати йўналишлари бўйича болалар мусика ва санъат мактаблари, "Баркамол олов мактаблари" ҳамда Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги таъсирлуғидаги касб-хунарга ўқитиш марказларида ўқув курсларини ташкил этиш каби масалалар. Шундай долзарб вазифаларни бажаришга хисса қўшиш мақсадида "Технология" фани негизида халқ хунармандчилигини ёш авлодга чуқур ўргатиш, келажакка халқ хунармандчилиги соҳаси бўйича миллий ижодкор кадрларни тайёрлаш масалалари тадқиқ этилди.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг "Умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-хунар таълимининг давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида"ги 2017-йил 6-апрелдаги 187-сонли қарорида [5] умумий ўрта таълим тизимини мамлакатда амалга оширилаётган ижтимоий-иқтисодий ислохотлар, ривожланган хорижий мамлакатларнинг илғор тажрибалари ҳамда илм-фан ва замонавий ахборот-коммуникация технологияларига асосланган ҳолда ташкил этиш, маънавий баркамол ва интеллектуал ривожланган шахсни тарбиялаш кўзда тутилган. Унда, миллий, умуминсоний ва маънавий кадриятлар асосида ўқувчиларни тарбиялашнинг самарали шакллари ва усулларини, ўқув-тарбия жараёнига педагогик ва замонавий ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш каби вазифалар ҳамда, умумий ўрта таълимнинг таянч ўқув режаси умумий ўрта таълим муассасаларида ўқитиладиган ўқув фанлари номи, ўқув юқламасининг минимал ҳажми ҳамда уларнинг синфлар бўйича тақсимооти белгиланган. Ушбу ҳужжатга кўра, "Технология" ўқув предмети I-синфдан

фирдалаш кўникмасини шакллантириш методикаси (5-синф мисолида) [7]. Жалола Диларфўз Фаттоховна, махсус фанларни ўқитишда ўқувчиларнинг муваққил ва ижодий фаолиятларини ривожлантириш [11]ни илмий тадқиқотчилар.

Бирор бир соҳадаги касб эгасининг фаолиятини тавсифловчи энг кенг тушунича - бу "ихтисослик" ҳисобланади. "Ихтисослик - бирор-бир турдаги меҳнатга яроқиллик, тайёргарлик даражасидир" [18]. Ихтисослик - бу мутахассиснинг касбий ўқитилганлиги даражаси ва тури, унда маълум бир ишни бажариш учун зарур бўлган билим, кўникма ва малакаларнинг мавжудлиги ҳисобланади. Ихтисослик касбий вазифаларни бажариш учун зарур бўлган махсус билимлар, кўникмалар, малакалар ва тавсифлар билан ифодаланади ҳамда касбий муҳим хусусиятлар сифатида белгиланади.

Бугунги кунда ижодкорлик, яратувчанлик, янгилек яратишга қаратилган фаолият - креатив фаолият деб тушунилади. Креативлик сўзи (инглизча "create" - яратувчанлик, ижодкорлик) сўздан олинган бўлиб, инсон шаксининг ижодкорликка бўлган қобилияти, ижодкорлик истеъдод даражаси, индивиднинг анъанавийлик ёки одат тусига кирган фикрлаш қараридан узок бўлган, принсипиал янги гояларни яратишга тайёрликни қарактерловчи, шунингдек, муаммоларни ўзгача тарзда бартараф этиш, инновационнинг муваққил фактори сифатида қабул қилинган ижодий қобилиятларидир [23].

Креатив шахс бўлиш, бизнинг мисолимизда эса, креатив ўқувчи бўлиш - бугунги таълим олиш фаолиятида афзалликларга эга бўлиш, масалан, бошқа ўқувчилар ичида ажралиб туриш, бошқаларга қараганда кизик сўхбатдош бўлиш, мураккаб мавзуларни ўзлаштириш, таълимда учрайдиган инновационликлардан чиқишда ноодатий тарзда йўл топиш демакдир.

Креатив қобилиятларни фақат янги гояларни яратишигина учун эмас, балки ҳаёт тарзининг, ёки алоҳида олинган аспектларни яхшилаш учун қўланиш ва шахснинг ички дунёси ривожланишида муҳим ўрин тутаяди.

9-синфгача ўқитилиши, 1-2-3-4-синфларда ҳафтаига 1 соат, 5-6-7-синфларда эса ҳафтаига 2 соатдан ўқитилиши белгилаб қўйилган.

Ушбу фаннинг ўқув дастурлари таҳлил қилинганда, "Халқ хунармандчилиги" бўлими мавзулари асосан, 8-9-синфларда ўқитилиши, бўлимини ўқитишда умумий ўрта таълимнинг мазмунни, шакли, воситалари ва усулларини танлашда инновация технологияларига асосланиши, ҳамда ўқувчиларда фанни ўрганиш ва таълим олишни давом эттириш учун умумий компетенцияларни ривожлантиришнинг таъминланиши зарурлиги каби талабларнинг бажарилиши ҳолати ўрганилди.

Инсон эҳтиёжларининг ортиши, унинг фаолияти мураккаблашиши ва илмий-техник тараққиёт тўғрисида имкониятларининг кенгайтиш жараёнида касб доирасида меҳнатни табақалаштириш зарурияти юзага келди. Меҳнатнинг касб ичида бундай бўлиниши натижасида мутахассисликлар вужудга келди. "Мутахассислик касбий меҳнатдаги ишларнинг нисбатан тор доирасини ўз ичига олган касбий фаолият туридир". Ишчиларнинг мутахассислиги қўлланилаётган меҳнат қуроллари (токарик, винт киркиси, токарик автомати ва бошқалар), меҳнат усуллари (эркин тоблаш, темирчиликда штамплар) ва меҳнат маҳсулотлари (асбоблар тайёрлаш, машиналарни таъмирлаш ва ҳоказо) га боғлиқ ҳолда аниқланади [90]. Назарова Барно Алижон кизи, бўлажак ўқитувчиларда креатив ёндашув асосида тадқиқотчилик лаёқатини тарбиялаш [15]. Қўйсенов Одил Алмуратович, компетентли ёндашув асосида бўлажак ўқитувчиларнинг касбий-педагогик ижодкорлигини ривожлантириш технологиялари [41]. Бабалжанов Салоҳиддин Сабитджанович, педагогика олий таълим муассасалари ўқувчиларининг медиакомпетентлигини ривожлантириш [8]. Ибрагимова Гулсанам Немагловна, интерфаол ўқитиш методлари ва технологиялари асосида ўқувчиларнинг креативлик қобилиятларини ривожлантириш [13]. Ариплжанова Альфия Равильевна, ривожлантириш креативного потенциала педагогов высших образовательных учреждений в условиях [6]. Алавуединова Надира Ганиевна, она тили дарсларида ижодий

Креативлик ахборотни ёлда саклаш ва фактларни йиғишга асосланганлиги туфайли анъанавий таълим системаси хар доим ҳам ўқитишда креатив ёндошувга асос бўла олмайди. Бу ҳолат шахсга йўналтирилган таълимнинг, хусусан ўқувчининг креативлик қобилиятини ривожлантиришга қодир эмас. Қундалик ҳаёт тарзи кўпича шахснинг креатив хусусиятларининг пасайишига сабаб бўлади. Шу туфайли, креатив қобилиятларнинг ривожланиши учун фақат махсус ташкил қилинган муҳит бўлиши лозим.

Педагогик креативлик – педагогнинг анъанавий педагогик фикрлашдан фарқли равишда таълим ва тарбия жараёнини самарадорлиги таъминлашга хизмат қилувчи янги ғояларни яратиш, шунингдек, мавжуд педагогик муаммоларни ижобий ҳал қилишга бўлган тайёргарлигини тавсифловчи қобилияти [91].

Педагогнинг креативлик сифатларига эга бўлмаслиги туфайли ўқувчилар ҳам қизиқарли ва ажойиб ғояларга эга бўлсалар-да, бироқ, уларни ифодалашда сусткашликка йўл қўяди. Бунинг сабабли таълим жараёнида қўлланилаётган методлар ўқувчиларда эркин, мустақил фикрлаш қўникмаларини шакллантиришга хизмат қилмаслиги билан белгиланади. Касбий фаолият самарадорлигини баҳолашда педагогнинг ижодкорлиги – креатив потенциали даражасини баҳолаш муҳим аҳамиятга эга. Америкалик олим Д.Векслер “Креативлик фикрнинг шундай турики, у шахсга бир муаммо ёки масала юзасидан бирдангина бир нечта ечимлар пайдо бўлишини такозо этади ва шаблонли, зерикарли фикрлашдан фарқ қилиб, нарса ва ҳодисалар моҳиятидаги ўзига хослик, ноёблик сифатларини англашга ёрдам беради” - деб таъриф беради [128].

А.Маслоу ҳам креативликни - барчага хос туғма ижодий йўналиш, атроф муҳитнинг таъсирида кўпчиликда йўқолиб кетувчи фаолият деб ҳисоблаган [87].

Америкалик психолог олим Дж Пол Гилфорд ўзининг илмий тадқиқот ишларида креативлик ва интеллектни биринчи мартаба таққослади. У

14

интеллектуал структура моделини яратишда тафаккурни конвергент ва дивергент турига ажратди [125].

Конвергент тафаккур - (лотинча *convergere* – “бир йўлдан”) тафаккур формаси бўлиб, муаммонинг бир қанча ечимларидан фақат ягона тўғрисиини танловдир. Конвергент тафаккур асосида интеллектуал ётади, шунинг учун интеллектуал тафаккур деб ҳам аталади.

Дивергент тафаккур – (лотинча *divergere* – “бўлиниш”) ижодий тафаккур методларидан бири бўлиб, берилган бир муаммонинг бир қанча ечимларини топиш, шунинг билан бир қаторда, дивергент тафаккур “бир нарсанинг ўзида турли йўналишларга изланиш, яъни бир муаммога бир нечта турли жавоблар борлигини ва оригинал ижодий ғояларнинг туғилишига кўзатиб юлади. Дивергент тафаккурнинг асосида креативлик ётади.

Джо Гилфорд умумий қобилиятлар соҳасини тадқиқ қилиш натижаларини таъминлаштириб, “Интеллектуал структура модели” ни тақлиф этади. Унинг модели асосида “мазмун”, “операция”, “реаксия” тушунчалари мавжуд.

Реаксия – материалга нисбатан қандай операцияни қўллаш натижаси. Гилфордининг моделидаги барча факторлар мустақил бўлиб, у уч ўлчамли, ётади эса номларнинг классификацион шкалалари турли хил ўлчамларда ҳам учраб туради.

Операция деганда Гилфорд синондан ўтказилаётган объектнинг қобилиятини, яъни қўйдаги психик жараёнларни тушунади: тушунча (авторитар шифатида), хотира, дивергент унумдорлик (хар хил йўналишларда фикрлаш), конвергент унумдорлик (фақат ягона тўғри жавобга олиб келувчи фикр), баҳолаш.

Мазмун эса ахборот ёки материалнинг операция олиб борилаётган табияти билан аниқланади: тасвир, символлар (харфлар, рақамлар), семантика (сўзлар), ҳулқ.

Натижалар – синондан ўтказилаётган объект томонидан қайта йўналдирилган ахборотлар жой олган формади: элемент, муносабатлар, системалар, ўзгартувчанлик турлари ва ҳулқосалари.

15

Факторлар ҳар бир ўлчамдаги категория (бўлим)ларнинг бирлашуви билан характерланади. Гилфорднинг классификацион схемасида умумий факторлар сони $5 \times 4 \times 6 = 120$ га тенгдир [125].

Ҳозирда юздан ортиқ факторлар ўрганилган, уларнинг диагностикаси учун алоҳида тестлар танлаб олинган. Гилфорднинг бу борадаги концепцияси АҚШ да педагоглар томонидан иктидорли болалар ва ўсмирлар билан ишлашда кенг қўлланилиб келмоқда. Уларнинг асосида факторларни рационал режалаштириш ва қобилиятларнинг ривожланишига йўналтирувчи дастурлар яратилган. Олимлар Гилфорднинг асосий ютуғини унинг тафакурни дивергент ва конвергентларга ажратиб берганлигида деб ҳисоблайдилар.

Гилфорд креативликни дивергент тафакурнинг унумдорлиги билан боғлайди. Педагогик манбаларда сиз унинг “Креативлик – дивергент тафаккур жараёнидир” деган фикрини учратишингиз мумкин. Дастлаб, Гилфорд ўз креативлик структурасида дивергент тафаккурдан ташқари ўзгарувчанлик қобилияти, ечимнинг аниқлиги ва бошқа интеллектуал параметрларни бирлаштирди. Шунингдек, у креативлик ва интеллект ўртасида ўзаро узвий алоқа борлигини исботлади. Бирок, Гилфорд ўз тажрибаларида юқори интеллектуаллиларнинг тест ечиш давомида ижодкорлик ҳулқини ҳар доим ҳам кўрсатмаслигини, креатив паст интеллектуалли бўлмаслигини аниқлади. Шундай экан, дивергент тафаккур креатив жараёнинг барча хусусиятларини ақс эттирмайди [128].

Пол Торренс креативликни тафаккур терминларида таърифлаб, ижодий тафаккурни “қийинчиликлар, муаммолар, ахборотдаги камчиликларни ҳис қилиш; шу камчиликларнинг гипотезлар тузилмаси, уларни текшириш ва баҳолаш, қайта кўриш ҳамда текшириш, ва ниҳоят, натижаларни умумийлаштириш” сифатида тушунади.

Торренс болалар креативлигини шакллантириш дастурини, “ёш болалардан катталаргача” креативликни аниқлаш тестларини яратди.

Умумин олганда, креативлик – бу янги, оригинал фикрларни яратиш, фикрларнинг ностандарт шакли, берилган муаммоларга омалли ечимлар топилди. Креатив тафаккур эса революцион тафаккур бўлиб, у конструктив вариантларни ифода қилади.

Э.П.Торренс фикрича, “креативлик” тушунчаси негизда қуйидаги шартларда:

- муаммони ёки илмий фаразларни илгари суриш;
- фаразни текшириш ва ўзгартириш;
- қарор натижаларини шакллантириш асосида муаммони аниқлаш;
- муаммо ечимини топишда билим ва амалий харакатларнинг ўзаро қарама-қаршилигига нисбатан таъсирчанлик.

Унутувчининг ижодкорлиги эса у томонидан ташкил этилалган касбий фаолиятни ташкил этишга ижодий (креатив) ёндашувида ақс этади. Сўнгги йилларда ушбу ҳолат “педагогик креативлик” тушунчаси билан ифода қилинмоқда.

Психологияда Э.П.Торренс томонидан шахс креативлигини аниқловчи тест ишлаб чиқилган. Муаллифнинг фикрича, шахс креативлиги ўзида қуйидаги белгиларни намойён қилади:

- 1) саволлар, камчиликлар ва бир-бирига зид маълумотларга эътиборсиз бўлимаслик;
- 2) муаммоларни аниқлаш учун ҳаракат қилиш, илгари сурилган тахминлар асосида уларнинг ечимини топишга интилиш [114; 298-311-б].

Демак, ўқитишга креатив ёндашув масаласи бу педагогик жараёнини шакс имкониятларига йўналтирилган ҳолда ташкил этиш, таълим олувчиларнинг ижодий ва мустақил фикрлашига имкон берувчи зарурий ўқитиш технологияларини танлаш ва амалга оширишда, шунингдек, ўнутувчининг касбий-инновацион компетентлиги билан асосланадиган ўқитишга нисбатан замонавий ёндашув шаклларида саналади.

Ҳозирда қўллаб илм даргоҳларида (айниқса чет элларда) креативликни таърифлашга катта эътибор қаратишмоқда. Сўнгги йилларда сизнинг

мамлакатларнинг таълим тизимида ўқувчиларда креативлик сифатларини шакллантириш масаласига алоҳида, жиддий эътибор қаратилмоқда. Ўқитувчиларда педагогик фаолиятни креатив ёндашув кўникми, малакаларини шакллантириш ҳамда ривожлантиришга ишлар олиб борилаётганлигига қарамай, кўлчилик ўқитувчилар ўзларида ҳамда ўқувчиларда креативлик сифатларини қандай қилиб самарали шакллантириш тажрибасини ўзлаштира олмаётганлиги тажриба-синов ишларимизда аниқланди.

Шу боисдан педагогларнинг ўқувчиларда креативликни тарбиялашга эътибор қаратишлари максалда мувофиқ ҳисобланади. Бунинг учун биринчи навбатда креатив тафаккур ўқитувчининг ўзида мужассам бўлиши зарур. Қўйида креативликни тарбиялашнинг баъзи мезонларини келтирамыз:

1. Ўз тафаккурини оригинал, оптимал ечимлар топиш ва уларни тарғиб қилишга қаратиш, янги ғояларни ишлаб чиқишга ўзини ундаш;

2. Янгиликлардан ёки бошқа инсонлар сиз тўғривизда нотўғри тушунчага боришдан қўчмаслик;

3. Кенг мушоҳада этишга ҳаракат қилинг, аъъанавий бўлмаган усуллардан фойдаланиш, ўз тафаккур тарзи, миллий менталитет ва стереотиплар қобигидан қикиб кетишга урининг, эркин ижодий мушоҳада юритиш;

4. Агар биринчи тажриба муваффақиятсиз бўлса ҳам, ўз тажрибадан воқ кечмаслик, ноаъъанавий усулларда фикрлашни давом эттириш, масалан ечимнинг бошқа вариантларини топишга ҳаракат қилиш, бошқа йўллари ақлан қидириб топиш, давом этиш;

5. Диспут, дискуссия, баҳс, мунозаралар учун доимо очик бўлиш, уни ўзига қаратилганлигига ишонмаслик, баҳсни тўғри ташкил қилиш, ў фикрини ҳар қандай баҳслашув жараёнида назорат қилиб бориш;

6. Тушунарсиз нарса ва ҳодисаларнинг моҳиятини аниглашга ҳаракат қилиш;

7. Аъъанавий усулларда фаолият олиб боришдан воз кечиш, янги усулларда ишлашга уриниб кўриш;

8. Янги ғоялардан кўрқмаслик, уларни албатта кенг қўллаш қабилилар. Бугунги кунда дунё таълим ҳамжамияти, педагогика ва психология соҳасида таълим муассасаларида шахсни оптимал ривожлантириш везифаси тўғрисида XXI аср ёшларини билмиларни ўзлаштиришда, эртанги жамиятга тайёрилашда нафақат аъъанавий, балки ноаъъанавий креатив тафаккурга эга бўлган кадрлар қилиб тайёрлашимиз зарур. Зеро, замонавий таълим тармақиёти янги билим, малака ва ғоялар ҳисобига ривожланади. Бу эса ўз ўрнида жамият таракқиёти, халқ форовонлиги ва давлатимиз равнақи учун асосий қилади.

Инсоннинг ижтимоий фаоллиги, қобилияти барча муваффақиятларининг қаровидир. Чуқки ҳар бир инсон ўз меҳнати, ғайрати, интилиши билангина фаоллашади. Ўқитувчи қанчалик яқши ўқитмасин ёки тарбия бермасин, тарбияланувчининг ўзи ҳаракат қилмаса, ривожланиш муваффақиятли қолмайди. Зеро, барча маънавий-ахлоқий қамчиликларнинг асосий сабаби ҳам инсоннинг ўз фаолиятини тўғри йўлга қўймаганлигидадир.

Шунинг учун ҳам инсон фаолияти унинг ривожланиши натижаси қандир. Демак, шахс фаоллиги асосида ижтимоий фаоллик, ташаббускорлик, иноваторлик ҳислатларини шакллантириш – унинг шахслик имкониятларини қансоби этиши орқали фаолиятини ривожлантириш муҳим саналади.

11.2. Мақтаб ўқувчиларида креативликни шакллантиришнинг ўзига хос хусусиятлари

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Хунармандчиликни янги ривожлантириш ва хунармандларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ID-9426-сонли қарори [3] ва Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясида 2020

билим — ўрганилган маълумотларни эслаб қолиш ва қайта ўргатириб бериш;

кўникма — ўрганилган билимларни таниш вазиятларда қўллай олиш; малака — ўрганилган билим ва шаклланган кўникмаларни нотаниш вазиятларда қўллай олиш ва янги билимлар ҳосил қилиш;

компетенция — мавжуд билим, кўникма ва малакаларни кундалик фаолиятда қўллай олиш қобилияти.

Баҳолаш тизими — давлат таълим стандарти бўйича умумий ўрта таълимнинг малака талабларини ўқувчилар томонидан ўзлаштирилиши даражасини ҳамда умумий ўрта таълим муассасасининг фаолияти самаралорлигини аниқлайдиган мезонлар мажмуидан иборат [22].

Таълим мазмунини ўзлаштиришда ўқувчиларнинг билим савияси, ўзлаштириш қобилияти, таълим манбаи, дидактик вазифаларига қараб, теносиб равишда қуйидаги методлар қўлланилади:

Ўқитишнинг оғзаки методи;

Ўқитишнинг амалий ишлар методи;

Ўқитишнинг кўргазмали методи;

муаммоли эвристик моделлаштириш методи;

Ўқитишнинг муаммоли изланиш ва репродуктив методи;

Ўқитишнинг индуктив ва дедуктив методи;

Ўқитишда рағбатлантириш ва танбех бериш методи;

Ўқитишда назорат ва ўз-ўзининг назорат қилиш методи [44].

“Технология” ўқув предмети ни ўқитишда ўқувчиларда креативликни шакллантиришда қуйидаги анъанавий методлардан қўлланилиб келинмоқда:

1. Таълим жараёнида турли кўргазмали қуроллардан фойдаланиш. Ўқув маълумотларини кўргазмали узатиш ва кўриш орқали қабул қилиш методи.

Кўргазмали усулнинг муҳимлиги ўрганилаётган нарсга ва ҳодисаларни ҳиссий назор эттишга, уларни кўзгагиб мушоҳада қилишга ўқувчини ундаш, мантикий ва назорий элементларнинг бирлигига ишонч ҳосил қилишга, ниҳоят назорий билимларни амалиётда қўллай олишга ўргатишдан иборат.

Йил 1 майга қадар хунармандчилик йўналишида касб-хунар таълим муассасаларида кадрлар тайёрлашнинг намунавий ўқув режалари ва дастурларини ишлаб чиқиш ва тасдиқлаш, хунармандчилик соҳасини янада ривожлантириш бўйича «Йўл харитаси»ни тасдиқлаш, туман ва шаҳарларнинг хунармандчилик йўналишлари бўйича ихтисослашувчилар келиб чиққан ҳолда Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳрида 2020-2021 йилларда хунармандчиликни ривожлантириш стратегияларини ишлаб чиқиш каби долзарб вазифалар ҳамда хунармандчилигининг нақадар муҳим аҳамиятга эга эканлигидан далолатлиқ Республикамизда таълим-тарбия жараёнини ривожлантириш қаратилган инновацион таълим муҳитини шакллантиришнинг муҳим омилли сифатида таълим олувчиларнинг фаоллиги, ижодкорлиги, тадқиқотчилик фаолиятига йўналтирилган педагогик экспериментларни лойиҳалаш, ташкил этиш ва ўтказишнинг замонавий шакл ва методларидан кенг фойдаланилмоқда. Шунингдек, илм-фан, техника ва технологияларнинг тезкор ривожланиши бугунги замон талаблари асосида таълим тизимини ислох қилиш, педагогика соҳасида илгор инновациялар, илмий ва амалий тадқиқотлар олиб борилиши ва уларни кенг жорий этилиши муҳим аҳамият касб этмоқда.

Шу сабабли ўқувчиларнинг “Технология” ўқув предмети машғулотларидаги муаммоларни қиссий таққослаш, танқидий таҳлил қилиш, умумлаштириш ва иш бажариш методларининг оптимал вариантларини танлаш асосида амалий кўникмаларини шакллантириш орқали, уларнинг креативлик потенциали даражасини ошириш, келгуси касбий фаолиятга тайёрлаш жараёнини такомиллаштириш зарурати тақозо этади.

Умумий ўрта таълимнинг малака талаблари умумтаълим фанлари бўйича таълим мазмунининг мажбурий минимуми ва яқиний мақсадларни ўқув юктамалари ҳажмига ҳамда таълим сифатига қўйиладиган талаблардан иборат бўлиб, у қуйидагилардан ташкил топади:

3. **Анализ ва синтез жараёни**-креатив тафаккур фаолияти натижаларни таҳлил қилиш жараёни, яъни мантӣкий таҳлил жараёни. Бу даврда онг тарбияланганликнинг мавжудлиги креатив тафаккурни шакллантириш асос бўлиб хизмат қилади [38, 198-199-б.].

Замонавий менежментда креатив тафаккур амалиётини билдирувчи маълум тизим шакллантирилган [29; 1139-1143-б.]:

1. **Аналитик таҳлил жараёни**- бу тайёргарлик жараёни бўлиб, ахборотларни йиғиш ва таҳлил қилиш, мавжуд аҳвол таҳлили, ахборотларни умумлаштириш, кўрсаткичларни таққослаш жараёни.

2. **Концентрация жараёни**-маълум бир муаммо атрофида ақлий салоҳиятнинг мужассамлашуви, маълум фактлар, уларнинг тизими, таҳлил олиб борилади. Ақлий салоҳият етишмовчилиги жараёнидан ўтиш ва мазкур жараёни босиб ўтишга интилиш. Онг фаоллигининг баъзан кўтарилиши ёки пасайиши, инсоннинг муаммо таҳлиliga берилиши, натижада турли янги настандарт ғояларнинг туғилиш ва шаклланиш жараёни.

3. **Ғоялар инкубацияси жараёни** - ақлий концентрация жараёни юзага келган барча мавжуд ғоялар онг ортига ўтиб, улар мудрок ҳолга келтирилади. Тафаккур қилиш жараёнида улар методологик асосларда кайта таҳлилдан ўтказилади ва гуруҳланади. Шахсий цензура янги ғояларни барчасини ахлоқий -маънавий ва кадриятлар нуқтан назарида назоратда ўтказилади. Сўнг мазкур ғоялар пишиб етилган тайёр тарзда инсон психикаси ўтказилади.

4. **Ғоялар таҳлилни амалга ошириш жараёни**- ғоялар таҳлилни амалга оширишда, ғоялар қилдиришда, тўлқинли таракқиёт жараёни содир бўлади. Инсон тафаккурида баъзи ўзгаришлар содир бўлади, бунда инсон тафаккури ўзини тинч ва осуда тутмайди, балки у турли кескин ҳаракатлар мойил бўлади. Бу вақтда одам бир мавзудан бирдангина бошқа мавзуга ўтқири кетиши, баъзи ҳаракатларни бажариши мумкин бўлади. Бу инсон тафаккурида кечаётган онг оқимларининг фаолияти ҳисобланади. Ушбу жараёнларнинг натижаси сифатида -сўнгги қарор пишиб етилади.

Юқорида кайд этилган жараёнлар ўта мураккаб жараёнлар бўлиб, уларнинг билан амалга оширилади. Креативлик тафаккурни одатдаги фикрлаш усулидан янчи қизиқарли бўлган ноанъанавий усулларга олиб келади, шу сабабдан инсон тафаккурида оптимал қарорлар вужудга келади ва туғилади. Қарорнинг, уникал, ноанъанавий, оптимал қарорлар эса замонавий жамиятнинг талаблари, таракқиёт, иктисодий тақомил сари етакловчи куч ҳисобланади.

Интеллектуал инсоннинг ақлий салоҳияти бўлса, креативлик мана шу ақлий салоҳиятнинг максадга йўналтирилган тарзда эркин ишлага олиш қобилияти ҳисобланади. У инсон фаолиятига илҳом ва ижодкорлик каби хусусиятларни босиб етади.

Интеллектуаллик - ёшларнинг ақлий салоҳиятини шакллантириш, уларни замонавий жамиятда яшашга тайёрлашнинг кўйи босқичи ҳисобланади. Уларни креатив тафаккурга ўргатишгина, уларнинг ақлий салоҳиятини ишга сола олиш қобилияти тарбияланганлигини кўрсатади. Яъни креативлик мавжуд муаммоларнинг янги ҳал ечимлари ҳисобланади.

Ушбу мавзуда ўқувчилардаги фикрлаш жараёни тўғри йўлга солиш учун таққослаб ҳар қандай билишнинг негизидир, деган қондани ҳисобга олиш зарур. Таълимда ўқитувчи билим бериш билан чекланмайди, у ўқувчиларнинг фаолиятини фаолиятига ҳам раҳбарлик қилади, ўқувчиларда ишдаги ижодкорлик, ижодкорлик қобилиятларини ўстиради ва шу тариқа ўрганилаётган нарсанинг онгли равишда ўзлаштириб олишга эришилади, таълимнинг идрок қилишлари ва тушуниб олишлари билан бирга, уни пухта қилиш мақсади қилишлари тўғрисида ҳам ғамхўрлик қилади.

Қарорнинг пайтда мактабларда дарс бераётган ўқитувчиларни кузатиб, уларнинг қўлига келиши мумкин. Бирлари жуда фаол, интилувчан, ижодкор

ўқитувчилар бўлса, айримлари эса ҳеч бир интилиши йўқ, доимо бир хилда дарс берувчи ўқитувчилардир.

Ўқувчиларнинг ўз устларида ишлашларида ҳам ўқитувчи йўллашмасин кўрсатмаси, топирислари муҳим рол ўйнайди. Шунинг учун ўқитувчи доимо изланишда бўлиши, фанга қандайдир бир янгликлар олиб кириши интилиши, ўзининг одоби, касбий сифатлари билан бошқаларга ўрна бўлиши даркор. Ўз устида ишлайдиган ижодкор ўқитувчиларнинг обрў эътибори, мартабаси улуг бўлади.

Ўқитувчининг ижодкорлиги ўқувчининг ижодкорлигини уйғотган Қомусий олим Абу Райҳон Беруний "Жавоҳирот китоби" да шундай дейган: "...Муруватли мард киши ўзидаги ва ўзиники эканлигига ҳеч нима тортиниб ўтирмайдиган нарсадан бошқасига эғалик қилмайди. Агар одамларнинг осойишталиги деб машаққатларга чидаса; зикнатлик қилмасдан бошқаларга насиб этмай, унга ато қилинган нарсаларни бировларга берма бундай одам ўшандай қудрат билан шўхрат топган мард киши саналади. Ўзининг ҳалимлиги, мулоимлиги, иродаси мустаҳкамлиги, чиндамлиги камгаринлиги туфайли, улугворлиги билан танилиб, гарчи у шу мартабадан бўлмаса ҳам, олий даражага кўтариллади. У насл-насаб жиҳатидан эмас, балки ҳақли равишда (ўша сифатлари билан) эхтиром қилинади [42,12-6.]. Бугунги кунда ҳар бир соҳа учун А.Р.Беруний лутф этган киши зарур. Чунки шундай инсонларгина юрт тараққиёти учун ўз ҳиссаларини кўшадилар" [42; 12-6.]. Бунга фақатгина кучли таълим ва тарбия орқали эришиш мумкин. Билимли ва рақобатбардош кадрлар тайёрлаш энг долзарм масалалардан биридир. Жамиятга малакали мутахассислар тайёрлаш жараёнига мактабда ўқитилаётган фанлар катта таъсир кўрсатади. Шунинг учун ушбу фанларни ўқитишда акмеологик ёндашув асосида креатив йўналганликни таъминлаш, замонавий таълим технологияларини фойдаланиш орқали таълим самардорлигини ошириш мумкин.

Шу ўринда бу жараёнларнинг таҳлилига эътибор қаратайлик. Ўқитувчи жараёни педагогнинг ўргатувчилик фаолиятини ва ўқувчиларнинг мах-

сатини этилган билиш фаолиятини ўз ичига олади. Таълимда ўқитувчининг рақобатчилик ролі ўз касбининг ижтимоий асосларидан келиб чиқиб, инсонларнинг бой тажрибасини, инсониятнинг асрлар давомидаги билиш, қисмати, мулоқот, умумий алоқалар, эстетик ҳамда ахлоқий қарашлар жараёнида қўлга киритган ютуқларни эгаллашни шарт қилиб қўяди.

Буларнинг барчаси ўқитувчининг таълимий, тарбиявий, рақобатчилик вазифаларини амалга оширишда ўз аксини топмоғи учун. Ана шу асосдан келиб чиқиб айтиш мумкинки, таълим жараёнида ўқитувчи ўқувчиларига қўлга киритилган билимларни ўргатади. Ўқув фаолиятида уларни кўникма ва малакалар билан қуроллантиради. Шу билан бир пайтда у ўқувчиларда дунёқараш ва ахлоқ нормаларини ҳосил қилади, инсонни ва қобилиятларни шакллантиради, уларнинг билиш фаолиятини оширади. Ўқитувчининг фаолияти ўқувчи шахсининг мақсадга мувофиқ шаклланишига катта имкониятлар очиб беради. Янада аниқ қилиб айтсак, бу ўқув жараёнини режалаштиради, ушбу жараёнда ўқувчилар билан рақобатчилик фаолиятини ташкил этади.

"Технология" фани ўқувчиларга қийинчиликларни енгиб ўтишда ёрдам берган ҳамда уларнинг билимларини ва бутун таълим жараёнини ташхис қилишда ўз илҳамида ўқувчиларнинг фаолияти ўқув жараёнида ўрганишга, қисмати, кўникма ҳамда малакаларни эгаллашга, ўзини жамиятга фойдали фаолиятга тайёрлашга йўналтиради. Таълим жараёнида ўқувчиларнинг фаолиятини қўл қиррали йўналган ҳаракатни ифодалайди ва бу ҳаракат билангина долзарм вазифаларни ҳал қилишда уларга катта ёрдам беради.

Шу сабабли, "Технология" фанини ўқитиш сифатини яхшилаш, самардорлигини ошириш, ўқитувчи ва ўқувчилар, ўқувчи ва ўқувчилар ўртаси, шунингдек, жамоа ўртасида ўзаро ҳамкорликни қарор топтириш, инсонни ва руҳий бирликка эришиш, ягона мақсад сари интилиш, ҳар бир таълим олувчининг ички имкониятларини рўёбга чиқариш, шахс сифатида инсонни бўлиши учун зарур шарт-шароит ҳамда муҳитни яратишда катта имкониятларга эга.

Таълим технологиялари ўз моҳиятига кўра дидактик ёки тарбиявий мақсадларни амалга оширишда маълум даражада самарадорликка эришиш таъминласада, бироқ, уларнинг ҳар бири таълим ёки тарбия жараёнида маҳсулдорликни таъминлаш бўйича турли имкониятларга эга. Шу сабабдан ўқитувчилар таълим технологияларини танлашда ўрганилаётган маъмуammo ёки ҳал қилиниши лозим бўлган масалага эътибор қаратишлари мақсадга мувофиқдир.

Қолаверса, таълим технологияларининг самарадорлиги янада ошари қачонки, уларни қўллашда таълим олувчиларнинг ёш, психология хусусиятлари, дунёқараш даражаси, ҳаётий тажрибалари инobatта олинса ўқитувчилардан касбий маҳорат, малака, билимдонлик, сезгирлик интуитсияга эга бўлиши тақозо этади.

Республикамиз узлуксиз таълим тизимида фаолият олиб бораётган ўқитувчилардан таълим технологияларининг моҳияти, хусусияти қўлланилиш шартлари билан батафсил танишиб чиқиб, амалий аҳамияти тўғри баҳолай олиш талаб қилинади.

Анъанавий таълимдаги бир томонламалик таълим тизимида машгулотларда устуворлик қилади. Унга кўра, “етказиб берувчи” роли энди ўқитувчи эмас, балки ўқувчи намоён бўлади. Ўқувчи, асосан, ўзлаштирган билимларни намоён этиади, ўқитувчи эса унинг фикрларини тинглайди, зарур ўринларда саволлар билан мурожаат қилади. Ўқувчи гуруҳи бу вазиятда бутунлай суат иштирокчи, тингловчи бўлиб қолади. Бу қарашда ўқувчи ёки ўқитувчи томонидан узатилаётган ахборотларнинг қилиниши ўқувчилар гуруҳи учун билимларни ўзлаштириш имконияти ярагаётгандек таассурот уйғотади. Бироқ, психологик тадқиқот натижаларининг кўрсатишича, шу тарзда қабул қилинган билимлар жуда унутилади.

Шунга кўра, креатив ёндашув таълим жараёнининг асосий иштирокчилари – ўқитувчи, ўқувчи ва ўқувчилар гуруҳи ўртасида юз бераётган ҳамкорлик, кўзгин баҳс-мунозаар, ўзаро фикр алмашиш

жараёнига эгалик асосида ташкил этилади, уларда эркин фикрлаш, шахсий таълимнинг инкиллашмай баён этиш, муаммоли вазиятларда ечимларни таъминлашда ишлаш, ўқув материалларини ўзлаштиришда ўқувчиларнинг қарор инкиллашларини юзага келтириш, “ўқитувчи – ўқувчи – ўқувчилар гуруҳи”нинг ўзаро бир-бирларини хурмат қилишлари, тушунишлари ва қўллаб-қувватлашлари, самимий муносабатда бўлишлари, руҳий бирликка эришишлари қабилир билан тавсифланади.

Креатив ёндашув – ўқув манбалари (маъруза матни, ўқув дарслиги, кўрсаткич ва методик қўлланма ҳамда ўқув методик мажмуалар)ни самарали қўлланнишининг муҳим омилдир.

Учумтаълим мактабларида “Технология” ўқув предметида Халқ таълимидошлиги бўлимини (8-9-синфларда) ўқитиш жараёнида, ўқувчиларда креативликни шакллантиришни тақомиллаштиришнинг асосий услубий ишлари ишлаб чиқилди. Яъни фан ўқитувчиси таълимда қўйидаги ташкилий-услубларни амалга ошириш талаб этилади:

1. Ўқув дастурларини яратишга креатив ёндашиш;
2. Назарий ва амалий машгулотлар учун материалларни тўллаш ва таълим саралашда креатив ёндашиш;
3. Ўқув ахборот (маълумот)ларини самарали ишлаш – педагогнинг креативлик сифатларига эга бўлиш;
4. Маълум моҳиятидан келиб чиққан ҳолда тўлиқ, гоъвий мазмун ва илмий асосларга эга, амалий қийматга эга ўқув материалларини тайёрлаш;
5. Амалий педагогик фаолиятни ташкил этишга креатив ёндашиш;
6. Креатив ёндашув асосида назарий ва амалий машгулотлар учун таълим инкиллашлар тайёрлаш;
7. Ўқув топшириқларини ишлаб чиқишга креатив ёндашиш;
8. Маънавий-маърифий тадбирларни ташкил этишда креативлик таълимнинг намоён бўлиши;
9. Ўқув машгулотлари ва маънавий-маърифий тадбирлар ташкил этишдаги аудитория (жой)ни жиҳозлашга креатив ёндашиш;

10. Ўқув фанлари бўйича жорий, оралик ва якуний назоратлар учун синов топшириқларини тайёрлашга креатив ёндашиш;
 11. Ўқув материалларини тайёрлашга креатив ёндашиш;
 12. Ўқув жараёнининг босқичи ва ўқув материалнинг моҳиятидан келиб чиққан ҳолда турли мураккабликдаги топшириқлардан фойдаланиш;
 13. Креатив ёндашув асосида муайян мавзуда ўқув машғулотини ташкил этиш учун аудиторияни жиҳозлаш;

14. Креатив ёндашув асосида муайян мавзуда маънавий-маърифий тадбирни ташкил этиш учун аудиторияни жиҳозлаш кабилар.
 Шахсда креативлик сифатларини ривожлантириш жараёнининг умумий моҳиятини тўлақонли рағбат учун дастлаб “креативлик” тушунчасининг маъноси тушуниб олиш талаб этилади. Кен Робинсоннинг фикрига кўра, “креативлик – ўз қийматига эга оригинал гоялар мажмуи саналади. Гарднер эса ўз тадқиқотларида тушунчани шундай изоҳлайди: “креативлик – шахс томонидан амалга ошириладиган амалий ҳаракат бўлиши учун муайян янгиликни акс эттириши ва маълум амалий қийматга бўлиши лозим”. Эмбейлнинг ёндашуви нуктадан назардан ифодаланган креативлик “муайян соҳа бўйича ўзлаштирилган пухта билимлар билан бир юқори даражада ноодатий кўникмаларга ҳам эга бўлиш” демакдир.

§ 1.3. Ўқувчиларда креативликни шакллантиришни тақомиллаштириш тизими

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 17 ноябрдаги “Хунармандчиликни янада ривожлантириш ва хунармандларни томонлама қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5242-сон Фармонда “Уста-шогирд” анъаналари асосида ёш хунармандлар авлоди тарбиялаш билан боғлиқ тадбирларни молиявий қўллаб-қувватлаш, амалий санъати ва хунармандчилик миллий брендларини илгари суришга

қўллаб-қувватлаш мақсадига эришишни таъминлаш, ярмаркалар, ярмаркаларнинг ташкил этиш, шунингдек, маҳаллий ишлаб чиқарувчиларнинг истеъмолига қўллаб-қувватлаш мақсадига эришишни таъминлаш [1] ва “Хунармандчилик” фанини ўқитишда (1-9-синф) халқ хунармандчилигини янада ривожлантириш ва самарали ўқитиш заруриятини келтириб чиқаради.

Хунармандчилик — миллий-анъанавий майда товар ишлаб чиқариш, қўл меҳнат қуроллари ёрдамида яқка тартибда ва қўл меҳнати билан яратилган саноат тури; шундай маҳсулотлар тайёрланадиган касбларнинг умумий номи. Йирик саноат ишлаб чиқариши вужудга келишига қадар кен тарқатилган, айрим соҳалари кейин ҳам сақланган. Кам ривожланган мамлакатларнинг халқ ҳўжалигида хозир ҳам муҳим ўрин эгаллайди.

Хунармандчилик инсоннинг ишлаб чиқариш фаолияти билан вужудга келиши билан ривожланиши давомида аста-секин дехқончилик ва саноат билан ажралиб чиқди, турли ижтимоий тарихий даврлар доирасида турли ривожли билан алоқалор ҳолда тақомиллаша борди, турли мамлакатлар (кулоллик, дурадгорлик, темирчилик, мисгарлик, бинкорлик, шайтанчилик, ўймакорлик, каштаўзлик, кўнчилик, тикувчилик, тўкувчилик, зарғарлик, дегрезлик, рихтагарлик, зардўзлик, бўёқчилик, кemasozлик, қўнчилик ва бошқалар)га ажралди. Хунармандчилик қандай табиий ресурсларнинг мавжудлигига қараб, мас, пахта ва пилла бор ерда қўнчилик, сифатли хом ашё бор ерда кулолчилик, жун ва тери кўп ерда қўнчилик ва кўнчилик, шунга қараб қосиб-чилик, ўрмонлар кўп ерда қўнчилик маъданларга бой ерларда металл ишлаб чиқариш ва темирчилик, қўнчилик ва дорё бўйларига кemasozлик ва бошқа ривож топган [82,83,84].

Хунармандчиликнинг босқичлари, меҳнат тақсимооти билан алоқалор ҳолда тақомиллаштиришнинг 3 тури шаклланди:

- 1) Хунармандчилик;
- 2) Ўқувчилар билан маҳсулот тайёрлайдиган хунармандчилик;
- 3) Ўқувчиларнинг маҳсулот тайёрлайдиган хунармандчилик.

Уй хунармандчилиги капитализмга калар бўлган даврларда хунармандчиликнинг энг кўп тарқалган тури бўлди. Хунармандчиликнинг бу тури натурал хўжаликнинг ажралмас қисми ҳисобланади. Шахарлар ривож бўлган билан хунармандчилик маҳсулотлари тайёрлаш ва бозор хунармандчилик маҳсулотлари ишлаб чиқаришнинг жадал ўсиши билан узвий боғлиқ. Натичада хунармандчилик маҳсулотлари товарга айланган товар айирбошлаш учун ишлаб чиқарилди. Давр тақозоси билан янги-янги турлари вужудга келди. Хунармандлар ҳам турли маҳсулотлар тайёрлаш бўйича ихтисослаша бордилар. Шахарлардаги маҳаллалар хунармандларнинг касбкорига қараб шаклланган (XX-асрнинг бошларида Тошкентда кўнча куллар, эгарчилар, бешикчилар, ўқчилар, қосиблар маҳаллалари бўлган). Айрим маҳалла, квартал, шаҳар, ўлкалар хунармандчиликнинг маҳсулотлари билан шуҳрат қозона бошлаган [130].

Хунармандчилик товар — пул муносабатларига кенгрок ва чуқурроқ тортилганлиги сари табақалашди. Уддабурон ва серхаракат хунармандчилик бойиб дастлабки капитал жамғарилиши туфайли капитал соҳибига айланган ва уларнинг устаконалари негизда кичик завод ва фабрикалар вужудга келди, бу корхоналарда камбағаллашган хунармандлар йўлланиб ишлаб чиқаришди. Натичада хунармандчиликнинг ривожига бозор иқтисодиётининг капиталистик шаклини юзага келтирди. Хунармандчилик Европада шаҳарларида саноат ривожига ҳам ўз хиссасини қўшди (тўқич дасттоҳлар, тақомиллашди, XIV-аср Ўргаларида Германияда домна печларининг пайдо бўлиши металлургиянинг жиддий ўзгаришларга олиб келди. XIV- XV-асрларда ўк отар қуроллар ишлаб чиқарила бошланди). Капиталистик ишлаб чиқариш муносабатларининг кейинги тараққиётига зарба берди. Хунармандчиликнинг кўпгина соҳалари тушунлиқка учради. Саноат тўғрисидаги оқибатда тез ва арзон оммавий ишлаб чиқарила бошланган фабрика, завод маҳсулотлари хунармандчилик маҳсулотларини бозордан сиқиб чиқарди.

Хунармандчилик мамлакатларда яқка буюртмалар ва қимматбаҳо баддий буюмлар тайёрлайдиган хунармандчилик соҳаларига (тикувчилик, тоқувчилик, гиламчилик, заргарлик, ўймакорлик ва бошқалар) сакланиб кетди. XX-аср бошларида эса машиналашган ишлаб чиқариш кенг йўлга қўйилгани билан хунармандчилик маҳсулотларининг тур тарқиб ва ишлаб чиқариши маъмурий кескин камайди. XX-аср давомида ва XXI-аср бошларида ишлаб чиқариш индустриал ишлаб чиқариш қарор топан бўлса-да, хунармандчиликнинг мавқеи сакланиб қолди. Хунармандчиликнинг бозорда қатъий иштироки бўлганидан йирик ишлаб чиқариш эгаллай олмайдиган, талаб қилинмайдиган ўз ўрни бор. Минни технологиянинг пайдо бўлиши хунармандчиликда товарларни яқка тартибда ва сифатли ишлаб чиқариш қилишни берди. Бунга миллий устбошлар, миллий қолғу асбоблари, майда асбоб-қуроллар, турли ёдгорлик буюмлари ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатишни киритиш мумкин. Ҳозирги хунармандчилик кичик бизнес қилинган яқка меҳнат фаолияти ва оилавий корхоналардан иборат.

Ушбу вазият хурудунида неолит давридаёқ хунармандчиликнинг дастлабки турлари тармоғи ҳисобланган сопол буюмлар ишлаб чиқариши ва тўқимачилик соҳаларида келди (Хоразм воҳасидаги Қалтаминор маданияти, Сурхондарёдаги Қалтаминор ва бошқалар). Миллодан аввалги II-асрдан бошлаб хунармандчилик маҳсулотлари савдосида Буюк ипак йўли муҳим аҳамиятга эга бўлди. Ўрта асрларда Шарқ мамлакатларида ишлаб чиқарилган маҳсулотлар (Араб халифалигида пўлат, Ўрта Осиё ва Ҳиндистонда шойи, қозон, қотоз) Европа бозорларида қадрланди. Ҳиндистонда пахтадан нафис олиш Англияда ипак мато тўқийдиган дасттоҳлар вужудга келди, Ҳитой ва Францияда шина тайёрлаш технологияси тақомиллаша борди.

XVIII-асрларда Ўрта Осиёда йирик хунармандчилик марказлари пайдо бўлди. Ипак мато, гилам (Урганч, Шош), шойи (Марв), мис ва темирдан яроғ-қўроқ, шок тўқийдиган (Фарғона), шойи матолар, шина маҳсулотлари тайёрланди (Буқоро). XIX-асрда мўғуллар босқини хунармандчилик

ривожига зарба берди. Темурийлар давлатининг вужудга келиши хунармандчилик ривожига жуда катта ижобий таъсир кўрсатди.

Ўрта Осиёда хунармандчиликнинг барча турлари XX-асрнинг 60-йилларигача сақланди. Бухоро, Самарқанд, Кўкон, Хива, Тошкент каби шаҳарларнинг ишлаб чиқариш муносабатларида хунармандчилик катта рол ўйнади (XIX-асрнинг 60-йилларида Хивада хунармандчиликнинг 27 тур ривож топган, шаҳардаги бозорларда хунармандларнинг 556 дўкони бўлган, 80-йилларда шаҳарда 2528 хўжалик хунармандчилик билан шугулланган). Ўзбекистондаги хунармандчилик чукур ихтисослашган бўлиб, ўзида хил хил касбкорларни бирлаштирган. Масалан, терини қайта ишлаш соҳасида кўнчилар, этикдўзалар, махсидўзалар, ковушчилар, эгар-жабудуқчилар, телпакчилар, пўстинчилар, камарчилар, тўқимачилик соҳасида бўзичилар, атласчилар, гиламчилар, шолча ва наMATчилар, металлни ишлаш соҳасида темирчилар, такачилар, мисгарлар, чилангарлар, заргарлар каби касблар бўлган. Булар хунармандчиликнинг тармоқ структурасини белгилган.

Шарқдаги мусулмон устахоналарида бўлгани каби Ўзбекистонда чеварлик, каштачилик билан аёллар уйда ўтириб шугулланган. Хунармандчиликнинг ижтимоий структурасида уста, халфа ва шогирд каби ижтимоий тоифалар мавжуд бўлган. Хунармандчиликнинг ички тартиби қондаларини унинг низоми сифатидаги "Рисолалар" белгилаб берган. Хунармандчиликнинг ўз раҳнамоси, яъни пири ва "Рисоласи" бўлган, авлодга авлодга ўтувчи одатлари ва удумлари ривож этилган. Масалан, авлоддан авлодга ўтувчи одатлари ва удумлари ривож этилган. Масалан, авлоддан авлодга ўтувчи одатлари ва удумлари ривож этилган. Масалан, авлоддан авлодга ўтувчи одатлари ва удумлари ривож этилган. Масалан, авлоддан авлодга ўтувчи одатлари ва удумлари ривож этилган. Масалан, авлоддан авлодга ўтувчи одатлари ва удумлари ривож этилган.

Ўзбекистон Россия муштамлакасига айлангач, хунармандчилик монополия саноятининг рақобатига дуч келиб, ўзининг илгариги мавқеи йўқотган бўлишига карамай, унинг кўп тармоқлари сақланиб қолди, чуқур миллий эhtiёжни қондирадиган товарларини, чунончи, кийим-кечак, илгир товоқ, турли уй-рўзгор буюмлари, майда меҳнат қуролларини яратиб, уларни маҳаллий бозорга етказиб берди. Хунармандчиликнинг яшовчанлиги

қайта келтирилган хом ашё, материаллар, кичик ускуналар билан рол ўйнади. Масалан, АКШдан келтирилган тери бўёғидан фойдаланиб кўнчилар амиркон деб номланган юпка чарм ишлаб чиқара бошладилар. Шу муносабат билан амиркон этик, махси ва ковушлар пайдо бўлди. Германиядан "Зингер" фирмасининг тикув машиналари келтирилиши билан тикувчилик (чеварлик) кенг ёйилди. XX асрнинг 20-йилларида амиркон ховимияти қарор топиши билан хунармандларнинг асосий қисми амиркон артелларга, кейинчалик, завод, фабрикаларга, бадий буюмлар истеҳсолига жалб қилинди. Уларга хом ашё, материал, асбоб-ускуналар билан томондан етказиб бериладиган, яратилган маҳсулотлар дўконлар ва амиркон кооперацияси орқали сотиладиган бўлди. Истеъодли хунармандлар амиркон ташкилотларга қабул қилинди, амалий безак санъати қайта янгирилди.

Ўзбекистон муштамлачилиги кўлга киритилган сўнг хунармандчилик ривожини янги давр бошланди, халқ хунармандчилиги бозор қондалари билан қайтадан тикланди. Ўзбекистонда маҳаллий саноят корхоналарининг биринчилар қатори хўсувийлаштирилиши натижасида амиркон давлат корхоналари хунармандларнинг хўсувий корхоналарига айланди, янги хунармандчилик корхоналари очилди. Хунармандчилик бозор ички бозорга эмас, балки экспортга ҳам ишлаб бошлади. Хунармандчиликнинг ташкилий шакли ҳам ўзгарди: кичик оилавий корхона, амиркондаги меҳнат фаолияти шаклида ривожлана борди [81,82].

Мана шундай тарихий йўлни босиб ўтган халқ хунармандчилиги йўқолиб қолгани, балки миллий ривожланиши келгуси ва авлодларга етказилиши

қайта

қайта, педагогик кузатишларимизда, мактаб ўқувчиларининг "Технология" фанга нисбатан математика, физика, кимё каби фанларни ўзлаштиришига амиркондаги меҳнат фаолияти шаклида ривожланиши дурдоналарининг мазмун қайта янгилашгани, меҳнат фаолияти шаклида ривожланиши каби маҳаллий бозорга етказиб берди. Хунармандчиликнинг яшовчанлиги

интеграция сифатида акс этади. Бирок, касбий-ижодий фаолият кўникмаларининг ўзлаштирилиши нафақат амалий кўникма малакаларнинг интеграцияси, мутахассис сифатида фаолиятни самарали ташкил этиш усул ва воситаларини ишлаб чиқишни эмас, шу билан бирга касбий ижодкорлик методологиясидан хабардор бўлиш, ижодий тафаккурни ривожлантириш ва креатив характерга эга шаклларнинг сифатларининг етарли даражада ўзлаштирилиши талаб этади.

Ижодкор шахснинг шаклланишини шахснинг ўзаро мос тартибда бажарилган ижодий фаолият ва ижодий маҳсулотларни яратиш борасида ривожланиши сифатида белгилаш мумкин. Ушбу жараённинг суръати камрови биологик ва ижтимоий омиллар, шахснинг фаоллиги ва креатив сифатлари, шунингдек, маъжуд шарт-шароит, ҳаётий муҳим ва қабил шартланган ҳолисаларга боғлиқ. Замонавий шароитда педагогнинг креативлик сифатларига эга бўлиши тақозо этади.

Педагогик кузатишлар жараёнида ўқитиш жараёни таҳлил қилиниши ўқитиш асосан анъанавий усулда олиб борилаётганлиги сабабли ўзлаштириш самарадорлиги талаб даражасида эмаслиги ўқувчилар билан сўровнома савол-жавоб ўтказилганда маълум бўлди. Сўровномада берилган саволларга жавоб вариантлари ҳам берилган бўлиб, ўқувчилар ўз жавобларида вариантларнинг мос бандлини белгилайдилар. Сўровнома натижаларига педагогик кузатишларга кўра, фанларни ўқитишда анъанавий дарс тузилиши сўраш, тушунтириш, мустахкамлаш, уйга вазифа беришдан иборат эканлиги ва дарснинг бориши – дарс мавзусининг асосий мазмунини, тушунчи далилларини ўқитувчи томонидан ўқувчиларга етказиш ва тушунтириш иборат эканлиги, – янги мавзунини ёритиш, турли машқлар ёрдами мустахкамлаш, дарста якун ясаш, хулосалаш, баҳолаш ва уйга вазифа топшириш билан якунланиши аниқланди.

Ўқув маҳсулотларида ўқувчиларда танқидий, креатив тафаккур шакллантириш ва ривожлантириш, уларни ижодий фикрлаш, янги гоялар

ишлаб чиқишга йўналтириш таълим олишга бўлган муносабатни ўзгартириш, уларни ютуқларга эришишга рағбатлантириш лозим.

Республикамиз умумтаълим мактабларидаги фанларни, жумладан "Технология" фанини ўқитиш бўйича олиб борилган тадқиқотлар шуни кўрсатдики, халқ хунармандчилиги асосида ўқувчиларда креативликни шакллантиришни тақомиллаштириш, халқ хунармандчилигини ривожлантиришга оид илмий изланишлар олиб борилмаган. Педагогикада олиб борилган илмий изланишларда халқ хунармандчилиги асосида ўқувчиларда креативликни шакллантириш масаласи, мактаб ўқувчиларида креативликни тақомиллаштириш услублари етарлича ишлаб чиқилмаган.

Биро, ушбуқисм таълим тизимининг тузилмаси ва мазмунини замонавий фан услублари ва ижтимоий тажрибага таянган ҳолда тубдан ислох қилишни етарли даражада амалга ошириш, аввало, таълим тизимининг барча шаклдаги бўлиқларида таълим жараёнини илғор, илмий-услубий жиҳатдан тақомиллаштириш талаб қилади. Таълимнинг самарадорлигини ошириш, шахснинг таълим марказида бўлишини ва ёшларнинг мустақил билим олишларини таъминлаш учун таълим муассасаларига яхши тайёрларлик кўрган ва ўз соҳасидаги ёшларнинг мустахкам эгаллашдан ташқари замонавий педагогик методологияларини ва интерфаол усулларни билладиган, улардан ўқув ва таълимий маҳсулотларни ташкил этишда фойдаланиш керак.

Таълимнинг интерфаол технологиялари ўқув хонасида ўқитувчи билан ўқувчи ўртасида ҳамкорлик муҳитини яратиш учун реал имконият яратган. Интерактив методларга асосланган технология билан юролланган таълим ижодий ҳаммуаллифлик тартибда ишлаш, асосли

ўзгартаришларга тайёргарлик ва масъулиятли қарорлар қилиши тайёргарликка ўрганади.

Таълимнинг интерфаол методлари таълимда янгиликни (инновациялар) сирасига қиради. К.Ангелевски фикрича, «...биринчи давлатлар таълимга имкон қадар кўп янгилик киритишга интиломда. Бугунги янгиликлар уларга уюшган, режали, оммавий ... ёндашуви тарафидан. Янгиликлар келажак учун узоқ муддатли инвестициялардир. Новаторликка қизиқиш уйғотиш, яратишга интилувчан шахслар тарбиялаш учун таълимнинг ўзи янгиликларга бой бўлиши, унда ижод руҳи ва муҳити ҳукм суриши лозим».

Меҳнат бозоридagi инновацион, креатив мутахассисларга бўлган таълимнинг ўқувчиларни янда яқини даражадаги билимларни эгаллашлари, креативлик ва инновацион потенциалнинг шаклланиши вазифасини юқлайди.

Инновацион фаолиятнинг алоҳида ва умумий жиҳатларини ўрганиш борасида кўплаб педагог-олимлар илмий излашлар олиб боришган. Масалан: Н.Н.Азизхўжаева [43], Б.Л.Фарберман [124], Н.Самдахмедов [125], М.Очилов [90], Б.Зиёмухамедов [60], У.Нишоналиев [16,235-259], Р.Жўраев [10], Ў.Толипов [115], М.ДХ олимлари В.П.Беспалько, [126], В.А.Сластенин, [103], М.В.Кларин, [74], А.Я.Найн [88], А.В.Хуторский [127] ва бошқалар.

Юқоридаги талқиқотлар муаллифлари аниқ далилларидан келиб чиқиб, ўқув юртини тугатган ўқувчиларнинг инновацион креативлик сифатини яхши ривожлантирилмаганлигини эътироф этганлар.

А.Я.Найн эса: "инновация деганда умуман янги таълимни (ўқув юртининг ёндашуви), мавжуд таълим технологияси моҳиятини ўзгартариш учун янги таълимнинг янги типдаги ўқув юртини ёки таълимни бошқаришни тушунамиз" деган [88].

Н.И.Лапин, "янгиликни татбиқ этиш" (innovation) сўзини этимологик нуқта назаридан талқин этади ва уни татбиқ этиш, яъни қандайдир

янгиликни яратиш ва фойдаланиш маъносини билдиради деб ҳисоблайди [88]. Бу ерда маълум ижтимоий талабга жавобан юзага келган ва бу талабни қанақадан амалий воситани фойдаловчи янгилик ҳақида гап бормоқда. Шунингдек, таълимда педагогик амалиётда янгиликни яратиш, эгаллаш, фойдаланиш ва тарқатиш бўйича фаолиятлар мажмуини ҳам инновацион қараш деб аташади. Таълим соҳасида юзага келадиган новациялар ҳар доим янги наърий асосга эга бўлавермайди, чунки новатор ўқитувчилар одатда ўз янгилик микстабларини, концепцияларини, янги дастурларини, услубларини ёки амалий иш давомида ишлаб чиқадилар.

Франсуз олими Э.Брансунк эҳтимоли бўлган педагогик янгиликларнинг уч турини ажратади:

1) Янгилик сифатида тўлиқ янги ва илгари номаълум бўлган таълим услублари ва ҳаракатлари юзага чиқади.

2) Янги кўп миқдордаги янгиликлар мослаштирилган, кенгайтирилган ёки қайта тузилган ғоя ва ҳаракатлардан иборат бўлиб, маълум соҳа ва даврда янгилик аҳамият касб этади.

3) Педагогик янгиликлар янги ҳолатларда, ўзгартirilган шароитларда юзага келади ва бу шароитлар маълум ижобий ғояларнинг самарасини қарантиллабди [140].

Педагогик фаолият кўп ҳолда бошқарувчининг фаолияти ва тафаккурига боғлиқ келади. Жамиятимиздаги қайта қуришлар билан, ижтимоий ишлаб чиқаришни баҳолаш меъзонларининг ўзгариши билан боғлиқ ҳамкорликдаги фаолият қурилиш усуллари, фаолият тизимини бошқариш ҳам ўзгармоқда. Янги бошқариш талабларига, демак педагогик фаолиятга ўтиш ҳам ўз қарованда таълим мазмуни ва жараёнини ўзгартiriш бўйича бошқариш шароитини қабул қиладиган инсоннинг шахси ва тафаккурига, бошқариш фаолиятини бўлган талабларни ўзгаришига олиб келади.

Янги маълумки, креативлик – инсоннинг фикрлашда, ҳиссиётда, қарашда, фаолиятнинг алоҳида турларида намоён бўлувчи ижодий қарашини, қобилиятини, шахсни бир бутунликда ёки унинг алоҳида

томонларини, фаолияти хосиласини, уни яратиш жараёнини характерлашди.
Индивиднинг оригинал хазинани яратувчи, ностандарт қарорини қабул қилувчи ички хусусиятини акс эттирувчи қобилият. Креативлик инновациянинг муҳим ва нисбатан мустақил фактори сифатида баъзи келинади, у баъзан интеллектуалдаги академик ютуқларда намоён бўлади.
Шунингдек, кўлаб фан тармоқларида катта ютуқларга эришиш учун ўзлаштирилган турли соҳалардаги билимларнинг интеграцияси талаб этилади. Айнан шундай муаммоларни ҳал қилишда STEAM ёрдам бериши мумкин.
Бу методика таълимни аралаш турда олиб бориш ва эгаллашнинг назарий билимларни кундалик ҳаётда қўллаш олиш кўникмаларини шакллантиришга имкон беради. STEAM (STEAM-ҳозирги кунда дунёнинг энг асосий урф бўлган инновацион методларидан бири) ҳисобланади. Бир қараганда STEAM аббревиатураси жуда мураккаб кўринади, лекин уни алоҳида кўрайдиган бўлсак содда ва аниқ эканлиги кўришимиз мумкин, яъни: S – science, T – technology, E – engineering, A – art, M – mathematics, ёки табиий фанлар, технология, муҳандислик санъати, ижод, математика.) Бу мактабда ва мактабдан ташқарида лойиҳа ва ўқув тадқиқот фаолиятини амалга ошириш имкониятини берувчи инновацион технологиядир. Ушбу метод ёрдамида фанлар алоҳида тармоқларда эмас балки интеграциялашган ҳолда, умумий боғлиқлигини кўрсатиб ўргатилади.
Фанларни кундалик ҳаёт билан боғлиқлигини кўрсатишдан ташқари технология ўқувчиларнинг ижодкорлигини ҳам кўрсатиб бериши мумкин.
Ушбу ёндашув ўқувчиларнинг фаолиятига бир қанча вазифаларни таъин этади, ўқувчи уларни ҳал қилишда ижодкорлигини намоён қилиши ўрганади. Бундай вазифалар ёрдамида ўқувчи ғояларни нафақат ўқув топдами, балки уларни кундалик ҳаётда амалга оширишни ҳам ўргатиши.
Шу тариқа, ўқувчи ўз фаолиятини олдига қўйилган вазифалари ва миссия имкониятлари доирасида ҳал қилишга ўрганади [137,139].

Креатив тафаккур инсон маънавияти, тарбияси, билими, интеллигентлиги, иқтидори кабиларни ишлата олиш қобилиятини ўз ичига қамраб олган

Бир бир фан ўқитувчиси ўқувчиларда мана шу хислатларни педагогик методика методлари орқали аниқлаган ҳолда, уни шакллантириш ва ривожлантиришни зарур.

Ушбу жараёнда креатив ёндашув масаласи бу педагогик жараёни шахс инновацияга йўналтирилган ҳолда ташкил этиш, таълим олувчиларнинг қобилият ва мустақил фикрлашига имкон берувчи зарурий ўқитиш методларини тавлаш ва амалга ошириш, шунингдек, ўқитувчининг креатив инновацион компетентлиги билан асосланган ўқитишга нисбатан алоқасини ёндашув шакллари билан саналади. Ижодкор шахснинг қобилиятини шахснинг ўзаро мос тарзда бажарилган ижодий фаолият ва ижодий мақсулотларни яратиш борасидаги ривожланиши сифатида белгилаш мумкин. Ушбу жараёнинг суръати ва қамрови биологик ва ижтимоий факторлар шахснинг фаолияти ва креатив сифатлари, шунингдек, мавжуд шартларнинг, ҳаётининг муҳим ва касбий шартланган ҳолатларига алоқасини асосий шартларда педагогнинг креативлик сифатларига эга бўлиши таъсир этади.

Ушбу жараёнда шунини айтиш мумкинки, фан ва техника тарққоти ривожланиши сари инсоннинг билим доираси янада кенгайиши, бир вақтнинг ичида янги қамровли билимларни ўрганиши, халқ хўжалигининг ҳар бир тармоғини ижодкор мутахассислар тайёрлашни тақозо этади. Креативликни ривожлантириш эса умумтаълим мактабларида амалга оширилиши мақсадга мувофиқ.

1 - боб бўйича хулосалар

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 17 ноябрдаги қарори билан янада ривожлантириш ва хунармандларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5242-

сон Фармонида "Уста-шогирд" анъаналари асосида ёш хунармандлар авлодини тарбиялаш миллий анъана ва кадриятларга суяниш муҳимлиги кайд этилган. Шунга кўра, талқикот ишида "Технология" ўқув предметининг "Халқ хунармандчилиги" соҳасини ўқитишда ўқувчиларда креативликни шакллантириш, халқ хунармандчилигини мукамал ўрганиш бугунги кунда долзарб эканлиги аниқланди.

Республикамиз умумтаълим мактабларидаги фанларни, жумлаан "Технология" фанини ўқитиш бўйича олиб борилган талқикотлар ишлари кўрсатадики, халқ хунармандчилиги асосида ўқувчиларда креативликни шакллантириш, халқ хунармандчилигини ривожлантиришга оид илмий изланишлар, педагогикада олиб борилган илмий изланишларда халқ хунармандчилиги асосида ўқувчиларда креативликни шакллантириш масаласи, мактаб ўқувчиларида креативликни такомиллаштириш услублари етарлича ишлаб чиқилмаганлиги аниқланди.

"Таълим технологияси" фанини ўқитиш жараёнида таълим асосида кўргазмалilik усули намойиш этиш, иллюстрация ва экскурсия тариқасида олиб борилиши, таълим жараёнида намойиш этиш усулидан фойдаланиш асосий материалнинг характерига - мазмунни, шакли ва хажмига боғлиқ замонавий таълим технологияларини қўллаб ўқувчиларда креативликни шакллантиришни такомиллаштириш мумкин.

Бунинг учун ўқитувчи ўқувчиларни олинг, тафаккур ва аслини бир йўналишларда истикболни кўриш ва англашга ўргатиш, уларда тафаккурнинг пешкадамлиги, тафаккурнинг ноанъанавийлиги, олднинг башоратлай олиш, яъни прогноз қила олиш каби хусусиятларни педагог жараёнда максалди шакллантирилиши керак.

Креативлик (лот., инг. "create" – яратиш, "creative" – яратувчи, ижодкор) – индивиднинг янги ғояларни ишлаб чиқаришга тайёрликни тавсифловчи ҳамда мустақил омил сифатида иктидорликнинг таркибига киритилган ижодий қобилияти маъносини ифодалайди. Шахснинг креативлиги унинг тафаккурида, мулоқотида, хис-туйғуларида, муайян фаолият турлари

да намойиш бўлади. Креативлик шахсни яқлит ҳолда ёки унинг муайян қисмларини, зехни ўткирликни тавсифлайди.

Креатив тафаккур жамият таракқиётининг янги босқичларини таъминлаш ҳамда инноват қиладиган ноанъанавий фикрлаш қобилияти ва таракқиёт қисмларини таъминлашга йўналтирилган тафаккур ҳисобланади. Креатив тафаккур ривожланган давлатларни халқ хўжалигининг барча тармоқларида ҳамда инновацион тартиб энг юқори даражаларгача креатив тафаккур талаб қиладиган Чунки у жамият таракқиётида унинг тақомили, ўсиши, таракқиётини, кенгайиши ва мўътадил сакланишининг воситаси ҳисобланади. Шу нуқтан назардан педагогик фаолиятда шундай ўқитишни талаб қиладиган керакки, ўқувчи креатив фикрловчи, келгусида замонавий таълим ва ишлаб чиқаришда муҳим режалаштириш, ташкиллаштириш, таълим қилиш, асослаш, мотивациялаш, назорат қилиш каби функцияларни қиладиган ташкил этиш имкониятига эга бўлсин.

Креативни янгилашув таълим жараёнининг асосий иштирокчилари – ўқитувчи, таълим ва ўқувчилар гуруҳи ўртасида юзага келадиган ҳамкорлик, кизгин фикр мунозама, ўзаро фикр алмашиш имкониятига эгаллик асосида ташкил қиладиган уларда эркин фикрлаш, шахсий қарашларини иккиланмай баён қиладиган муаммоли вазиятларда ечимларни биргаликда излаш, ўқувчи таълимчиларини ўзлаштиришда ўқувчиларнинг ўзаро яқинликларини юзага келтириш, ўқитувчи – ўқувчи – ўқувчилар гуруҳининг ўзаро бир-бирларини қўллаб-қувватлашлари, тушунишлари ва қўллаб-қувватлашлари, самимий муносабатда бўлишлари, руҳий бирликка эришишлари кабилар билан таъминланади.

И. БОБ. МАКТАБ ЎҚУВЧИЛАРИДА КРЕАТИВЛИКНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МЕТОДИКАСИ

§2.1. Умумтаълим мактаблари ўқувчиларида халқ хунармандчилиги асосида креативликни шакллантиришни такомиллаштириш методикаси

муассасаларининг (лицейлар, коллежлар, комплекс-мактаблар ва х.к.) ўз норматив ҳужжатлари, таълим муассасалари амалиётига диний технологияларни (мониторинг, тест, анкета, рейтинг, педагогик конкурслар ва х.к.) татбиқ этиш тааллуқлидир. Барча инновацион педагогик лойиҳаларнинг турлари тегишли назарий асослашсиз бошқарув органида ёки ўқитувчи-новаторларнинг ташаббуси билан вужудга келган.

Таълимга инновацион ёндашишни икки асосий турга ажратиш мумкин:

1. Инновация – модернизациялар, анъанавий репродуктив йўналишдаги кафолатланган самарага эришишга йўналтирилган ўқув жараёнини модернизацияловчилар. Улар асосида ётувчи таълим технологияси ёндашиш аввало ўқувчиларга билим беришни ва намуна бўлиш фаолият усулларини шакллантиришни кўзда тутлади, юқори натижа репродуктив таълимга йўналган.

2. Инновация – трансформациялар, анъанавий ўқув жараёнига ўзгарилади, унинг тадқиқот характерида бўлишни таъминлайди, излаш ўқув-билиш фаолиятини ташкил этади.

Таълим соҳасидаги янгилликларни мазмун, аҳамияти ва оқибати бўйича ажратиш мумкин. Янгилликлар глобал ёки қисман, ташкил этилган ёки спонтан (баъзи ўқитувчиларда) бўлиши мумкин. Одатда инновацион педагогик фаолиятнинг тахлили илғор педагогик тажриба таҳлилига нисбатан тақалади (муаллифлик курсларининг баёни, муаллифлик мактаблари, оригинал таълим технологиялари концепцияси, педагогик диагностика услублари ва х.к.).

А.Я.Найн ўз монографиясида кўрсатишича, ўқитувчи-новаторлар тажрибаси татбиқ этилиб амалга оширилганда унга янги педагогик маданият намунаси сифатида қаралгандагина муваффақиятга эришилади [88]. Амалдорларнинг тажрибанинг муаллифлик баёни қабул қилинган талибларнинг кўпинча шахсий тажрибанинг муаллифлик баёни қабул қилинган талибларнинг ва илмий ҳисоботларга тўғри келмайди. Шу билан боғлиқ ўқитувчи-новаторларни тадқиқот фаолиятига тайёрлаш вазифалари юзага чиқади.

Анъанавий таълим амалиёти ўз вазифасини ўқитишга қаратилган бўлиши умумлаштирилган ва тизимлаштирилган ижтимоий амалиётига қарабанди бахраманд этишда деб билди. Ана шундан назарий таълимнинг ётақчи ролини тасдиқлаш, фанлар асосини эгаллашга қаратилган келиб чиқади. Ўқувчининг ўқув фаолияти ҳаётдан ажралиб қолмаслиги бўлади – унга тўлланган ахборотларни эгаллаш мақсади юқланади. Ўқувчи билан кўпчилик ўқувчиларнинг таълим ва касбга бўлган қизиқишларининг сусайиши изоҳланади. Шундай қилиб, диққат, идрок ва таълим жараёнига таянувчи анъанавий таълим билан касбий фаолиятдаги таълим диалогик тафаккур ва ижтимоий фаоллик даражасидаги билиш жараёнига ўқувчи шахсини жалб этишни таъминлаш зарурлиги ўртасида таълим қизиқишлик юзага келади.

Анъанавий анъанавий таълим ривожланишидаги ўқув-билиш фаолиятини ташкил этиш тамойилларини қайта кўриб чиқиш, таълим жараёни билан фаолиятини қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантириш тизимини қайта этишга, ижодга ўргатишга, шахсга йўналтирилган таълимга ўтиш зарур. Олий таълимдаги педагогларнинг ижодий тафаккурисиз ва инновацион фаолиятисиз бундай ўтиш мумкин эмасдир. Олий таълимдаги педагогларнинг кўпчилиги анъанавий таълим тизимида ишлаётганига ва таълимчиларга эътиборсиз бўлишларига қарамай, педагогик ҳамкорлик қилишлар тизимини қабул этишга тайёрдир.

Педагогнинг инновацион фаолиятини шахснинг сифати, яратилган жараёни ва шаклий фаолият натижаси деб изоҳлаш мумкин. Педагогнинг ижодий фаолиятини шахс кенг қизиқишларга, педагогик янгилликларни тез ўқинишга эга қилиши

бўлади.

Ўқитувчи таълим мазмунини тушуниши ва тафаккурни ривожлантирувчи, назарияга, касбий ва ижтимоий тажрибага изланувчан таълимнинг таълимнинг янги технологияларидан фойдалана билиши лозим.

Педагог қиритаётган ҳар қандай тушунча ўқувчининг оқидини қарорига тузилишни ўзгартирмоғи лозим. Таълимнинг предмет-мазмунли

фойдаланиш амалий жиҳатдан самарали саналади. Натيجада ўқувчилар мавжуд билимларни умумлаштириш, ҳам янги фикр ва ғояларни ишга соуриш имкониятига эга бўлади.

2-йўл: амалий креатив характер кўникмаларини ривожлантириш
 Педагог ўқувчиларда креатив характер кўникмаларини шакллантириш Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2007. ривожлантиришда кўрсатмалли метод ва усуллардан фойдаланилади. Ўринда “усулни топинг”, “ўзгартриш киритинг”, “мақбул вариант танланг” каби креатив амалий характер кўникмаларини шакллантириш ўқувчиларда интерфаоллик ва киришимлиликини ривожлантириш имконияти

3-йўл: креатив фаолият жараёنларини ташкил этиш. Мазкур ўқувчиларни муаммони ечиш ва инновацион ғояларни илгари суриш жараёнда креатив, ижодий фикрлашга урғу беради. Мазкур жараёнда креатив метод ва усуллар фаол қўлланилмаса-да, креатив фикрлаш беради. Масалан: “янгича кўриниш хосил килинг”, “бошқача ушбу тайёрланг”, “оптимал вариантни танланг” каби топшириқларни бажарар ўқувчилар халқ хунармандчилигида-зardўзликини такомиллаштириш билан боғлиқ турли муаммоларни тахлил килади. Натيجада ушбу жараёнда кўп томонлама фикрлаш, мушохада юритиш рўй берилади.

4-йўл: креатив маҳсулот (ишланма)лардан фойдаланиш. Бу йўл тугишда педагог ўқувчиларга “Халқ хунармандчилигида-зardўзлики меннинг янги ғояларим” мавзусида ўз ишланмасини яратиб топширигини бериши мумкин. Топшириқни тайёрлаш жараёнида ўқувчиларда креатив фикрлаш кўникмалари фаол ривожланишига мумкин. Агар ўқувчилар ўзларининг креатив фикрлаш қобилиятларини кўрсатиш мумкин бўлса, креатив фикрлаш мавжуд бўлса, фикрни нотўғри фойдаланишдан ҳадиксирасалар, танқидга учрасалар бундай вазиятда ушбу креатив фикрлаш кўникмаларини самарали шакллантириш

ривожлантириш мумкин бўлмайди. Ўқувчиларда креативликини одатга айлантириш орқалигина креатив фикрлаш кўникмасини муваффақиятли ривожлантириш мумкин. Таълим амалиётини кузатиш, ўқувчилар ўқув жараёнини ўрганиш, ташхисловчи методларни қўллаш натижасида маълум қилгани, ўқувчиларда креативлик муайян босқичларда, яъни креативлик босқичи тўрт босқичда шаклланиши ва ривожланиши (2.1.1-жадвал):

Креатив шахсинг шаклланиш босқичлари **2.1.1-жадвал**

Босқичлар	Мазмуни
1-босқич	Мақтабдаги туркум фанларнинг (жумладан, “Технология” фанини) назарий-методологик асосларини ўзлаштириш
2-босқич	Ўзлаштирилган назарий билимларни амалий машгулотлар ва мустақил таълим жараёнида амалиётга тадбиқ этиш кўникмаларини хосил қилиш
3-босқич	Мустақил равишда ўқиб-ўрганиш ва ижодий ишларни асосида хосил қилинган амалий кўникмаларнинг малакаларга айланишига эришиш
4-босқич	Мавжуд назарий билим, амалий кўникма ва малакаларга таянган ҳолда фаолиятни самарали ташкил этишга психологик жиҳатдан тайёрланиш

Шунингдек креативлик сифатларини ривожлантириш мураккаб жараён бўлади. Бунинг учун, “Технология” фанини ўқитишда креатив характерга эришиш учун машгулотларни ташкил этиш мақсадга мувофиқ. Бундай машгулотлар ривожлантириш кизиқишларини кучайтириб, улар янада кўпроқ характер қилишига ундайди. Биз, халқ хунармандчилигини ўрганиш жараёнида ўқувчиларда креативлик сифатларини ривожлантирувчи метод, восита ва қўраларини юқоридаги ўқувчиларда креативликини шакллантиришнинг асосида қўлланилади. Жумладан, **Электрон алоқа** технологиясида педагогик модератор воситасидан таълим-тарбия жараёнида таълим берувчи билан таълим олувчи ўртасидаги алоқани танлаб бериш, қўралар орасида ўтказиладиган турли семинар, тренинг, анжуманлардаги ўзаро муносабатлар ҳам ундан самарали фойдаланиш мумкин. Бунда, электрон алоқа

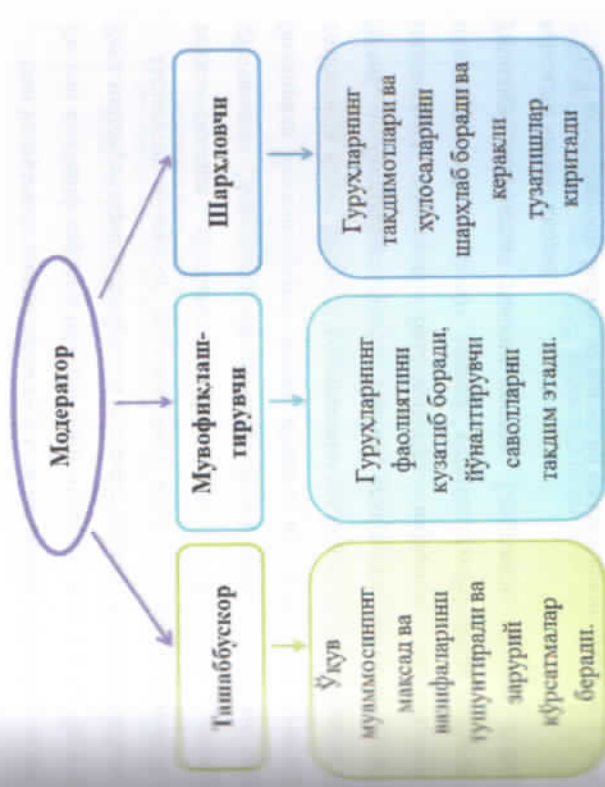
орқали мунозарали формлар ўтказиш ва улардан ўқув жараёнида фойдаланиш учун турли рўйхатларни жонланштиришни ташкил этиш мумкин. Кўпчилик ўқув алоқа анжуманларида мунозараларни бошқариш ва уларни мувофиқлаштириш мақсадга мувофиқ. Бундай анжуманлар модеришни ҳисобланади. Ушбу технологияда ўқув жараёнида фойдаланишнинг самараси кўп томондан модератор (фасилитёр) нинг ихтисослаштирилганлиги, унинг ўқув курси мақсадига энг юқори даражада эришилишини таъминлаётгани, мунозараларни бошқара олиш жараёнида фойдаланилади (2.1.1-расм).

Бу ерда модератор – таълим мазмунини яратувчиси, модулларни ишга қилишчи шахс ҳисобланади.

Модератор- қабул қилинган қондаларга амал қилишни текшириш, ўқувчиларнинг мустақил фикрлаш ва ишлаш қобилиятларини ривожлантириш, билиш фаолиятини фаоллаштиришга ёрдам бериш. Маълумотни, семинарни, тренинглар ва давра суҳбатларини бошқариш, фикрларни умумлаштирилади.

Талқикот ишида педагогик модератор фаолияти фани ўқув жараёнига “Мустақил ҳаракатланиш” таълим мақсадини амалга оширишга қўлланлади. Мустақил ҳаракатланиш-таълим мақсади Германия таълимнинг энг муҳим мақсади сифатида қаралади, унга ўқувчинини мустақил фаолиятни бажаришга қодир қилиш, бунинг ичига эса мустақил режалаштиришни амалга ошириш ва текшириш қиради [128].

Албатта ўқувчилар бундай кенг малакага уларнинг шарт-шароитлари имкониятлари доирасида жавоб бера оладилар. Шу боис мустақил режалаштириш амалга ошириш ва текшириш деганда ўқувчининг умумий ўқув фаолияти билан адаштириш мумкин эмас. Мустақил ҳаракат қилиш дегани шунинг англадаки ўқувчи унга топширилган ишларни мустақил равишда яъни бировнинг бошқариб туришисиз амалга ошириши керак. Масалан бирор ишни бошлашдан олдин иш тартибини режалаштириш ишга чиқариш усулини белгилаш ёки керакли материалларни танлаш ва уларни тугатилгандан кейин натижа сифатини назоратини ўтказиш.

2.1.1-расм Модератордан ўқув жараёнида фойдаланиш.

Бу ерда ташқари мустақил ва маъсулиятли ўқувчилардан кутилган нарса шуки улар иш тартибини иқтисодий мезонлар асосида ўқув жараёнида режалаштириш ва амалга оширишлари керак. Бу ерда масалан тежамли ишлаб чиқариш усулларини ишлаштириш, ресурслардан ёки энергиядан тежамли фойдаланиш усулларини ишлаштириш керак.

“Технология” фани ўқув жараёнида “мустақил ҳаракатланиш” дегани ўқув мақсадининг эришилиши фақат тасодифан бўлишига йўл қўймайди. Бу малакани систематик равишда ўргатиш таълим амалиётининг асосий омил бўлиши лозим. Мустақил ҳаракатланишни ривожлантириш деганининг биринчи кунданок унинг таркибий қисми бўлиши лозим. Бу ерда учун топшириқларни бажаришда режалаштириш ва текшириш фаолиятини киритилиши лозим [27; 84-88-б.].

Фан ўқитувчиси модераторни гуруҳ лидерларидан танлайди, лидер ва ўқувчи ёки синф сардори бўлиши шарт эмас, муҳими у синф ўқувчиларига ўқув топшириқларини бажаришга мустақил ҳаракатлантириши лозим.

Педагогик модератор ёрдамида ўқув машғулотларида замонавий таълим технологиялари қўлланилди. Жумладан, Ассесмент технологияси қўлланилди. “Ассесмент” инглизча сўз бўлиб, “баҳо”, “баҳолаш” маъносини билдиради. Ўқувчиларнинг билим, кўникма ва малакалари даражасини томонлама, ҳолис баҳолаш имкониятини таъминловчи топшириқлар тўғрисида бўлиб, у биографик анкета, таълим соҳасидаги ютуқлар баёни, ўқув индивидуал топширик, баҳс-мунозара, интервью, ижодий иш, таълим индивидул кейс, тақдирот, эксперт кузатиш, ролли ҳамда ишблармон ўйинлари кабилардан ташкил топади. Технология, асосан, кўйидан мақсадга хизмат қилади:

- 1) Ўқувчиларнинг билим, кўникма ва малакаларини ҳар томонлама, мақсадга баҳолаш;
- 2) Ўқувчиларнинг билим, кўникма ва малакаларини ривожлантириш имкониятларини аниқлаш;
- 3) Ўқувчиларнинг билим, кўникма ва малакаларини ривожлантиришга хизмат қиладиган истиқболли режа (мақсадли дастур)ни шакллантириш (ўқувчиларнинг билим, кўникма ва малакалари камида тўртта топшириқ бўйича баҳолаш мумкин (2.1.2.-расм)).

Демак, инновацион фаолият янги ижтимоий талаблар билан аниқланган меъёрларнинг мос келмаслиги ёхуд амалиётнинг янги шаклланиши меъёрларнинг юзага келган меъёр билан тўқнашувчи натижасида юз берган қатор муаммоларни ечишга йўналтирилган фаолият саналади.

Изоҳли лугат	Муаммоли вазият
<p>(Чилангарлик, заргарлик, личокчилик ишлари ва уларда қўлланиладиган иш усулларига оид сўзлар ёзилди)</p> <p>Ижодий иш</p> <p>(Чилангарлик, заргарлик, личокчилик ишлари ва уларда қўлланиладиган иш усулларига оид бирор ижодий иш бажарилиши сўралади)</p>	<p>(Чилангарлик, заргарлик, личокчилик ишлари ва уларда қўлланиладиган иш усулларига оид муаммоли вазият билан келинади)</p> <p>Тест</p> <p>(Чилангарлик, заргарлик, личокчилик ишлари ва уларда қўлланиладиган иш усулларига оид тестлар ишланади)</p>

2.1.2-расм. Педагогик модератор ёрдамида “Ассесмент” технологиясини қўллаш

ўқувчининг, хусусан, педагогнинг инновацион жараёнини ташкил этишига асосий –технологик, методик ва ижодий жиҳатдан тайёрлиги ҳисобига асосланади. Педагогик инновацияларнинг изчил равишда педагогик жараёнга интиқиларни олиб киришга имкон бериш орқали таълим тизими ва жараёни мунтазам ривожланиб боради. Ўқитувчининг инновацион жараёни педагогик жамоани ҳаракатга келтирувчи, олға ундовчи, инновацион рағбатлантирувчи куч сифатида намоён бўлади ҳамда у жараёни жараёнининг сифатини кафолатлайди. Шу боис ҳар бир ўқитувчи жараёниларнинг моҳиятини тўла тушунган ҳолда ўз фаолиятига изчил равишда ола таълим жараёни ҳам сифат ҳам самарадорлик нуктаи назари тараккий этади. Бу эса ўз навбатида таълим тизимининг ривожини кафолатлайди.

Замонавий шароитда таълим амалиётида лойиҳа ҳамда муаммоли жараёни технологияларининг қўлланилиши ўқитиш жараёнини самарали жараёни таъминлаш билан бирга ўқувчиларда мустақил, танқидий ва

ижодий фикрлаш қобилиятини ривожлантиради. Таълим сифатини яхши- ва самардорлигини оширишга нисбатан қўйилаётган ижтимоий талаблар ўқитувчилардан лойиҳа ва муаммоли таълим технологияларини ўзини жараёнда мақсадли, самарали қўллашни талаб этади. Мазкур таълим технологияларининг моҳиятига оид маълумотлар билан танишиш мазкур ошириш курслари тингловчиларининг мавжуд билимларини бойитиш билан бирга амалий кўникма, малакаларини янада ривожлантиришга мусоабат қилади.

Шахсга йўналтирилган таълим муассасасида ҳар бир ўқувчи ўзини ўқишга қабул қилинган кундан бошлаб, бир хил тенг шароит яратилиши бунда ўқувчининг интеллектуал ривожланиш даражаси инобатга олинганлиги Таълим- ҳар бир таълим олувчининг ривожланиши учун шароит сифатида унинг индивидуал қизиқишлари ва эҳтиёжларини, хозирги тез ўзгараётган оламда муваффақиятга ва ижодга интилишини ҳурмат қилиш асосида, унинг фаоллигини, мустақиллигини таъминлашдир. Айнан мана шундай таълим биз шахсга йўналтирилган таълим деб атаёмиз. Унинг асосий функцияси ҳам бир таълим олувчининг индивидуал хусусиятини аниқлаш орқали унинг ривожланиши учун шароит яратиш, таълим воситалари орқали бошқариш танқидий муносабат, мустақиллик, соғлиғига, руҳиятига таъсир этмоқда. Биз эса айрим ҳолларда уларнинг ўқишга бўлган қизиқишининг сусайиши сабаб бўлиши мумкин. Фаоллик, ижодий ёндашув каби фазилатларни ривожлантириш ҳамда уларни ҳулқ-атворда, тафаккурда намоён бўлиши таъминлашдир [39, 93-95-б].

Бозор муносабатлари шароитида фаолият кўрсатиш бевосита ижтимоий рақобат муҳитини талаб этади. Бу муҳит ўз навбатида янгиликларга, юқори сифат ва самардорликка интилиш, ижодкорлик, изланувчанлик, ишчанлик каби онгли фаолиятга асос бўлиб хизмат қилади. Шу сабабли ёш авлодда мустақил равишда ўқиб ўрганишга нисбатан онгли муносабат ҳис-туғйусини (рақбат) уйғотади.

Ижодкорлик жараёнда рақбат уни сифат ва самардорлигини кафолатловчи шарт шарт бўлиб қаралади. Бундан таҳсил олувчиларда ўқиб ўрганишга қизиқиш рақбат муҳим аҳамият касб этиши табиий ҳолдир. Давр таҳсил олувчининг фаол иштирокчига айланганини талаб этмоқда. Бу фаоллик ўз вақтида онгли муносабат, мустақиллик, ижодкорлик, изланувчанлик каби фазилат (фазилат)ларни таркиб топтиришга асос бўлиб хизмат қилади.

Ўқувчи гуруҳларда ишлаш давра сўхбати, баҳс, мунозара, лойиҳалаш, таҳсил, ўқувчи каби ноанъанавий шакл ва методлар, беллашув, мусоабат, рақобат рақобат хусусиятига эга бўлганлиги боис, таҳсил олувчиларни онглилик ва фаолликка ундайди. Уларда мустақиллик, ижодкорлик, талбиркорлик, изланувчанлик каби муҳим шахсий хислат (фазилат, сифат)ларни ривожлантиришни кўзда тутлади. Маълумки, педагогик жараёнининг самардорлиги фақат унинг ташкил этиш шаклигагина эмас, балки унинг мазмунини ҳам асос қилиб олишга боғлиқ. Бу ерда таҳсил олувчи таҳсил олоқа жараёнлари мавжуд, яъни “Маълумот йиғиш” “Таълимни таъминлаш”, “Амалга ошириш” ва “Текшириш” босқичларини ўқувчи жараёни бутунлай ўзи ёки кичик гуруҳларда бажариши мумкин. “Қарор қабул қилиш” ва “Хулоса чиқариш” босқичларида эришилган натижалар эса амалиёт ва таълимни ўқитувчилари билан батафсил муҳокама қилиниши керак. Бундан ташқари ўқитувчиларга бўлиниши ўқувчиларни илҳом қилиши ва “Режалаштириш” босқичларида ёзма ҳужжатлар масалан техник ҳужжатлар жамваллар эслатмалар йўриқномалар ёки ўқитувчи ўзи тузган ҳужжатлар берилса мақсадга мувофиқ бўлади. Бундай ҳужжатлар мустақил рақобат жараёнини жуда яхши қўлайтиради [31;73-б].

Ўқитувчи ўқув жараёнида модератор билан биргаликда у ҳар бир босқич ва ҳар бир фаоллик жараёнида материалларни тайёрлайди ва ўқувчиларга мустақил рақобат йиғишда ёрдам бериб туради. У ўқувчиларни аниқ мақсадга йўналтириш ва иш-ҳаракат қилишига туртки беради ўқувчининг прогрессини

назорат қилади ва ўқитувчилар билан биргаликда ўрганиш нуқсонларни бартараф этиш йўллари хақида ўйлайди.

Ўқувчи эса ўз таълимнинг фаол катнашчиси бўлиб қолади. Шунингдек, ўқувчи фақат тингловчи эмас балки бажариладиган топшириқ учун керакли билим ва маълумотларни йиғди. Ўз иш тартибини ва керакли вақтини режалаштиради ва қолаверса ўз иш натижасини ўзи баҳолайди. Буларнинг ҳаммасини ўқувчи битта ўзи қилиши мумкин ёки бошқа ўқувчилар билан биргаликда бажариши мумкин бу эса мақсадга ниҳоятда мувофиқ бўлади. Ўқитувчилар шундай роль ўйнашлари ва ўзларини шундай тутиши «пойдевор квалификациялар» деб аталган қобилиятлар ривожланишига ёрдам ҳам қатта ёрдам беради, яъни мустақил ўрганиш мулоқот тузиш жараёнида ишлаш ва энг муҳими ўз натижаларини ўзи баҳолаш ва иш-харакатларини режалаштириш каби қобилиятларини ривожлантиради [28,1057-1062-6.]

Режалаштириш. Ўқувчилар мустақил равишда иш режалаштириши мумкин. Иш режаси уларга формула сифатида берилиши мумкин. Режада иш босқичлари уларнинг технологик кетма-кетлигида материаллар ва инструментлар ёрдамчи воситалар ва ҳоказо режалаштирилиши мумкин. Бу ерда ҳам улар йўналтирувчи саволларни қўллаб ўзларининг иш режалаштириш масалани назарий даражада қилинган ёзувларидан фойдаланиши мумкин. Ўқувчилар ҳам шундай режа лойиҳасини ишлаб чиқариши мумкин. Бу нарсани таълимнинг олдинги босқичида амалга оширилиши мумкин. Негаки иш режаси - бу берилган топшириқни бажариш учун керакли босқичлар кетма-кетлигининг таърифи. Лекин иш режаси бирор иш жараёнининг бир қисми бўлиши ҳам мумкин. Иш режаси технологик босқичлар ва улар учун ажратилган вақт керакли инструментлар ва ускуналар ҳамда меҳнат хавфсизлигига оид чора-тадбирлар ҳам маълумотлар ҳам кўрсатилиши мумкин.

Иш режаси билан бир вақтнинг ўзида бир неча ҳил режалаштириш гуруҳларида "Қисман лойиҳа"лар устида ишлайдиган ўқувчилар орасида вазифалар тақсимланишини ва сифат назорати режалаштириш мумкин.

Қабил қабул қилиш. Ўқувчилар ўқитувчи билан биргаликда режалаштириш даражасида (фазасида) юзага келган натижаларини муҳокама қилиши мумкин. Ўқитувчи бу дискуссионий модераторлик йўлида ўқувчиларнинг бундай равишда ҳар хил ечимлар бир бири билан таққосланади ва режалаштириш вариант таллаб олинади. Бу иш пайтида кичик гуруҳлар аъзолари билан аниқ белгиланади. Уларнинг вазифаси бутун лойиҳанинг қисман натижаларини хал қилиш бўлади.

Амалга ошириш. Ўқувчилар иш топширигини иш режаси асосида режалаштириш равишда бажаришади. Улар яқин тартибда ёки кичик гуруҳларда режалаштириш мумкин. Ўқитувчи жараёни назорат қилиб туради пойдевор режалаштириш равишда режалаштириш таълил қилади ва назорат натижаларини режалаштириш «Назорат протоколи»га ёзиб қўяди. Бу протоколда ўқувчиларнинг режалаштириш мезонлари бўлиши лозим. Бу мезонлар тегишли пойдевор режалаштириш равишларини хисоблаб аниқлашни кўрсатади. Пойдевор режалаштириш равишларидан деганда бу мисол учун мулоқот қобилиятлари ҳамкорлик қилишига оид нарсанинг олдинги муносабат ва креатив қобилиятлар бўлиши мумкин [32, 104-112-б].

4.1.3. Ўқувчиларда креатив фикрлаш қўникмасини шакллантириш методикаси

Ўқувчиларда қўниклик қўниклик ҳаётининг ажралмас қисми бўлган режалаштириш равишларининг санъати, хусусан, ётоқ ўймакорлиги, ганчкорлик, режалаштириш, тўқимачилик, зардўзлик, созгарлик, кандакорлик, заргарлик ва бошқа режалаштириш тарихига, ўзига хос ижодий мактаб ва анъаналарига, режалаштириш намуналарига эга.

Ўқувчиларнинг маданиятининг барча соҳалари қатори ҳунармандчиликни, режалаштириш ва мактабларини тиклаш, ривожлантириш ва тарғиб этишга ҳам

алоҳида эътибор қаратилмоқда. Кейинги йилларда ана шу бой маданий меросимизни асраб-авайлаш, халқ бадний ва амалий санъатини янги ривожлантириш, бу борада тарихий анъаналарни изчил давом эттириш келаётган моҳир усталарнинг машаққатли меҳнатини муносиб рағбатлантириш мақсадида тегишли фармон ва қарорлар қабул қилиниши уларга янги имконият ва имтиёзлар яратилди.

“Хунармандчилик ва халқ амалий санъатини ривожлантириш истиқболлари” мавзусидаги халқаро илмий-амалий конференцияда (2019 йил 14 сентябрь) 30 дан зиёд давлатдан олимлар, мутахассислар, марғаб ва фахрий меҳмонлар, маданият ва туризм соҳаси намояндalари, юртимизда хорижда фаолият кўрсатаётган хунармандчилик ва амалий санъат йўналишидаги олий таълим муассасалари профессор-ўқитувчилари, ўқувчилар, санъатшунослар, музейшунослар, хунармандлар иштирок этди. Буларнинг барчаси мамлакатимизда миллий хунармандчиликни ривожлантириш, ёшларни фойдали меҳнатга жалб этиш, иқтисодий шогирдлар тарбиялаш каби кўплаб вазифаларни, уни амалга ошириш йўлида эса умумтаълим мактабларида “Технология” фанини ўқитишда хунармандчилигининг турли соҳаларида қадимий анъаналарни замонга тажриба ва янгиликлар билан уйғушлаштирган ҳолда ўқитиш, ўқувчиларнинг креативликни шакллантиришни юклайди [31, 73-б].

Мавзу: Чилангарлик, заргарлик, пичоқчилик касблари қўлланиладиган иш усуллари

Дарснинг мақсади:

- а) таълимий - металлга ишлов берадиган станокларнинг турлари бажарадиган ишлари билан таништириш;
- б) тарбиявий - станоклардан эҳтиёткорлик билан фойдаланишни ўргатиш;
- в) ривожлантирувчи - металлга ишлов берадиган станокларнинг турлари ва вазифаси ҳақидаги билимларни шакллантириш.

Дарснинг жиҳози: таркатма материаллар, кўرғазмали қуроллар, темир ва хафсизлигига оид стендлар, техника хафсизлиги бурчачи намуна

қуролларга кесиб ишлов бериш асбоблари, кескичлар, эговлар, металл қуроллари, мавзуга оид адабиётлар, дарс ўқишга оид ўқув-ўқувчилик қўлланмалар.

Дарс тури: амалий дарс.

Дарс тини: кўникма ва малакаларни шакллантириш.

Дарсда қўлланиладиган ўқитиш усуллари: амалий, кўрғазмали, ақлий усуллар.

Дарснинг бориши:

I. Таълимий қисм.

1) Ўқитилган мавзунини сўраш. Ўқувчиларнинг жавоблари умумлаштириб, дарс мавзуси юзасидан йўл-йўриқлар берилади. Янги мавзунини тушунтириш учун режа берилади ва режага асосан тушунтирилади.

II. Янги мавзу баёни

Тасвир

1) Чилангарлик, заргарлик, пичоқчилик ишлари ва уларда қўлланиладиган иш қуроллари.

2) Чилангарлик, заргарлик, пичоқчилик касблари тарихи ва уларни ишлатиш.

Пичоқчилик санъати деганда биз пичоқ ясаш касбинини тушунаемиз. Пичоқ касбларининг учун қадимдан тирикчилик воситаси бўлиб хизмат қилган.

Қадимий вақтда пичоқ ясаш санъати халқ амалий санъати каторида қўлланиб келинаётган. Нодир пичоқлар ясашда ўзбек пичоқсоз

қасбларининг олдида тушадиган уста кам топилган. Пичоқ, ясаш бошланғич

қасбнинг давридаёқ маълум бўлган. Темир даврида хунармандчилик пайдо

қилиниши билан бронзадан пичоқ ясаш бронза даврига келиб келиб қолган. Темирнинг кашф этилиши пичоқчилик санъати тараққиётида

кўп ҳиссага эришилди.

Қадимий “Меҳнат ва қулар”, Гомернинг “Илида” асарларида пичоқнинг хўжалиқдаги роли ҳақида батафсил баён этилган. Ўрта Осиёда пичоқчиликнинг энг ривожланган жойи араб мамлакатлари бўлган, Испания ва Италияда эса тез ўсиб ривожланиб кетган, хозирги кунда

антик ва илк ўрта аср даврида Ўрта Осиёда кандакорлик жуда юқори даражада ривож топди. Қимматбохо металлдан хокимлар ҳамда аёллар учун хар хил ниҳоятда чиройли безак буюмлари ишлатилди. Бу олтин ва кумуш буюмларда тўй-гомаша, тахта ўтириш маросимлари, дунё мавзулар, шикор ва кураш манзаралари, мифологик ҳамда эпик қаҳрамонлар ҳаётий мавжудот, парранда ва бошқа тасвирларни кўриш мумкин. VI-VII асрларда бадий металл буюмлар юксак техник маҳорат билан бажарилганлигига "Аниқов лагани" мисол бўла олади. Бу лаганда катта дарвозаси олдидаги сахна тасвирланган, "Яккама-якка олишув" номини тасвирланган коса ўша давр ҳаётидан бир парча бўлиб, ундаги ўйинчи майнлиги, аниқ нафосати, композицияси, таъсирчанлиги билан машҳурдир.

Мис буюмларининг турлари. Металлдан ишланган идишларнинг умумий шакли маълум пропорция ҳамда силуетта эга. Жумладан мис лаганлар кўпинча дойрасимон, баъзи бирларигина овалсимон ёки тўртбurch бўлади. Бухоролик ва самарқандликлар чоркунж деб юритадилар, Лашхўн овалсимон ёки тўртбurch мис лаганларнинг лаблари ён томонга қайрилган бўлади. Бу лаганлар ўсимликсимон, геометрик ва рамзий нақшлар билан жуда нафис қилиб безатилган. Дулава - туҳумсимон ёки тўртбurch шаклдаги мис лаганларнинг ён томонга қайрилиб яна давом этиб яна қайрилгани. Бу лаганлар ҳам жуда чиройли қилиб ишланган.

Заргарлик буюмлари. Заргарлик буюмлари турли-туман бўлиб, ушбу ўзига хос номланади. Пешонага тақиланганлари тиллақош, баргак, қўнғир зирак, бошга тақдўзи, санчоқ, олтин тумор, кўкрак безагига мурча, зебигардон, туморча, соч безаклари, сочпопук, зулфи тилла, осма бошга гажак, бутун тирноқ, ярим тирноқ, кўш дуо, бурун безаги, арабақ, юз безаги, бел безаги камар, бўйинтумор, биллагузук, узук ва бошқалар бор. Белга аёллар либосининг кўп қисмини эгаллайди. Бош, бўйин, пешона, кўнрақ, кўлтук, бел, бурун, кулоқ, чакка ва бошқа тақинчокларнинг бутун буюм комплексини ишғол этади. Буларнинг ҳаммаси келин-куёвлар либоси

қилиб, хоҳолонда тўй, байрам ва бошқаларда тақилади. Баъзи безакларнинг бир умр тақиб юрилади. Турфа соч безаклар қизлар кийим бошида турфа ўрни тутган. Буларга сочпопук, юмалоқ, туф ва бошқалар кирди. Сочпопук - соч безак турларидан бири бўлиб, аёллар сочларига тақиланган заргарлик безагидир. Бу безак қора ипақдан эшилган, учлари тақинчи 15-20 тача чйратма ип бўлади. Бу ишларда кумушдан қўйма тақинчи кўнгироқча ҳамда найча шаклидаги яна бошқа тақинчолар тақилади. Сочпопук турли шакллардан иборат бўлиб, улар турли номлар билан аталган. Андижонда сочпопук, бебакул сочпопук, Наманганда эса сочпопук, панжарали сочпопук, пур сочпопук ва бошқа турлари бор. Турфада кўбба сочпопук ёки катта кўбба сочпопук каби турлари кенг тарқалган.

Бу дарвин мустаҳкамлаш:

1. Ниҳоятлик касби ҳақида маълумотлар беринг.

2. Заргарлик ҳақида тушунча беринг.

3. Ниҳоятлик касби ва унинг хозирги кундаги ўрни қандай?

Бу дарвин яқинлаш:

1. Ўзга вазифа бериш (уйлариди қандай турдаги пичоклар борлигини аниқлаш, иложи бўлса пичок, яшашда ишлатилган материаллардан топиб олиш, бу дарвин тугатиш.

Уқувчиларда креативликни шакллантиришни тақомиллаштиришда ўқувчининг репродуктив ва муаммоли изланиш, муаммоли вазият яратиш, ўқувчининг индуктив ва дедуктив усуллари ва бошқа усуллар муҳим аҳамиятга эга.

Қуйида улардан бир нечтасини таҳлил этаминг:

Ўқувчининг кўргазмали усуллари. Ўқитиш жараёнида кўргазмалик турли фойдаланишнинг муҳимлиги ўқитувчининг ўрганилаётган нарсани баҳолашнинг хиссий идрок этишга, уларни кузатиб мушоҳада қилишга ўқувчинини ундаш, мантикий ва назарий элементларнинг бирлигига ишонч

хосил қилишга, ниҳоят, назарий билимларни амалиётда қўллай олинган ҳолда қўлдан чиқариш мумкин. Ҳақиқатда, назарий билимларни амалиётда қўллай олинган ҳолда қўлдан чиқариш мумкин. Ҳақиқатда, назарий билимларни амалиётда қўллай олинган ҳолда қўлдан чиқариш мумкин.

Технологик таълим фанини ўқитишда кўргазмалilik усули намойиш этиш, иллюстрация ва экскурсия тарикасида олиб борилади. Табиий жараёнда намойиш этиш усулидан фойдаланиш асосий материалларнинг характерига мазмун, шакли ва ҳажмига боғлиқдир. Муассасаларнинг қўлланиладиган кўргазмали материаллар характер эътибори билан таълим турда бўлади.

Аслича кўрсатилиши мумкин бўлган буюм ва нарсалар: ўсимликларнинг таркиби, хайвонлар, маъданлар, коллекциялар, асоб ва машиналарнинг моделлари ва ҳоказо.

Тасвирий-кўргазмали материаллар. Тасвирий кўргазмали материалларнинг мазмуни ва тузилиши шаклига қараб икки турга бўлинади:

- а) буюм, нарса, ҳодиса ва воқеаларнинг тасвирини ифодаловчи материаллар-рasm, сурат, фотосурат, диафильм, кинофильм ва ҳоказо;
- В) буюм, нарса, ҳодиса ва воқеаларнинг бирор шартли белгиси орқали ифодаланган символлик ва схематик тасвирий материаллар жуғрофия ва тарихий карталари, чизмалар, жадаллар, диафрагмалар ва ҳоказо.

Тасвирий кўргазмали материалларнинг ҳар иккала тури иллюстрация материаллари деб ҳам юритилади. Кўргазмали материалларнинг турли турларнинг ҳар хил қўлланилишини талаб қилади.

Масалан, 1. Буюм ва нарсаларни табиий ҳолда кўрсатишни икки урғун намойиш қилиш мумкин:

- а) Ҳақиқатдан мавзуга оид табиий кўргазма материаллари ўқитувчи билан қўлдан чиқариш билан бир вақтда (фақат ўқитувчи томонидан) кўрсатилиши мумкин;

в) Табиий кўргазмали материалларнинг сони етарли бўлса, уларнинг қайси ўқувчига тарқатиб берилиши мумкин.

Тасвирий кўргазмали материалларнинг ҳар иккала турини ҳам икки турда қўлдан чиқариш мумкин.

- а) Кўргазма материални ўқитувчи намойиш қилади;
- б) Кўргазма материаллар ўқувчиларга тарқатилади.

Табиий жараёнда тасвирий иллюстрация материалларидан фойдаланиш кенг қўлланилади. Ундан унумли фойдаланиш учун қўлдан чиқаришга риоя қилмоқ зарур; ўқувчиларга машғулот олдида намойиш этишда қўзланган мақсад қисқача тушунтирилади; кўргазмали материаллар ўқитувчи баённинг маълум пайтида кўрсатилади ёки қўлланилади, намойиш жараёни ўқитувчи томонидан изоҳлаб берилади.

Табиий фанлар-биология, физика, химия фанлари бўйича физикавий ва табиий ҳодисаларни тажриба қилиб кўрсатиш алоҳида таъриғарликни талаб қилади. Бунда айниқса, тажрибанинг муваффақиятли чиқишини таъминлаш муҳимдир.

Ўқитишнинг амалий усуллари. Ўқитишнинг амалий усуллари таъриғида жуда кенг улар ёзма машқ (масалалари ечиш, чизмалар тайёрлаш ва бунчалар) тажриба лаборатория характердаги машқлар (фронтал таъриғалар, лаборатория ишлари, амалиётлар, ўқитишнинг техника усуллари, ўргатувчи машиналар ва бошқалар билан ишлаш); меҳнат таъриғиларини бажариш усулларини ўз ичига олади.

Амалий усулларга ёзма машқлар қиради. Уларни бажаришда олинган таъриғий билимларни амалиётда бевосита қўллашга ўргатилади. Машқ таъриғида илмий билим ва маълум бир иш характерини ўзлаштириш ёки таъриғилантириш мақсадида режали суратда ташкил этилган тақрирлаш усули қўлланилади. Машқ қилдиришда ўқув фанининг ўзига хос хусусиятлари таъриғи олинади. Машқ учун берилган таъриғилар воситасида олиб берилади. Машқ учун берилган таъриғилар, албатта илгари ўзлаштирилган таъриғи ва қонунларни ўз ичига олган бўлиши лозим.

Ўқувчиларнинг "Технология" фанидан ўзлаштирган кўникма малакаларини мустаҳкамлаш, ижодий қобилиятларини ривожлантириш мақсади билан амалга оширилади.

1. Машқ учун берилган топшириқнинг мақсади ўқувчиларга маълум тушунтирилган бўлиши.

2. Машқ устида синф ўқувчилар жамоаси ва ҳар қайси ўқувчи шахсий интилиши, қизиқишини ҳисобга олиш.

3. Топширик бутун синф ўқувчиларининг фаол фаолияти таъминланган бўлиши ва машқни, албатта белгиланган вақт ичида бажариш талаб қилиниши керак, машқ қилдириш усулида ўқувчиларнинг ижодий амалий машқлари алоҳида ўрин эгаллайди.

Лаборатория машқ ишлари ҳам ўқитишнинг амалий усули бўлиб, у машқлари ҳар томонлама тажрибалар, лаборатория ишлари, амалий ўқитишнинг техник воситалари ва муассаса ўқув қуроллари туридаги маълум усуллар билан машғулотлар тарзида ўтказилди.

Амалий машғулотлар усулида "Технология" фанини ўқувчиларга таълим бериш ва меҳнат малакаси билан қуроллантириш асосий усул бўлиб хизмат қилади шунинг учун ҳам муассасаларнинг синфларида муассаса ўқув устахонасида бир қатор амалий ишлар бажарилади. Ўқувчиларни муассаса ўқув устахонаси ёғоч ва металлари қўриқ ва механизмларда, электрлаштирилган асбоблар ва дастгоҳларда ишлаш малакаси билан қуроллантириш назарда тутилди.

Ўқитишнинг репродуктив ва муаммоли изланиш усули
Ўқитишнинг репродуктив ва муаммоли изланиш усуллари энг аввало ўқувчиларнинг янги тушунча, ҳодиса ва қонунларни билишдаги ижодий фаолликлари даражасини баҳолаш асосида қисмларга ажратилади.

Репродуктив усуллар биринчи навбатда, ўқувчиларнинг ўқув материалларини мустаҳкамроқ эслаб қолишларини таъминлаш, билим доир фаолиятни бошқариш, камчиликларни тез аниқлаш учун амалий кўникма ва малакаларни таркиб топтириш мақсадида қўлланилади.

Репродуктив усуллар айниқса, ўқув материалининг мазмуни асосан ахборот тарзида бўлса, амалий ҳаракатларнинг усулларини таърифласа, ўқувчиларнинг билимларини мустаҳкам қилириб ола билишлари учун жуда муҳим ҳисоблана вазиётларни ҳал қилиш учун тайёр билимлар йўқ бўлса ҳар қандай қўлланилади.

Технологиянинг репродуктивлиги характерли ўқитувчи ёки бошқа мақсадни қилиб қилинадиган ўқув ахборотларини фаол идрок қилиниши ва қандай қилинишини назарда тутати. Бу усулларни ўзига хос моддий асоси бўлиб ҳисобланадиган ўқитишнинг оғзаки, кўргазмали ва амалий усуллари билан фойдаланмай қўллаш мумкин эмас. Ҳикоя усули репродуктив усулларда ўқитувчи омиллари, далилларни, тушунчаларнинг таърифини қилиб қўлдан беради.

"Технология" фанини ўқитишда халқ хунармандчилигига оид усулларни беришда репродуктив характердаги амалий ишлардан фойдаланилади, бу ишларнинг давомида ўқувчилар намунага кўра илгари ёки ҳозирдаги усулларни ўзлаштирилган билимларини қўлладилади. Репродуктив машқларнинг кўникма ва малакаларни намуна бўйича бир неча бор такрорлаш усули айниқса самарали таъсир кўрсатди.

"Халқ хунармандчилиги" фанининг асосий мақсади ва вазифаси – ҳар қандай касб таълими ўқитувчиларни ўз касбининг устаси қилиб тарбиялаш, уларни бой миллий - маданий тарихимизни чуқур ўргатиш, миллий қобилиятларимиз, урф-одатларимиз, анъаналаримиз, халқ хунармандчилиги тарихларини қайта тиклаш ва ривожлантириш каби масалаларни ёритиб беришдир.

Маданий меросимиз ҳисобланмиш маҳобатли меъморий обидалар, қўли ва қўлликни ўзда туранум этган зебу-зийнатлар, ҳар хил рўзгор асбоблари, ип ва ипақдан тикилган матолар, лой ва ганчдан ясалган сопол асбобларни идишлар, хум ва хумдонлар, қўлчилик санъатига мансуб бўлган буюмлар барчаси халқимизнинг моддий ҳамда маданий мероси бўлиб ҳисобланади. Шу боисдан халқ усталари яратган ноёб асарларга эътиборимиз

Дедуктив услуб ўқув материаллини тезроқ ўтишга ёрдам бериши таваккулини бир мунча фаолроқ ривожлантиради. Назарий материални ўрганишда анчагина умумий ҳолатларида айрим оқибатларини аниқлаш талаб қилувчи масалаларни ечишда дедуктив усулини қўллаш яқинроқ фойдалидир. Шу сабабли асосан назарий ўқув материалларини ўқитишда ушбу услубдан фойдаланилади.

Таълим жараёнида ўқувчиларни рағбатлантириш ва тибх берилган усули. Ўқув фаолиятини рағбатлантириш деб кишининг актив фаолиятини бўлган ташқи мойиллиги айтилади. Шунинг учун ҳам рағбатлантириш ўқитувчи фаолиятининг омилли хисобланади. Аммо рағбатлантириш кишининг фаолиятига бўлган ички мойилига таъсир қилганлигини мақсад сари ундайдиган кучга айланади. Бунинг устида яна бундай бир ундош факат ташқи рағбатлантиришлар таъсиридатиғина эмас, балки ўқувчиларнинг ўз-ўзининг таъсирида ҳам, унинг олдинги таъсиридатиғина ва хоказолар таъсирида ҳам юзага келади. Ўқишга қизиқиш рағбатлантириш турларидан бири – фанга доир мавзунини ўзлаштириш жараёнида маълум қийинчилик сезаётган ўқувчиларга мувоффақият вазиятларини яратишдир. Чунки муваффақият қувончинини бошдан кечириш ўқишдаги қийинчиликларни бартараф қилмай туриб яхши натижага эришиб бўлмайди.

Муваффақиятга эришиш вазиятини ўқувчининг оралик ҳаракатлари рағбатлантириш, яъни уни зўр берилишига махсус ундаш йўли билан қилиш ташкил қилиш мумкин. Муваффақият вазиятларини яратишда у ёндош топшириқларни бажариш жараёнида қўллаш маънавий рухий муҳим таъминлаш муҳим ўрин эгаллайди. Ўқиш вақтидаги қулай микро ишончсизлик, кўрқин хиссийетини камайтиради. Бундай хавотирлик ҳолатини ўрнига нисбатан ишонч туйғуси эгаллайди. Рағбатлантириш ва тибх берилган усуллари ўзига хос хусусиятларига эгадир. Масалан, баҳо бериш рағбатлантириш, махсус танланган топшириқлар бериш йўли билан ўқишдаги муваффақият вазиятини яратиш, амалий топшириқ ва лаборатория

қилишни тайёрлашда қатнашиш орқали рағбатлантириш; билимларни рағбатлантириш томонидан кўриш яқунларига қараб рағбатлантириш, ўқишда, ўқишга доир танбхлар; дарс пайтидаги оғзаки танбхлар бериш; кундалик дафтарига ёзишлар, хатоларини кўрсатиш ва бошқа рағбатлантириш орқали қўлланилади.

Ўқитишда назорат ва ўз-ўзини назорат қилиш усуллари. Ўқитиш жараёнида назоратни зарурлиги, энг аввало, бутун ўқув юртлиги тизимини рағбатлантиришда ишлаётганлиги ҳақида ахборот олишга бўлган ижтимоий талабдан келиб чиқади. Назорат таълим жараёнининг ажралмас қисмидан бири саналади. Чунки назорат қилиш туфайли ўқитишдаги қийинчиликлар, ўқитишнинг боришини жадал бошқариш ва камчиликларни ўз вақтида тулатиш янги дарста аниқ вазифалар қўйиш имконини берувчи алоқа қилиш имконини яқинлаштиради [40].

Назорат муассасадаги ўқитиш жараёнига хос бўлган таълимий, методик ва тарғибий ривожлантиришдек бир қатор асосий вазифаларни бажаради. Назорат таълимий таъсири ўқитувчи барча ўқувчиларини ўз қисмига қамраб олиш, қулатиш ва қўшимчалар тақлиф этиши орқали таъминланди, ўқитиш туфайли ҳам сўраш жараёнида барча ўқувчилар ўрганиб, ўзлаштириб олиш имконини таълимий тизимга солишди, такрорлашди ва мустаҳкамлашди.

Назоратни турларга бўлишининг хусусияти шундаки, назоратнинг кенг қамраб олиш ва бир турида ҳам олдинги турдаги белгилар намоён бўлади. Назорат учун назоратнинг оғзаки, ёзма ва лаборатория турлари ҳамда уларга таъсир қилувчи усуллар қўлланилади. Оғзаки назорат яқса ва рухий сўраш вақти билан амалга оширилади. Ўқитиш жараёнида фанлар бўйича диктант, тест ва ишолар ўтказиш йўли билан ўқувчилар билимини ёзма назорат қилиш боришда амалга оширилади. Ёзма назорат ишларини ўтказишда назоратнинг тўлиқ объективлигини таъминлаш билан бўш қолган қисмларини илгорлар сафига тортиш, топшириқни табақалаштириш вақти қўллаш мумкинлиги аниқланди.

Ўз-ўзини назорат қилиш ўқувчиларнинг ўқув фаолиятини муаммо элементларидан биридир. Ўқувчиларда ўз-ўзини назорат қила олиш маҳоратини шакллантириш, масалан, ўқувчиларга уй вазифаси бажараётганда ўз-ўзини текширишнинг қуйидаги усулларини тавсия қилиш бўлади: дарслик матни ўқиб чиққандан сўнг унинг муҳим жойларини ифодаловчи қисқа режасини мустақил тузиш, режадан фойдаланиб, матннинг асосий маъносини гапириб бериш, китоби шу мавзу юзасидан берилган саволларга жавоб бериш учун тайёргарлик кўриш, бундай иш усулини юқори синфларда ҳам қўллаш мумкин. Шунингдек, ўқувчиларга "Технология" фани мавзуларига мос равишда мустақил бажариш топшириқлари ва вазифалари берилиб, назорат ва ўз-ўзини назорат қилиш услубларини ўз моҳирона бириктирилиши фани бўйича таълим самардорлигини ошириш ёрдам бери.

Case study (кейс стади) технологиясидан фойдаланилди.

Кейс-стади (инглизча case - тўғлам аник вазият stadi - таълим) кейс баён қилинган ва таълим олувчиларни муаммони ифодалаш ҳамда уни мақсадга мувофиқ тарздаги ечим вариантларини излашга йўналтирилади аник реал ёки сунъий равишда яратилган вазиятнинг муаммоли-валини тахлил этилишига асосланган таълим услубидир.

Кейс-стади - таълим ахборотлар коммуникация ва бошқарушни қўйилган таълим мақсадини амалга ошириш ва кейсда баён қилинган аник муаммоли вазиятни ҳал қилиш жараёнида башорат қилинадиган натижаларига кафолатли етишишни воситали тарзда таъминлайдиган тартибга келтирилган оптимал усуллари ва воситалари мажмуидан ибор бўлган таълим технологиясидир. Кейсда тавсифланган аник муаммо ўрганишни воқеликка боғлаб қўяди: сизга муаммони ҳал этиш бўли вазиятни тахлил қилиш тахминларни шакллантириш муаммоларни аник қўшимча маълумотни йнгиш тахминларни аниклаштириш ва кадамларни лойихалаштириш имконини беради.

Ушбу технологияни "Технология" фанини ўқитиш жараёнида қўлдан: ўрганилган ўқув мавзу курси бўйича (назарий таълимдан сўнг) билимларни мустахкамлаш; -муаммоларни тахлил қилиш ва қарорларни яқка тартибда ва гуруҳли қабул қилиш кўникмаларини егаллаш; ижодий ва ўрганиш қобилиятлар мантикий фикрлаш нутқ ва муҳит шароитларига мос равиш қобилиятларини ривожлантириш; янгиликка қарорларни мустақил қабул қилишга тайёргарлик; масъулдорлик мустақиллик коммуникативлик ва эмпатия рефлексиянинг шаклланишини; ўқув маълумотларини ўрганириш сифатини ўз текшириш каби имкониятлар мавжудлиги таъминлди [40].

Кейс-ишлаб чиқаришда содир бўладиган аник муаммоли вазиятнинг ифодотилидир. Кейс усули ишлаб чиқариш масалаларини машгулотларда қўлдан қилиш ва ҳал қилиш усули унда иштирокчиларга ҳақиқий ҳаётий вазият бўйича фикр юритиш таслиф қилиниб бу вазият баёнида нафақат аник масала ифодаланиб қолмасдан ундаги муаммони ечиш жараёнида ўрганирилиши зарур бўлган ўқув материали ҳам ифодаланади. Муаммоларни олдини олиш йўллариини ишлаб чиқиш "Кейс стади"га асосланган ўқитиш технологиясининг асосий мақсади таъминланади. Ушбу технология амалий вазиятларни ҳал этиш жараёнида қўлданган ўқув мавзуси бўйича билимларни мустахкамлашга муаммоларни қўлдан қилиш ва унинг ечимини яқка тартибда ёки гуруҳларда еча олиш қобилиятларини егаллашга ижодий ва ўрганиш қобилиятлари мантикий фикрлаш нутқ ва муҳит шароитларига мослашиш қобилиятларини ривожлантиришга ҳамда қарорларни мустақил қабул қилишга ва ўз-ўзини назорат қилишга ёрдам беради.

Кейс методи асосида дарс ўтишининг фарқловчи хусусиятлари.

Ўрганиши шартночалар	Ўқитиш методлари	
	Ап-анавий методлар асосида	Кейс методи асосида
Қандай билим бериш	-фикрлаш; -раббатлантириш;	-фикрлаш; -муаммони ҳал этиш

чикарилайётган махсулотнинг сифат кўрсаткичларини ошириш муаммоларини
иншлаб чиқариш чикитларини юзага келиш сабаблари ва уларни камайитириш
муаммолари энергияни ва ресурсларни тежайдиган юқори самарали
технологияни яратиш муаммолари мавзу тарзида берилса уни баъжир
жараёнда ўқувчининг тегишли фан бўйича ўзлаштирган билимлари иш
кенгайда мустақил фикрлаш қобилияти ривожланади ҳамда унда эгалик
билимларини ностандарт вазиятларда қўллаш қўникмалари шаклланади [6,
57-68-б.]

§2.3. Ўқувчиларда халқ хунармандчилиги асосида креативликни шакллантиришга йўналтирилган методлар тизими ҳамда уни баҳолаш кўрсаткичлари

Халқ усталари кашта тикиб безаган буюмлар чиройли гул
билан, ранглارнинг бир-бирига мослиги, тўла мутаносиблиги, бажир
усулларининг профессионал аниқлиги билан ажралиб туради. Қи
тиқилган ҳар бир буюм амалий вазифасига тўғри келади.

Мамлакатимиз музейларида халқ каштачиликнинг қўп намуна
тўқланган, айниқса XIX аср кашталари энг яхши сақланиб, шу қувлар
етиб келган. Ўзбек миллий каштачилик амалий санъатининг энг қадим
турларидан бўлиб, у халқнинг ўз турмушини гўзал қилиш истаги натижа
юзага келган. Каштачилик санъати нафақат мамлакатимизда балки,
элларда ҳам шуҳрат қозонган.

Ўзбек халқ усталари қўллари билан тикилган сўзана, зар девор
кўрпа, чойшаб каби турли хил нақшли буюмлар мамлакатимизнинг ф
хонадонларида эмас балки, музейларда ҳам экспозитцияга айланиб қолган

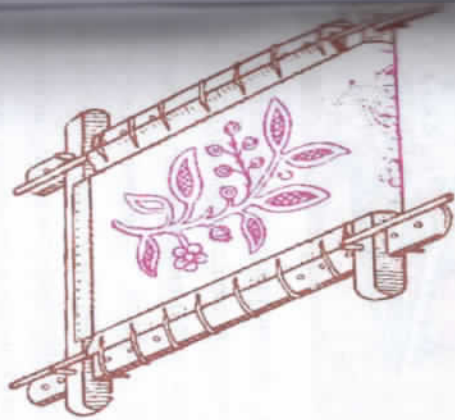
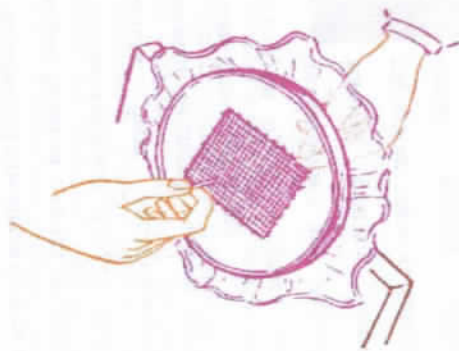
Ўзбек каштачилик кўшни халқлар каштачилик таъсирида бойида ва
қилинди. Кашталаш кийимлар ва буюмларни безашда, ҳамда уй-рўзгор
буюмлари тайёрлашда, қадимдан қўлланилиб келмоқда [130; 22 -27 б.].
Каштачиликнинг махсус турларидан бири аппликациядир.
Аппликация - лотинча ёпиштириш деган маънони билдириб, газлама, қоғоз
ва бошқа материалларга тикниш йўли билан безак бериш демакдир.

Аппликация каштачиликнинг махсус тури бўлиб, у ўзига хос
технологияга эга. Асосий
матого рангдор мато
парчасини, чарм ва бошқа
матого рангдор мато
парчасини ва бошқаларини
қалаб агрофин чокланади.
Ҳозирги вақтда кўпинча
болалар пальтоларида,
кўйлақларида, бош
кийимларида, хар-хил қуш,
мева, гул ва хайвонлар
тасвири аппликация
усулида чокланади. Ўрта

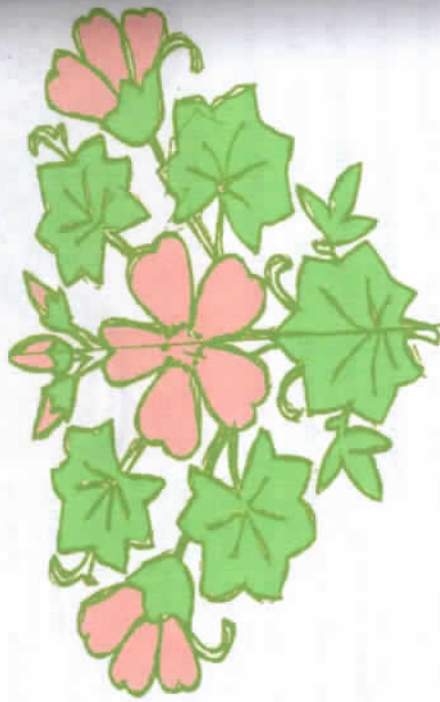

Мамлакатимизнинг кенг тарқалган. Каштачиликда мато, кигиз, чарм, кортон,
жун, ипак, суъий иплар, зар иплар, майин сим, хом чармдан
тайёрланган тасмалар, мунчоклар, маржон, металл, пулакча, киммагбаҳо
қилинган ва суъий тошлар ва материаллар ишлатилади.

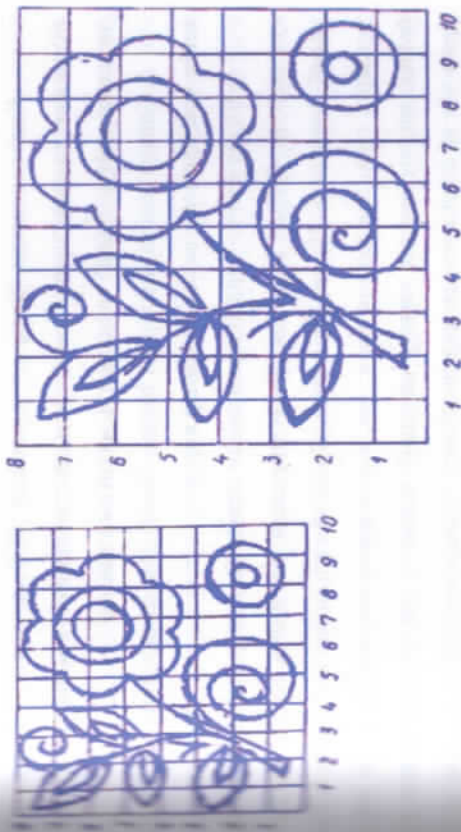
Каштачиликнинг ўзига хос иш қуроллари мавжуд бўлиб, улар турли
шароитларни бажаради. Каштачилик турли рангли ипак агрофин ип билан игна
қилинган бигизда хар-хил матоларга майда гул тикишдир.

1-расм. Кашга тикиш чамбараклари.

2-расм. Каштачилик гуллари. Безакнинг симметрик тузилиши

3-расм. Безакни катталик буйича катталаштириш.

4-расм. Қизил дейлонга ипак билан кашга тикилган сўзана ва қора сагинга ипак билан кашга тикилган қирпиқ.

Кашта чоклари бажариш техникаси бўйича шартли икки гуруҳга бўлинади: газлама ипини санаб тикиладиган **санама чоклар** ва олдиндан чизилган контур бўйлаб тикиладиган **ихтиёрий чоклар**.

Санама кашта чокларига ироқи, чизма чок, атлассимон чок, сини текис чок, ўрим чок ва бошқа чоклар кирлади.

Чизма контур бўйлаб тикиладиган ихтиёрий чоклар кашталарда минг гул контури бўйлаб баҳя чоклари туширилади ёки кашта гулини тўлдириб тикиб, дона-дона, бўрттик фактурали кўшимча сағх хосил қилинади. Бунда чокларга текис чоклар (ок текис чок, владимирча чок, рангли текис чок ва бошқалар), шунингдек, контур ва оддий чоклар – сув чок, ироксимон чок ўрим чок ва бошқа чоклар кирлади. Кашта чокларнинг ҳамма турлари, қонини бўйича гардишда тикилади.

Безакни газламага кўчириш усуллари. Безакни газламага неча усулда кўчириш мумкин. Хамма ҳолларда ҳам олдин безакни нусхадан калькага ёки миллиметрли қоғозга учи яхши очилган калми билан кўчириб олинади. Шундан кейин уни газламага кўчирилади.

Безакни кўчириш рангли ёрдамида кўчириш. Газламанинг табиқ ва арқок иллари қийшайиб қолмаслигига эътибор бериб, дазмолланган газламанни текис жойга қўйилади. Безак кўчирилган калькани газлама устига қўйиб, тўғнагич билан қадаб қўйилади. Кўчириш рангли қоғозини тўқ қисмини газламага қаратиб калька тагига қўйилади, учи яхши очилган калми билан безак устидан чизиб чиқилади. Кўчириш учун турли рангдаги кўчириш рангли қоғозлари комплекти бўлгани маъқул, шунда оч рангдаги газламага тўқ рангли (қора, кўк, яшил), тўқ рангли газламага оч рангли (оқ, сариқ) кўчириш қоғози ишлатилади.

Безак кўчириб олингач, кўчириш рангли қоғози олиниб, бир қисминидаги тўғнагичлар чиқарилади ва безакни текширилади. Шундан кейингина калька олиб ташланади.

Расмни кўчириш рангли қоғози билан кўчиришда безакнинг қисмлари қалин бўлмаслигини ёдда тутиш керак, ақс ҳолда кашта табиқта газлама ва ип кир бўлиб қолади. Шунинг учун ишлатилган кўчириш рангли қоғоздан фойдаланиш яхшироқ, янгисини эса ишлатишдан олдин қуруқ пахта ёки латта билан арғиш керак.

Безакни ёрукка тутиб кўчириш. Юпка шаффоф газламаларга кашта кўчириш газлама тагидан ёритиш йўли билан кўчириш мумкин. Тагига лампа қўйиб ойна устига яхши қўринадиган кашта гулини қўйиб, унинг устига калми тортилган (гардишга ўрнатилган) газлама қўйилади. Газлама тагига қўчириб турган кашта гулини учи яхши очилган калми билан газламага чизиб чиқилади.

Безакни папирос қоғоз ёрдамида кўчириш. Мовут, баҳмал ва ёлпирок газламалар устига кашта гулини папирос қоғоз устидан кўклаш йўли билан кўчирилади. Бунинг учун безакни папирос қоғозга кўчириб олиб, уни газлама устига қўйилади-да, бутун контури бўйлаб майда зич қавиқлар билан калми олдинга йўналтириб тикиб чиқилади. Кейин қоғоз йирғитиб ташланади. Калми тикиб бўлингач, кўкланган ип сўкиб ташланади.

Безакни тешма кўчирishi. Уни қоғозга чизиб олинади, устига калъа қоғозини кўйиб, ўтроф қоғозни игна билан тўғналади, юмшок газлама ёки бир неча кават газета қоғози устига кўйилади. Безак контури бўлиб эхтиёткорлик билан ҳар 2-3 мм ораликда игна билан тешиб чиқилади. Натижанда калъа устида нуқталардан тешма кашта гул ҳосил бўлади.

Кашта гул чизилган калъа қоғозни керосинланган латта билан ариб тоза томонини газламага қаратиб кўйилади-да, бир неча жойидан тўғналади. Мовут ёки паҳмокнинг (очроқ рангли бўлгани яхши) ёки пахтанинг устига доқа ўраб тампон қилинади, кейин тешикли қоғоз устидан суртилади. Кейин тешикларидан буёкли ўтро ўтиб, газлама устида из тушириб кўчирishi билан нуқталар шаклидаги из ҳосил бўлиб, шу из бўйлаб кашта тикса бўлиб Тўж рангдаги газламага безакни кўчирishi учун тампонни бўр ёки тана порошоти аралаш керосинда хўллаб олинади. Шу мақсадда ҳеч нарса билан аралашмаган тиш пастасини ишлатиш ҳам мумкин.

Тешиб кўчирishiда кашта гулининг газламадаги тасвири аниқроқ бузилмай чиқади. Бу айниқса кашта гулининг ўтро бўлагини бир неча марта тикиш керак бўлганда, меҳнатни осонлаштиради ва тезлаштиради. Қоғозлар алоҳида пакетда ёки папкада сақлангани маъқул.

Расм чизилган газлама гардишга тортилади. Агар кашта кичикроқ газлама парчасига тикиладиган, уни айлана гардишга тортиш кийин бўлиб, газлама парчасининг четларига иш тугагандан кейин сўкиб ташланганига хоҳлаган бошқа газлама парчасини улаб кўйиш мумкин.

Халқ амалий безак санъатида, жумладан, зардўзликда ҳам нақшлар муҳим ўрин тутди. Чунки, зардўзлик халқ амалий санъатининг кўл чокори орқали ҳосил қилинган нақшлар асосида бадий ишлов бериш туридир.

«Нақш» арабча сўз бўлиб, «гул», «тасвир» деган маъноларни англатади. Нақш – қуш, хайвон, ўсимлик, новда(тирих) ва бошқа элементларнинг маълум тартибда такрорланишидан ҳосил қилинган безакдир. Навда элементлари табиятдан тўғридан-тўғри олинмасдан, қайта ишлаш асосида ҳосил қилинади. Қайта ишлаш – ўсимлик ва хайвонот дунёсидаги тибби

шакллари рамзий шаклларга айлантириш. Қайта ишлаш табият қонуниятларига ҳамда амалий санъатнинг бадийлик қонуниятларига асосланади.

Педагогик жараёнда таълимнинг ижтимоийлашуви ва индивидуаллашувининг бир вақтда намоён бўлиши, уни ўзига ҳос қилиштиришни тақозо этади ва бу шахсга йўналтирилган таълим деб аталади. Бундай таълимнинг ташкил этишдан мақсад-барча таълим усулчилар учун ягона, лекин бир вақтнинг ўзида ҳар бир ўқувчининг индивидуал қобилиятлари, дунёқараши, қадриятлари ва шахсий қўшонқалари асосида ривожланишига имконият берувчи кўп қиррали таълим муҳитини яратишдир. Таълим муассасаси шу даражага асосланган ҳолда, ҳар бир ўқувчининг индивидуал таълим олиш йўлларини ишлаб чиқарилади. Бундай таълим муассасаси-барча ўқувчилар учун ягона ва ҳар бир ўқувчи учун индивидуалдир.

Лойиха усули доирасидаги ташкилий шакллар. «Лойиха усули»ни қўллаш учун 3 хил ташкилий шакллар қўлланади. Бу ташкилий шакллар пайдевор квалификациялар ривожланишига маълум равишда қўшоқланади:

- муस्ताқил режалаштирилган индивидуал иш
- гуруҳда режалаштирилган индивидуал иш
- гуруҳда бажариладиган иш.

Ташкилий шакллар ва пайдевор квалификациялар орасидаги ўзаро таъсир инқоли ва тушунарли чунки муस्ताқил режалаштирилган индивидуал иш ҳақида индивидуал шахсиятга оид ва касбий компетенциялар (иш қилиши)нинг ўзи ташкиллаштириш ва амалга ошириш қобилиятлари қўшонқилик ва шахсий жавобгарлик чидамлилик ва ҳоқазо) ривожланса гуруҳда режалаштирилган индивидуал иш ҳамда гуруҳда бажариладиган иш ҳақида эса ижтимоий ва касбий компетенциялар (мулоқот ва ҳамкорлик қилиши)ни режалаштириш ва қарор қабул қилиш қобилияти жамоний жавобгарликни англаш ва бошқа қобилиятлар) ривожланишига ҳисса

кўйишади.

Мустақил режалаштирилган индивидуал иш:

Ўқувчи лойиҳа хужжатлари берилгандан кейин у ўз лойиҳасини режалаштиради бутунлай шахсий жавобгарликда индивидуал равишда ишлаб амалга оширади ва натижаларини ўзи таҳлил қилиб ўқувчилар орасида ҳеч қандай мулоқот юзасига келмайди. Гуруҳда режалаштирилган индивидуал иш: Гуруҳга лойиҳа хужжатлари берилгандан кейин гуруҳ ўқувчилари биргаликда «Мазмун йўналиши - Режалаштириш - Қарор қабул қилиш» босқичларини амалга оширишади. Ундан кейин эса ҳар бир ўқувчи индивидуал равишда ишлаб лойиҳасини амалга оширади. Яъни режалаштириш пайтида у бошқалар билан биргаликда жавобгарликни ўз зиммасига олади лекин амалга ошириш пайтида шахсий жавобгарликни ўз бўйига олади.

Гуруҳда бажариладиган иш: Гуруҳга лойиҳа хужжатлари берилгандан кейин гуруҳ ўқувчилари биргаликда умумий режани тузишади. Сўнг лойиҳа бир неча «кисман лойиҳа»ларга бўлинади ва уларни бир-бирига боғловчи касбий бўғинлар гуруҳда келишиб олинади. Дарс режалаштиришни эса ҳар бир ўқувчи ўзи амалга оширади. Сўнг ҳар бир ўқувчи ёки кичик гуруҳ ўзининг қисман лойиҳасини тузади. Бу ҳолда уларнинг ҳаммаси қисман лойиҳаларни ишлаб оладиган яқлит лойиҳага бириктириш учун биргаликда жавоб беришади.

Blended learning (аралаш ўқитиш) усули. Ўқувчи ўзининг иш шартноглиги ва имкониятларига энг кўп мос келадиган ўқув жараёнини оғир равишда танлаб олиши фойдадан холи эмас. Бу иш дарсининг мураккаб томонларини танлашдаги таваққулчиликка билим кўникма ва малакаларни ўзлаштириш жараёнини бошқаришга қандайдир тасодифий ёндашишга алоқаси бўлмайди.

Дарсга бўлган талаблар. Дарс юқорида айтиб ўтилганидек, ўқитиш ташкил этишининг ўзгармас шакли эмас. Ўқув амалиёти ва пеленнинг тафаккур доимо уни такомиллаштириш йўлларида излайди. Бу соҳада тур

ни кўрик-танловлар, республика миқёсида ўтказилаётган педагогик олимпиадаларда ўртага қўйилаётган илғор ўқитувчиларнинг фикри ва мулоҳазалари асосда режалаштирилади. Турли-туман фикри ва мулоҳазаларни ҳисобга олган ҳолда дарс қўйидаги умумий дидактик талабларга жавоб бериши лозим.

1. Ҳар бир дарс маълум бир мақсадни амалга оширишга яратилган ва режалаштирилган бўлмоғи лозим.

2. Ҳар бир дарс мустақам гоёвий-сиёсий йўналишга эга бўлмоғи лозим.

3. Ҳар бир дарс турмуш билан амалиёт билан боғланган бўлмоғи лозим.

4. Ҳар бир дарс хилма-хил усул услуб ва воситалардан унумли фойдаланган ҳолда олиб борилмоғи лозим.

5. Дарсга ажратилган ҳар бир соат ва дақиқаларни тежаб ундан унумли фойдаланим лозим.

6. Ҳар бир дарс ўқитувчи ва ўқитувчиларнинг фаоллиги биринини рағбатланиши лозим.

7. Дарсда ўқув материалларининг мазмунига оид кўрсатмаларни қўроқлар воситаси билан ва компютерлардан фойдаланиш имкониятини фойдаланим лозим.

8. Дарс машғулотида бутун синф билан ёлғиз олиб бориш билан ҳар бир ўқувчининг индивидуал хусусиятлари уларнинг мустақиллигини рағбатланиши хисобга олинади.

9. Ҳар бир дарсда мазмуннинг характеридан келиб чиқиб, халқимизнинг тарихий педагогик меросига мурожаат қилиш ва ундан фойдаланим лозим.

Эвристик ўқитиш методи. Эвристик ўқитиш методини қўллашда ўқитувчи ўқувчилар билан ҳамкорликда ҳал этилиши зарур бўлган масалани рағбатланиб олади. Ўқувчилар эса мустақил равишда таклиф этилган масалани рағбатланиб олиши жараёнида зарурий билимларни ўзлаштириб оладилар ва унинг

маъноси бўйича бошқа вазиятлар билан таққослайди. Ўрнатилган масалани рағбатланиб олиши давомида ўқувчилар илмий билиш методларини ўзлаштириб

тадқиқотчилик фаолиятини олиб бориш кўникмаси тажрибасини эгаллайдилар.

Таълим жараёнида тадқиқотчилик ўқитиш методи кўллини ўқитувчи ва ўқувчилар томонидан қуйидаги ҳаракатлар амалга оширилади (2.3.1-жадвал):

2.3.1-жадвал

Ўқитувчи тузилмаси	фаолияти	Ўқувчи фаолиятининг тузилмаси
- ўқувчиларга тақлиф этиш;	ўқув муаммосини	- ўқув муаммолари моҳиятини англаб олиш;
- ўқувчилар билан тадқиқот ўрнатилган ҳақдорлик масаласини ўрнатилган фаоллик кўрсаткичи;	ҳамкорликда масаласини	- тадқиқот муаммосини ўқитувчи ва ўқувчилар билан биргаликда ўрнатилган фаоллик кўрсаткичи;
-ўқувчиларнинг фаолиятини ташкил этиш	илмий фаолиятини ташкил этиш	- уларни ечиш усулларини топиш
		- тадқиқий масалаларни ечиш усулларини ўзлаштириш

Эвристик методи ўқитувчилардан ижодий хусусият касб этувчи юқори даражадаги билиш фаолиятини ташкил эта олиш кўникмаси малакаларига эга бўлишни тақозо этади. Бунинг натижасида ўқувчи мустақил равишда янги билимларни ўзлаштира оладилар. Улар одағда юқори синф ўқувчиларининг ўзлаштириш даражаларини ҳисобга олган ҳолда маълум ҳолатларда кўллинилади. Ушбу методлардан бошланғич синфларда фойдаланиш амалиётчи-ўқитувчиларнинг фикрларига кўра бир муно мураккаб ҳисобланади [40].

Мультимедиа технологиялари. 3D технологиялар Мультимедиа тушунчаси кенг маъноли бўлиб, турли соҳа мутахассислари уни кўллини мазмунига қараб турлича талқин этишга ҳаракат қиладилар.

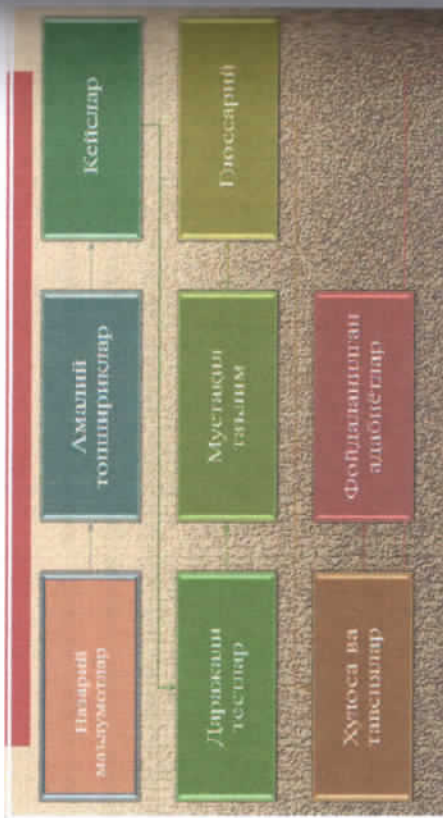
Бугунги кунда мультимедиа технологиялари иқтисодиётнинг турли соҳаларида кўллинилишини кўриш мумкин. Мультимедиа воситалар аппарат ва дастурлар тўплами бўлиб, у инсонга ўзи уни табиий бўлган жуда турли-туман муҳитларни: товуш, видео, график

анимацияларни ишлатган ҳолда компьютер билан мулоқот қилиш имконини беради.

Мультимедиа тушунчаси кенг маъноли бўлиб, турли соҳа мутахассислари уни кўллиниш мазмунига қараб турлича талқин этишга ҳаракат қиладилар. Электроника билан шугулланувчи мутахассислар ушбу имонини хар хил форматдаги матн, графика, анимация, товуш, видео кўллинишдаги маълумотлар билан ишлаш имкониятини таъминловчи аппарат воситалари сифатида тушунадилар. Мультимедиа тушунчасининг энг тарқалган ҳолати (мультимедиа воситалари) – матн, расмлар, схема, диаграмма, фототасвирлар, видео ва аудиофрагментлар ва бошқа хар хил маълумотларни рақам кўрилишида ишлаб чиқиш, яратишнинг дастурий-апарат воситалари тушунилади. Мультимедиа (multi – ko p, media – muhit) – компьютер технологиясининг турли хил физик кўрилишига эга бўлган (матн, графика, расм, товуш, анимация, видео ва х.к) турли хил воситаларда (оптик диск, флеш хотира ва х.к.) мавжуд бўлган ахборотдан фойдаланиш билан боғлиқ соҳасидир. Мультимедиа воситалари - бу аппарат ва дастурлар тўплами бўлиб, у инсонга ўзи учун табиий бўлган жуда турли-туман муҳитларни: товуш, видео, графика, матнлар, анимацияларни ишлатган ҳолда компьютер билан мулоқот қилиш имконини беради.

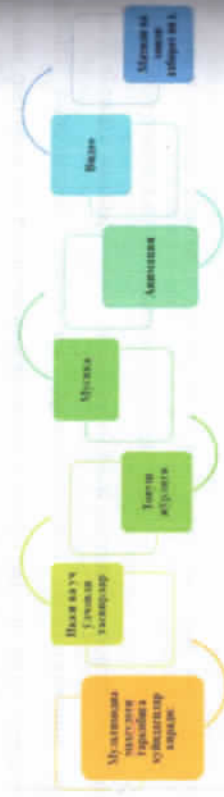
Мультимедиа технологияи- бир вақтнинг ўзида маълумот тақдим қилиниши бир неча усулларидан фойдаланишга имкон беради: матн, графика, анимация, видеотасвир, товуш в.х. Мультимедиа технологиясининг энг муҳим хусусияти интерфаоллик– ахборот муҳити ишлашида фойдаланувчига таъсир ўтказа олишга қодирлиги ҳисобланади.

Сунгги йиллар давомида кўплаб мультимедиа дастурий махсулотлар яратилди ва яратилмоқда: энциклопедиялар, ўргатувчи дастурлар, компьютер воситалари ва бошқалар. Тадқиқот ишида компьютер технологияларидан фойдаланишда компьютер тақдимотлари, маъруза ёки бошқа чиқишларда қанда кўргазмани намойиш этиш воситаси сифатида плакатлар, кўлланма, лаборатория тажрибаларидан фойдаланилди (2.3.1-расм).

2.3.1-расм. Технология фанини ўқитишда компьютер технологияларидан фойдаланиш

Бу мақсадда диапроекторлар, кодоскоплар, график тасвирларни экранга намойиш этувчи слайдлардан фойдаланилди. Компьютер ва мультимедия проекторнинг пайдо бўлиши эса маърузачи нутқини товуш, видео ва анимация жўрлигида сифатли ташкил этишнинг барча зарурий жиҳатларини ўзда мужассам қилган кўргазмали материалларни тақсимот сифатида тайёрлаш ва намойиш этишга имкон берди [40].

2.3.2-расм. Мультимедиа махсулоти таркиби

Сўнгги йилларда мультимедиа махсулотлари кенг харидорлар олиши мумкин бўлган даражага келди. Уларнинг ишлатилиши хар доим ҳам бир хил эмас. Турли мультимедиа жиҳозларини сотиб олишда қуйидаги критерийларга аҳамият бериш керак:

- берилётган материалнинг сифати ва ишончлилиги;
- берилётган график материалнинг сифати;
- товуш жўрлиги (матн, мусиқий безак ва бошқалар);
- видеоматериал мавжудлиги ва уларнинг сифати;
- интерфаоллик имкониятлари (турли йўналишларда кўриш, материални тезкор ўрганиш, чоп этиш имконияти ва бошқалар);
- дўстона интерфейс

Мультимедианинг дастурий таъминоти.

Мультимедиа махсулоти яратиш учун қуйидагиларни жалб қилиш мумкин:

1. Бутун малакали дастурчилар гуруҳи билан ишлашни талаб қилувчи дастурлаш тили.
2. Инструментал воситалар, яъни Macromedia Director, Formula Graphics Multimedia System, Multimedia Creator, Asymetrix ToolBook, AuthorWare Professional ва бошқа шу каби махсус дастурий махсулотлар. Бу шаклда яратилган лойиҳалар анча арзон, шу бонс унчалик универсал эмас, қўлланилган инструментлар имкониятлари чекланган бўлса-да, малакали фойдаланувчилар бундай инструментал воситалар ёрдамида ишлай оладилар. Таълим бериш мақсадида мультимедиа махсулотини Microsoft Office дастурлари асосида ишлаб чиқиш мумкин, материални тайёрлаш учун эса PhotoShop (расмларни қайта ишлаш), Adobe Premier ёки Vstudio2 (видеоқопилларни қайта ишлаш), Stoik Software (тасвирларни қайта ишлаш ва морфинг яратиш), товуш ёзиш ва уни қайта ишлаш каби қўшимча дастурлардан фойдаланилади. Мультимедиа дастурий махсулот кўпинча шунангиз мумкин бўлган маълумотлар базаларидан таркиб топади, масалан,

MS Access ёки MS Word ёрдамида. Расмлар ёки клинлар намойиши MS Power Point дастури ёрдамида амалга оширилади.

Интерфаоллик режимини яратиш учун тўлиқроқ изоҳга мурожаат қилишга ёрдам берадиган гипермувожаатлардан фойдаланилади. Мультимедиа махсулотлари яратишга мўлжалланган дастурлар: - Macromedia Director - тақдимот ва мультимедиа махсулотлари яратишга хизмат қиладиган Ушбу дастур MMX-технологиялар билан ишлайди ва тугмичлар, слайдлар, клип ва анимациялар билан ишлашга имкон беради;

- Formula Graphics Multimedia System - интерфаол режимда ишловчи мультимедиа дастурларини тайёрлашни таъминлайди.

Санаб ўтилган дастурлар қиммат туради, шунинг учун фойдаланувчилар орасида булар кам ишлатилади. Мактабда мультимедиа лойиҳаларни ишлаш чикшида, бунинг учун кенг имкониятларга эга бўлган Microsoft Office дастурларидан фойдаланиш етарли. Агар ўқувчилар тайёрлаган лойиҳаларни маълумотлар базаси қўшмоқчи бўлсак, у холда MS Access, анимация эффектлари билан тақдимот тайёрлашингиз учун эса MS PowerPoint дастуридан фойдаланамиз.

Ижодий вазифаларни гуруҳ бўлиб ечиш методларини қўллаш:

1. **Дельфи методи** - тавсия этилган сериядаги мукобиллардан энг яхшисини танлаб олишга ёрдам беради. Гуруҳ аъзоларидан ҳар бир мукобилга муайян изчилликда баҳо бериш талаб қилинади. Талбиринг ўтказиш тартиби қуйидагича. Масалан, статистик методлар орқали энг камчилик (дефект) сабаблари аниқланган. Қайси бири муҳим камчилик Мухоқама иштирокчилари муаммони аввало муҳимлик даражасига кўра саралаб чиқадилар. Ўзлари учун муҳим ҳисобланган мукобилни биринчи ўринга, иккинчи даражаларини бешинчи ўринга қўядилар.

Мукобилларни баҳолаш

2.3.2-жадвал

Мукобиллар		3			4			5						
МК	1	2		3		4		5						
		Т	Б	Х	Т	Б	Х	Т	Б	Х				
А	4	7	28	3	4	12	1	1	2	3	6	5	10	50
В	5	2	10	3	6	18	2	7	14	1	10	10	4	16
Г	2	8	16	1	1	4	3	12	3	4	12	5	2	10
Д	5	10	50	4	5	20	3	4	12	2	3	6	1	1
Ҳисобла		104		51		39		34		77				

Ноҳ. Т- тоифа баҳоси (1 дан 5 гача)

В- балл бўйича баҳо (1 дан 10 гача)

Х- ҳосила (яъни Т+Б)

МК- муҳоқама катнашчилари

Шундан сўнг ҳар бир мукобилга ҳар бир иштирокчи камчиликларнинг сабабларига тўхталган холда 10 баллик тизим асосида баҳо қўйиб чиқади. Бунда энг юқори балл сифатида 1 ва энг паст 10 балл этиб белгиланади. Ҳар бир иштирокчи мукобилларнинг ҳар бири ўзaro кўпайтирилади ва ҳосила ҳисоб топилади. Энг кам рақам тезликда ва биринчи навбатда бартараф қилинади. Ҳисоблашнинг сабабни билдиради. Ҳисоблашни осонлаштириш учун махсус формула (4.03) ясалгани мумкин.

2. **«Қора қутби» методи.** Бу метод асосида ечилмаган муаммолар энг вазиятни тахлил қилиш орқали амалга оширилади, яъни тахлил вақтида иштирокчилар бехтёр камчиликлар (дефектлар)нинг юзга келиши масалаларига тўхталадилар. Иштирокчиларни бунга махсус, ҳар бир иштирокчи мукобиллар саволлар ундайди. Масалан, «Бу вазият нимага сабаб бўлади?» ёки «Бу ҳолатда механизмлар иши қай даражада барқарор?» ва «Қора қутби» методининг моҳияти шундаки, унда камчиликлар сабаби йўл-

йўлакай аниқланади. Бунда кишиларнинг ижодий ташаббуслари ривожлантирилади.

3. Кундалик тутиш методи. Гуруҳнинг ҳар бир аъзосига ён чўғини дафтarchаси тарқатилади. Унга, айтайлик, бир ҳафта давомида муҳово қилинадиган муаммо бўйича туғилган фикрлар қайд қилиб борилади. Биринчи ўқувчиларнинг ёзиб борган фикрлари пешқадамлар томонидан таҳлил қилиниб, тайёрланган материал охириги муҳокамага олиб чиқилади. Бу метод кўйидаги жиҳатлари билан ажралиб туради: биринчидан, тутилган гоҳ, аниқ рационал тақлиф ўша гуруҳнинг фикри даражасига кўтарилади, иккинчидан турли хилдаги тортишувлар, нуқтан назарлар гуруҳ мажлисида ҳам қилинади, кескинлашган нуқтан назарлар ҳам текисланади.

4. "6-6" методи: Олти кишидан кам бўлмаган гуруҳ 6 дақиқа давомида гуруҳ олдида турган муаммони ечишга ёрдам берадиган аниқ гоҳи шакллантиришга ҳаракат қилади. Ҳар бир иштирокчи алоҳида саҳифаларга ўз фикрларини ёзиб боради. Бу жуда ихчам тарзда аниқлаштирилади. жиҳатларнинг бузилиши, материалларнинг бузилиши технологияларнинг бузилиши тарзида. Шундан сўнг гуруҳда биринчи тайёрланган рўйхатлар муҳокама қилинади.

Муҳокама жараёнида ўта хато қарашлар чиқариб ташланади, мунозарач масалаларга аниқлик киритилади, бошқа барча аниқланган хусусиятлар гуруҳлаштирилади. Вазифа – бир неча муҳим мубоҳилларни саралаб олиш бинобарин, уларнинг миқдори иштирокчилар миқдorigа нисбатан кам бўлиши лозим.

«Бумеранг» технологияси. Бу технология бир машғулот давомида ўз материалини чўқур ва яқлит ҳолатда ўрганиш, ижодий тушуниб етиш, эриш эгаллашга йўналтирилган. У турли мазмун ва характерга (муаммо мунозарали, турли мазмунли) эга бўлган мавзуларни ўрганишга яроқли бўлиб, ўз ичига оғзаки ва ёзма иш шакллари камраб олади. Машғулот давомида талабаларнинг турли топшириқларни бажариши, навабат билан ўқитувчи ёки ўқувчи ролида бўлиши, керакли балли тўллашига имконият

беради. «Бумеранг» технологияси танқидий фикрлаш, мантикани ривожлантиришга имконият яратганда ҳамда гоҳ ва фикрларни ёзма ва оғзаки шаклларида баён қилиш кўникмаларини ривожлантиради. Мазкур метод тарбиявий характердаги қатор вазифаларни амалга ошириш имконини беради, яъни; бўлажак ўқитувчиларда жамоа билан ишлаш маҳорати, муаммоларни ҳушфеллик, ўзгалар фикрига ҳурмат, раҳбарлик сифатларини ривожлантириш, фаолиятга креатив ёндашиш, ўз фаолиятини самарали бўлишига қизиқиш, ўзини холис баҳолаш кабилар [40].

Ўқувчининг турли машғулотларда, маънавий-маърифий талбирлар ва турли мусобақалардаги кўрсаткичлари, муносабатлар тизими катъий равишда синф раҳбари, мактаб психологи ва "Технология" фани ўқитувчиси билан ҳамкорликда электрон усулда аниқлаб ва кўрсаткичларни қайд этиб бериши ва натижалар йиғиндисини акмеограмма кўринишида акс эттириши ўқувчининг ўзига, жамоат ташкилотлари, мактаб раҳбарияти, ота-оналар ва бошқа ташкилотларга аниқ маълумотлар тақдим этиши ва келгусида ўқувчи ўз ўстида ишлаши учун муҳим омил бўлиб хизмат қилади.

Юқорида кўрсатиб ўтилган ва амалда қўлланилган замонавий таълим технологияларини қўллаш орқали ўқувчиларнинг креативлигини оширишга қаратилган машғулотларда ўқувчи креатив фикрлашга эга бўлиши, иродали ёки таҳлил ва тарбиялашни хошлаши, ўзини ўртоқларининг яқин ошларининг кўзи билан кўриши ва ўзини - ўзи тақомиллаштиришга қаратилган зарур.

Ўқувчилар муайян вақтда белгиланган вазифаларни бажариш учун имконият оладилар ва уларни кун тартибига ёзиб боради. Кейин бажарган ишлари бўйича ҳисобот берадилар ёки тақдимотларда иштирок этади, унинг шаклида натижалари таҳлил қилиб борилади.

Мазкур жараёнга муносабат бу фаолликка интилиш демакдир. Фаолиятнинг ўзи эса касб фаолиятини ташкил этади. Келажакда талабаларлик ҳамда шахс фаолиятини тақомиллаштиришга қаратилган

педагогик жараёнда шахсада ижтимоий аҳамиятта эга бўлган сифатлар шаклланади.

“Менинг келгусидаги ҳаётим”- каби мавзуларда ўқувчилардан олинган иншолар натижаси, уларнинг келажакка тайёргарлик ва унга бўлган муносабати мотивлари аниқланди. Тажриба-синов ишида каттагина ўқувчилар учун креативликни оширишнинг мавжудлик ҳолатини аниқловчи маҳсус саволлар тузилди.

Саволларни тузишда қуйидагиларга алоҳида эътибор берилди: мактаб ўқувчилари таркибида мавжуд бўлган дарслар самарадорлигини оширишда оид билимлар тизимига, фанлараро боғланишга; ўқувчиларнинг олдига тажриба ва билим даражасига; танланган саволларнинг муҳим ва илмийлигига; ўқувчиларнинг ёш хусусиятларига; саволларнинг узвийлигига; узлуксизлигига; ўқувчиларга “Технология” фани дарслари самарадорлигини оширишга оид саволлар, психологик тренинглар, маслаҳатлар олиб бориладиган Иккинчи бобдаги “Технология” фанини ўқитишда креативликни шакллантириш тузилмасидаги ўқув максасиди, мазмунини, бўлим мавзуларига мурақабалиги, фанлараро алоқадорлиги кабиларни инобатга олинган ҳолда ва унинг компонентларига мос равишда умумтаълим мактаблари ўқувчиларининг креатив фикрлаш даражаси, креативликни шакллантириш компонентлари, креативликка йўналганлик кўрсаткичлари ва мезонларини

иншлаб чиқилди (2.3.3-жадвал).

2.3.3-жадвал Креатив ёндашув асосида креативлик кўрсаткичлари ва мезонлари

Мезонлар	Таркиби	Кўрсаткичлари	Даражалари
Креатив фикрлаш	креатив фаолиятини амалга оширишда зарур бўлган билим, кўникма ва малакаларнинг эгалланиши ва уларни амалда юқори даражада қўллай олиш; -фаолиятда назарий билимлардан самарали	Креатив фаолиятнинг инсон ҳаётдаги ўрни ва аҳамиятини тушуниш; - масалалар ва уларни ечишнинг креатив усулларини билиш; - креатив фаолият талаблари, режалаштириш ва лойиҳалаш йўллари	1. Паст даража 2. Ўрта даража 3. Юқори даража

фойдалана олиш, юқори даражадаги креатив кўникма, малака, маҳорат ва иқтидорни намоён этиш; -креатив фаолият жараёни учун шакланган назарий билим, кўникма ва малакалардан фойдаланиш даражаси; -мехнат жараёнига тегишли тизимли ёндашувларни, лойиҳалаш технологияларни жорий этиш, креатив жараён усуллари, методлар ва тамойилларидан самарали фойдаланишдан иборат ижодкорлик даражаси. -креатив фаолият жараёни учун мунтазам ўз-ўзини ривожлантириш тақомиллаштириш; -ичкил равишда ижодий ўсишга эришиш, малака даражасини ошириб бориш, креатив фаолиятда ўз ички имкониятларини намоён қилиш.	билиш; - ишни бажариш усулларини қўлай олиш, жиҳозлар ва воситалар билан мустақил ижодий ишлаш олиш; - амалга ошириладиган вазифалар ва истиқбол режаларни креатив амалга оширишни билиш.	1. Паст даража 2. Ўрта даража 3. Юқори даража
креатив фаолият	креатив фаолиятнинг мустақил режалаштиришга, янги ахборотларни ўзлаштиришга интилиш.	1. Паст даража 2. Ўрта даража 3. Юқори даража
креатив йўналганлик	креатив фаолиятнинг мустақил режалаштиришга, янги ахборотларни ўзлаштиришга интилиш.	1. Паст даража 2. Ўрта даража 3. Юқори даража

<p>- муътақил иш топшириklarини бажариш жараёни учун керакли жиҳозлар, воситалар билан турли усулларда муътақил ишлай олиш</p>	<p>асослай олиш; - ўз-ўзини назорат қилиш ва баҳолай олиш; - жиҳозлар, воситалар билан турли усулларда муътақил ижодий ишлаш ва методларни қўллаш; - бажарилган иш натижаларини, фаолиятни муътақил таълил қила олиш.</p>
--	---

Шахснинг креатив йўналтирилганлиги компонентларини ривожлантириш ўқув-тарбиявий фаолиятнинг адекват методлари, усуллари ва ташкилий шакллари қўлланиш ҳисобига амалга оширилади. Бундан интегратив вазифани бажариб, ўқитувчи ўқувчиларни рефлексияга шахсий мотивларни аниқлашга ва қайта тушуниб олишга ва умуман ҳаётни максаллар, кизиқишлар, эҳтиёжлар ва креатив қобилиятларга ундайиш Шунингдек, ўқувчиларни онгли рефлексия ва максалга интилиши муаммоларни ижодий ҳал этиш усулларига, шахсий ривожланиши режалаштиришга ва ўзини такомиллаштиришга ўргатади.

Ўқувчиларда креатив фикрлаш кўникмасини шакллантиришдан олинган синфда қўлай муҳитни яратиш лозим. Креатив муҳитда таълим олаётган талабаларда аста-секин креатив вазифаларни бажаришга нисбатан кизини ортади, шунингдек, креатив тафаккурга эга ўқитувчини кузатиш натижасида 1) саволлар, камчиликлар ва бир-бирига зид маълумотларга эътиборини бўлмаслик;

2) муаммоларни аниқлаш учун ҳаракат қилиш, илгари суринган тахминлар асосида уларнинг ечимини топишга интилиш кабилар [29, 113-114-б.].

Ижодий тафаккур ва унинг натижалари (тезкорлик, самардорлик, маҳсулдорлик ва б.)ни аниқловчи тестлар Шахснинг ҳаётини тажрибаси ва шахсий сифатларини аниқловчи тестлар креатив фикрлашга мойил бўлади (Stenberg & Williams, 1996). Креативлик характеридаги ўқув

чилик муҳити ўқувчиларда таълим жараёнида катта аҳамиятга эга бўлган инновацион ва креатив фикрлаш кўникмасининг ривожланишига олиб келади.

Креатив фикрлашга эга ўқувчилар:
- бошқа талаба ўқувчиларнинг ҳаётига келмаган ғояларни билдиради;
- уларнинг ифода этишининг ўзига хос услубини танлайди;
- бивъзан мавзу алоҳаси йўқ ёки ғайриоддий саволлар беради;
- ечимни очик қолган вазифалардан завқланади;
- ғояларни аниқ далиллар асосида муҳокама қилишни афзал кўради;
- муаммонинг ечимини топишда ноанъанавий ёндашувини танлайди.

Машғулотларда ўқитувчи "креативлик йўл харитаси"га кўра қуйидаги турта йўналиш бўйича ҳаракатланади ва улардаги ҳаракатлар креативликни ифодаловчи белгилар саналади:

- 1) ижодий фикрлаш кўникмаларини намоён этиш;
- 2) талабаларни ўқув фанларини кизиқиш билан ўзлаштиришга рағбатлантирувчи стратегия (метод ва воситалар)дан фойдалана олиш;
- 3) инновацион ёндашув ва педагогик масала (муаммо)ларнинг ечимини топишга креатив ёндашиш;
- 4) кутилмадан натижа.

Ўқувчиларни креатив фикрлашга ўргатиш, уларда креатив тафаккурни шакллантира олиш учун аввало ўқитувчининг ўзи креатив, ижодкор шахс бўлиши зарур. Борди-ю, унинг ўзи креативлик сифатларига эга бўлмаса, у ҳолда қандай қилиб, талабаларни креатив фикрлашга рағбатлантира олади. Шакллантирилган ягона ҳулоса қўйилганда: ўқитувчининг ўзи креатив, ижодкор бўлсагина, талабалар ҳам шундай бўла олади.

Креатив характерида эга машғулотлар талабаларнинг кизиқишларини қўзғатириб, улар янада кўпроқ ҳаракат қилишга ундайди. Dweck теориядан эътироф этилишича, талабалар амалий ҳаракат ва фаолилик жиддий ўзгаришларга олиб келмаслигига ишонингдек салбий таъминчаларга эга. Улар ўзларининг муайян имкониятларга эгаликларини билдиллар, бироқ, мавжуд имкониятлари ҳеч нарсага ўзгартирмайди деб

хисоблайди. Шу сабабли улар ўзларининг фаоллик даражасини эришганига ютуқлари билан эмас, аксинча, доимо муваффақиятсизликлари билан баҳолашга одатланиб қолишади. Бу эса ниҳоятда хавфли. Ўзларини юқори баҳолайдиган талабалар эса мавжуд кўникма, малака ва иқтидорлари инновацияга ривожланиб боришига ишонадилар. Бундай талабалар одатда мураккаб ишларда фаол катнашадилар ва ўзларини намоян эга оладилар [34; 82-84 б].

Бундай фикрлаш оdatига эга ўқувчилар киришимлироқ ва креативлик кўникмасидан фойдаланишга мойил бўлади. Креатив характерга эга машғулотлар талабаларнинг кизиқишларини кучайтириб, улар янада кўпроқ ҳаракат қилишга ундайди.

Drapeau Paté томонидан эътироф этилишича, талабалар амалий ҳаракат ва фаоллик жиддий ўзгаришларга олиб келмаслигига ишониндек салбий тушунчаларга эга. Улар ўзларининг муайян имкониятларга эгалликларини билмадилар, бироқ, мавжуд имкониятлари ҳеч нарсани ўзгартирмайдилар хисоблайди. Шу сабабли улар ўзларининг фаоллик даражасини эришганига ютуқлари билан эмас, аксинча, доимо муваффақиятсизликлари билан баҳолашга одатланиб қолишади. Бу эса ниҳоятда хавфли. Ўзларини юқори баҳолайдиган талабалар эса мавжуд кўникма, малака ва иқтидорлари инновацияга ривожланиб боришига ишонадилар. Бундай талабалар одатда мураккаб ишларда фаол катнашадилар ва ўзларини намоян эга оладилар ҳам. Хитой килсалар ундан хулоса чиқариб, ўсишда давом этадилар. Бундай фикрлар оdatига эга ўқувчилар киришимлироқ ва креативлик кўникмасидан фойдаланишга мойил бўлади [55].

Мақтаб ўқувчиларини "Технология" фанини ўқитишда креативлик йўналтирилган ўқитиш тизимида таълим самарадорлигини оширишга қўйидагиларга эътибор берилди:

-ўқитиш соҳасида-ўқувчиларнинг ишлаб чиқариш таълими ва унинг ривожланиш қонуниятлари ҳамда тамойиллари ҳақидаги асосий bilimларни ўзлаштириши;

-ўзини-ўзи англаш соҳасида-ўзининг индивидуал креатив фаолияти қонуниятини англаш, онгли равишда фуқаролик хулқ-атворини шакллантириши;

-мотивация соҳасида-мутахассислик йўналишига оид махсус фанларга қизиқишни, креатив фикрлашга доимий эҳтиёжни ривожлантириши;

-миллий ҳунармандчилик сирларини ўзлаштириш, ўқувчиларни иш билан таъминлаш муаммосини ечиш ва уларнинг ҳозирги замон талабига мослашишига эришиш [28; 1057-1062-б.].

Мақтаб ўқувчиларини "Технология" фанини ўқитишда креатив йўналтирилган ўқитишга мисол сифатида қўйидаги дарс ишланмасини мисол келтирамиз:

Дарс ишланмаси

Фан: Халқ ҳунармандчилиги

Мавзу: Ўзбек миллий халқ ҳунармандчилик турларидан зардўзлик санъати

Дарс тури: Назарий машғулот

Дарс вақти: 80 дақиқа

Дарсда қўлланиладиган усуллар: "Брейн ренг" усули, "Ақлий - ҳужум" усули, "Бу меранг" усули, "Мунозара" усули

Дарсда қўлланиладиган назорат тури.

Ўзбеки, ёзма, компютерлаштирилган.

Дарс мақсади. Ўзбек миллий халқ ҳунармандчилик турларидан зардўзлик санъати ҳақида билим ва кўникмалар бериш

Ўқув мақсади- талабаларни назарий bilimларни олиши ва мустаҳкамлаши.

Маънавий – маърифий мақсади -мавуларни ўрганиш борасида маънавий баркамол мутахассисларни тайёрлаш. Мутахассисликка қизиқишни шакллантириш хиссиётларини шакллантириш.

Ривожлантириш мақсади - мавзунини ўрганиш борасида талабаларни ижодий йўналишга йўллаш.

Фанларaro боғланиши: математика, кимё, физика, адабиёт, тарих

Талаба билиши керак. Ўзбек миллий халқ хунармандчилик турларининг зардўзлик санъатининг аҳамияти.

Дарсни жихозлаш:

- Техник воситалар: Компютер, видеоглаз, видеопроектор.
- Кўргазмалар: Слайдлар, схемалар, жадваллар.
- Тарқатма материаллар: Кичик гуруҳлар учун топшириқлар, тест саволномаси, масалалар.

Дарсининг хронологик харитаси.

№	Дарсни ўтказиш тартиби.	Вақти
1.	Ташкилий қисм	5 дақиқа
2.	Ўқитувчининг кириш сўзи, таълим тизими олдидан турган долзарб масалалар ҳақида ахборот	5 дақиқа
3.	Ўтилган мавзу бўйича талабаларни билимини текшириш. “Бренйн - ренг” саволномаси. “Ақлий - ҳужум” саволномаси.	10 дақиқа 10 дақиқа
4.	Янги мавзунини тушунтириш.	20 дақиқа
5.	Янги мавзунини мустаҳкамлаш. “Бумеранг” усули “Мунозара” усули	10 дақиқа 10 дақиқа
6.	Дарсни яқунлаш	5 дақиқа
7.	Уйга вазифа бериш	5 дақиқа
Ж А М И		
80 дақиқа		

Технология методик қўлланма.

Назарий машғулот мавзуси: Ўзбек миллий халқ хунармандчилигининг турларидан зардўзлик санъати

Назарий машғулотнинг давом эттиш вақти: 80 дақиқа

Назарий машғулотнинг мақсади: Ўзбек миллий халқ хунармандчилигининг турларидан зардўзлик санъати бўйича тушунча ҳосил қилиш.

Назарий машғулотларини ўтказиш режаси: Ташкилий қисм, уй вазифасини текшириш, янги мавзунини баён қилиш, ўтилган мавзу бўйича яқунги вазифаларни чикариш, уйга вазифа бериш.

Дарс босқичларининг мазмуни.

Ташкилий қисм. Ўқитувчининг талабалар билан саломлашиши, давоматини текшириш, ўқув хонасининг тозалигини текшириш, машғулотга тайёрийлигини кўриши.

Ўқитувчининг кириш сўзи. Ўқитувчи ўтиладиган янги мавзунини номи, дарснинг режаси билан таништиради. Ўқитувчи талабалар диққатини жалб қилиш керак.

Талабаларни ўтган дарсда олган билимларини текшириш. Ўқитувчи олинган ўтилган дарслардаги мавзуларни эслатади ва талабалар қай даражада билишганини фаол усуллар орқали кузатиши ҳақида эълон қилади.

Фронтал сўров:

Бренйн – ренг усулида қўйидагича ўтказилади.

Турғуда нечта талаба бўлса ҳар биттасига кетма – кетликда қисқа савол берилади. Талаба тез ва қисқа жавоб бериши лозим. Савол – жавоб вақтида, жавоблар нотўғри бўлса, талаба шу заҳотиёқ тузатиш киритиши керак, талаба янги хатосини англаши керак.

Бренйн – ренг саволлари.

- Халқ амалий санъатининг турларини айтинг
- Зардўзликнинг келиб чиқиши сабабини биласизми?
- Қадимда зардўзликдан нима мақсадда фойдаланган?
- Қандай зардўзи буюмлар ҳозир урфда?
- Зардўзликда асосан қандай ишлардан фойдаланилади?
- Зардўзликда қайси буюмларни миллий безаш амалга оширилади?
- Зардўзликда қандай газламалардан фойдаланилади?
- Буюмларни безашда асосан нималар керак бўлади?
- Халқ амалий санъатида зардўзликнинг бугунги кундаги роли?

6) **Ўқитишнинг фаол усули.**

“Ақлий ҳужум” методи орқали талабаларга амалий кўникма ва билимлар асосида саволларга берилади. Бу усулнинг методик мақсади,

гуруҳдан қисқа вақт ичида кўп миқдорда вариантлар олиш, таллаблар нималарни билишини аниқлаш. Машғулот давомида муаммони ҳал қилиш оқибатини олдириш, умумий тажриба юзасидан фикр оладиغان ғоялар таклиф этилиши, талаб ва талаб истақларни билдириши мумкин. Методнинг қиймати шундаки у гуруҳларни бирлаштириб, янги килади. Ҳар бир катнашчига унинг таклиф ёзиб олишга аргинувчи эканлигини сезиши учун имкон беради. Бу нарса муаммони ечиш мусобақати айлантормасдан, балки биргаликда бажариладиган имкон туғдиради. Бунда гуруҳнинг бошқа аъзоси эмас, балки муаммоннинг ўзи асосий рақиб бўлиб қолади.

“Актив – ҳужум” методида одатда оғзаки шаклда ўқитувчи савол беради, талабалар эса мунозарага тушмасдан ўз фикрини галма – гал билдириши керак.

1 – вариант.

1. Зардўзликда асосан икки хил турдаги игналар ишлатилади, тушунтириб беринг

2. Зардўзликда уч турдаги қайчиқлардан фойдаланлади, тушунтириб беринг

2 – вариант.

1. Цехдаги зардўзлик дастгоҳларни икки турга бўлиш мумкин, тушунтириб беринг

1. Корчугдаги овалсимон ўйикчалар ёғоч дасталарга мато тортилади, бу иш учун керак?

IV. Янги дарс мавзусини тушунтириш.

Мавзу: Зардўзлик санъати тарихи

Режа:

1. Зардўзлик санъати
2. Халқ бадий хунармандчилиги ва амалий санъатини
3. Расм солиш ва нақш чизиш
4. Нақшларни тушириш ва қирқиш.
5. Қирқилган нақшларни зар ип билан тикшиш ва безатиш

Таянч иборалар: Зардўзи, халқ бадий хунармандчилиги, курак, шугаччилик, дўппидўзлик, амалий санъат, нақшлар, зар ип, зардўз, зардўзи буюмлар, зардўзлик санъати, зардўзликда ишлатиладиган газлама.

Асосий адабиётлар:

1. М.А. Максумова, Қ.М. Абдуллаева. Халқ хунармандчилиги. - Т.: ТДПУ, 2008.
 2. Анимов И. Ўзбекистон нақшу нигорлари Т., Ғ. Ғулом номли Адабиёт ва санъат нашриёти 1987, 142 б.
 3. Булатов С.С., Салимов С., Мухторов А. Шердор мадрасаси безакларининг тарихи олами. - Т.: Талкин, 2007.
 4. Нигмонов Баҳром хожи Абдувосик хожи ўғли. Нақш композицияларини тузиш. - Т.: Низомий номидаги ТДПУ, 2006. 96 б.
 5. Педагогика: 1000 та саволга 1000 та жавоб /Мет. қўлл. У.И.Иноятов, Н.А.Муслимов, М.Усмонбоева, Д.Иноғомова. - Т.: Низомий номидаги ТДПУ, 2012. - 193 б.
- Қўшимча адабиётлар:**
1. Мирзиёев Ш. Танқидий таҳлил, қат’ий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик ҳар бир раҳбар фаолиятининг қондас бўлиши керак. Т.: “Ўзбекистон” НМИУ, 2017 йил.
 2. Мирзиёев Ш.М. “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантиришни бундан ҳаракатлар стратегияси тоғрисида”ги ПФ-4947 сонли фармони. 07.02.2017. “Халқ сўзи” газетаси, 2017 йил, 28-(6722) сони
 3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори. “Халқ сўзи” газетаси,

Қадимда ҳам, ҳозир ҳам зардўзлик билан шуғулланадиган хунармандларни «зардўз» деб аташади. Ўзбекистон кашгаччилигини ноёб тури зардўзлик санъатисиз тўла тасавур қилиб бўлмайди. Бу санъат ўтган асрнинг ўрталарида Бухорода гурқираб ривожланган. У ерда мохир усталар амир саройининг устахоналарида амир ва унинг сарой аҳли қиядиган дўбдабали кийимларга пардоз беришган. Зардўзлик одатда эркакларга мансуб бўлган ва улар ўз хунарини болаларига мерос қилиб қолдиришган. Зардўзлик санъати ўзининг узоқ тарихига эга бўлиб, деярли барча Шарқ мамлакатлари унинг вагани ҳисобланади. Зардўзлик санъатининг инъоналари ўз даврида ҳам мавжуд ва машҳур бўлгандир. Ҳозирги Эронда эса XIII-XVII асрлардаги зардўзлик намуналари анчагина сақланиб қолган.

Бухоро зардўзи ашёларининг деярли ҳаммаси амир саройининг эҳтиёти учун ишлатилган, фақат жуда оз миқдоригина сотиш учун бозорда чиқариларди. У пайтда зардан тикилган эркаклар кийимларини фақатгина хонга ва унинг қон-қариндошларига тегишли инсонлар қияр эдилар. Ҳар қим, хатто энг қатта амалдорлардан бирортаси ушбу қимматбаҳо кийимларни ўзига буюртиришга ҳаққи йўқ эди. Улар бу кийимларни амир соғға қилгандагина кийишлари мумкин эди. Аёллар ва болаларнинг зардўзи кийимларини эса фақатгина бадавлат хонадон аъзолари кийишга ҳаққи эдилар. Зар ва қумуш ип билан эркаклар тўни, салла, дўппи, шапқор, поябзаллар, аёлларнинг кўйлақ, камзул қалтача, пешанабанд, рўмол, этини ва туфлилари тикилган.

Мустиқилликка эришган кунимиздан бошлаб давлатимизнинг бутун сиёсати ўзлгимизни қайта тиклаш ва мустақамлашга қаратилди. Айниқса мамлакатимиз эртаси бўлган ёшларимизда бундай муқаддас хис-туғиш шаклантиришда она тилимиз анаъаналаримиз ва урф-одатларимиз билан бирга миллий хунармандчилигимиз ҳам муҳим ўрин тутарди.

1997 йил 31 мартда Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ҳанукар баддий хунармандчилиги ва амалий санъатини янада ривожлантиришга давлат йўли билан қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари тўғрисида» Фармони эълон қилинди. Фармонга асосан Республика «Хунармандчилик уюшмаси» ташкил этилди ва унинг вилоятларда худудий бўлиналари очилди. Бу уюшма ва унинг худудий бўлиналарини ташкил этишнинг мақсад, узоқ йиллар мобайнида унутилиб кетган халқ амалий санъати ва хунармандчилигини тиклаш, ўзбек миллий амалий санъати ва хунармандчилигини бутун дунёга таништириш эди.

Зардўзлик - қизикарли ва ижодий иш бўлиб, у инсонга кўп қувват келтириши, бўш вақтида эрмак бўлиши, инсонни нафосат оламига олиб кириши мумкин. Зар тикиш усулларини ўзлаштираётганда ҳамма нарса бирданга яхши чиқмаслиги мумкин, чунки зардўзлик сабр-тоқат

этиборли, тартибли бўлишни талаб этади. Чидамли бўлиш лозим. Керакли милакалар эгаллаган сайин иш аста-секин осонлаша боради.

Мохир зардўз бўлишни хоҳлаган ҳар бир хунарманд қуйидаги уч нунарни билиши зарур бўлган:

1. Расм солиш ва нақш қизиш;

2. Нақшларни тушириш ва қирқиш;

3. Қирқилган нақшларни зар ип билан тикиш ва безатиш.

Ушбу рўзгорда ишлатиладиган зардўзи буюмлар инсон агрофидадаги нарсалар учун мўлжалланган бўлиб, инсонга эстетик завқ бағишлаш ва унинг иқтисмоий мавқени кўрсатишга хизмат қилган.

Ушбу рўзгорда ишлатиладиган зардўзи буюмларнинг қуйидаги турлари шавқуд, чой халтаи зардўзи, муҳр халтаи зардўзи, пул халтаи зардўзи, жилди боғ, ёллофи зардўзи, туморчан зардўзи, сўзанаи зардўзи, чимилдики зардўзи, жойномози зардўзи, чойнақпўшаки зардўзи ва ҳоказо.

Уй-рўзгорда ишлатиладиган зардўзи буюмларни бичиш усуллари ҳамма бичимнинг тузилишига қараб уч турга ажратиш мумкин:

1. Бичими тўғри чизикдан иборат бўлган кичик ҳажмли зардўзи уй-рўзгор буюмлари;

2. Бичими маълум шаклга эга бўлган кичик ҳажмли уй-рўзгор буюмлари;

3. Бичими тўғри чизикдан иборат бўлган катта ҳажмли уй-рўзгор буюмлари.

Зардўзликда ишлатиладиган материаллар (газламалар турлари, ип иплар). Зардўзлик буюмларининг хусусий технологияси, ўша буюм учун материал танлаш ва уни бичишдан бошланади. Зардўзлик маҳсулотларининг асосий хусусиятларидан бири уларнинг сиртида зардўзи нақшларнинг бўриги туришидир. Шунинг учун, нақшлар тагига тукли материал ишлатилади.

Зардўзликда асосий газламалардан духоба, велюр газламалари ишлатилади.

Духоба - тукли ўришларда тўқилган газлама бўлиб, унинг асоси панах иплдан, фақат тукларигина табиий ипақдан бўлади. Духоба, асосан, уй-рўзгор буюмларида ишлатилган.

Велюр - сидирға, зич тўқилган, тукли газлама. Туклари тик, жун иплдан тўқилган. Ҳозирги кунда зардўзликда синтетик тола аралаштириб тўқилив зардўзлар «тақир велюр» деб аташадиган тури кўп ишлатилади. Ундан бари турдаги зардўзлик буюмлари тикилади. Бу велюр тури чидамнинг пишклиги, қаттиклиги, кўркамлиги ва бошқа хоссалари билан зардўзликни жуда мос тушади.

Зардўзликда ишлатиладиган ёрдамчи газламаларга қуйидагилар киради:

Бўз (хом сури) - пардозланмаган ип - газлама, анча калли ва оғир материал. Бўз карда иплдан полотно ўришларда тўқилган, шунинг учун ипни ва чўзилмайди.

Сури - оқартирилган ва пардозланган бўз. XX асргача бўлган зардўзлик сури чакмон, пояззаларда нақшлар остига тағзамин сифатида ишлатилган. Ҳозир ҳам қумуш рангли ип билан тикиладиган нақшлар остига қўйилади.

Турли навдаги симли иплар зардўзлик учун асосий хом-ашё бўлиб масобланган. Оқ ва тилларанг тусдаги ясиланган қумуш толаси сим деб аталиб, у Бухоро зардўзлари томонидан кенг қўлланилган.

Думалоқ металл ип (ликкак) - пишк йиғирилган ингичка думалоқ металл иплдан иборат бўлиб, у пружинага ўхшаб ликиллаб туради.

Ип иплардан ташқари зардўзликда жайлари рангдор ипак иплардан ҳам фойдаланиб, улар асосан гулларга қўшимча оро беришда ҳамда матога зар ил туширишда ишлатилади.

Ип ипни ўраш. Зардўзликда ишлатиладиган асоб-усуналар унчалик кўп бўлмас-да, улар ўзига хос тузилишга эга. Зардўзликда ишлатиладиган асосий асоб қорчўб бўлиб, у икки қисмдан иборат: чамбарак ва хорак. «Қорчўб» форсча сўз бўлиб, «қор» - иш, «чўб»-тахта, ёғоч маъноларни илгатади.

Чамбарак узунлиги 320 см гача бўлган иккита тенг ёнли ёғоч даста ва уларнинг маҳсус қисмида ҳаракатланувчи силлик тахта, яъни шаширақдан иборат. **Қорчўбдаги овалсимон ўйиқчалар ёғоч дасталарга мато тортилганда** уларни таранг ушлаб туришга хизмат қилади.

Қорчўбнинг иккинчи қисми хораклардир. Хораклар ёғоч пойлар бўлиб, ишлаган вақтда чамбарак улар устига қўйилган, чунки каллима зардўзлар қўрпача устида ўтириб, иш тикишган.

Ҳозирги замонавий цехларда металлдан (темир ва унинг қотишмаларидан) тайёрланган зардўзлик дастгоҳлари ишлатилади. Бу **цехдаги зардўзлик дастгоҳларини икки турга бўлиш мумкин:**

1. Кичик ўлчамли уй - рўзгор буюмлари ва зардўзлик кийим - кечакларни тикиш учун мўлжалланган дастгоҳлар;

2. Катта ўлчамдаги буюмларни, масалан, зардўзи гилам, сўзана ва хоказоларни тикишга мўлжалланган дастгоҳлар. Улар тузилиши билан энди балки чамбарак қисмининг ўлчамлари билангина фарқ қилади, ҳолос.

Зардўзликда кортўлдан сўнг турадиган асбобдан бири - патила ҳисобланади. Патила - тўрт қиррали ва нафис қилиб тарашланган, ичи қавлашиб, кўрғошин қўйиб вазминлаштирилган, узунлиги 18 - 20 см ли оддий ёғоч таёқча. Патилани зар ипларни зич ва бир текис қилиб ўрашда ишлатилган, бу тикилаётган зардўзнинг бир текис чиқишига ёрдам берган, зар ипнинг қалишиб кетишига йўл қўймаган.

Зардўзликда ангишвона ҳам зарур. Чунки зардўзлик нақшлари фақат қўлдан тикилади. Ангишвона игна қўлга кириб кетмаслиги учун ишлатилган металл гилофдир. Унинг устки ва ён томонларида игна тойиб кетмаслиги учун чуқурчалар ўйилган.

Зардўзликда барча жараёнлар қўлда бажариладиган чоклар орқали амалга оширилади, шунинг учун игналар ва уларни танлай билиш муҳим аҳамиятга эга.

Зардўзликда асосан икки хил турдаги игналар ишлатилади.

1. Тикиш ишлари учун 2 сонли игналар ишлатилади.
2. Безатги ишлари учун эса 1 сонли игналар ишлатилади.

Зардўзликда уч турдаги қайчилардан фойдаланилади.

1. Наҳшлар, гулларни қирқишда ишлатиладиган қайчи ўрдақбурун ва туябўйин қайчи. Бу қайчилар фақат гулларни қирқишда керак бўлади.
2. Пардозлашда керак бўладиган қайчилар. Бу қайчилар кичикрок бўлиб, дастгоҳ устида ишлашда қўлай.

Андоза бичишда керак бўладиган қайчилар. Бундай қайчилар катгарок ва ўткиррок бўлиши зарур.

Зардўзликда ишлатиладиган асбоб - ускуналар ўткир учли асбоблар бўлиб, улар билан ишлаганда эҳтиёт бўлиш ва техника хавфсизлиги қондаларига юнгий риоя қилиш зарур. Аввало, уларни саклаш учун алоҳида мослама бўлиши даркор. Игналар билан ишлаётганда, албатта уларни игна қалагичларга қадаб қўйилади. Улардан фойдаланганда ангишвона кийиб олинади. Игнага ип ўтказганда ҳеч қачон уларни лаб орасида ушлаб турмаслик лозим. Нафас олаётганда ёки гапирмоқчи бўлганда улар беҳосдан инга кетиб қолиши мумкин. Қайчилар ҳам учи ўткир асбоблардан бири бўлиб, улардан нотўғи фойдаланиш ўзигагина эмас, балки атрофдагиларга ҳам зарар келтириши, иш сифатининг бузилишига, ишнинг тўхтаб қолишига олиб келиши мумкин.

Улар иплардан фойдаланишдан илгари улар белгиланган чегарада узун қилиб олинади ва патилага 4 қават қилиб, яъни зар ўрайдиган чўпга ўралади. Зар иплар тўғридан-тўғри патилага ўралмасдан, аввал оддий ип патилага маҳкам

қилиб боғланади, сўнг шу ипга зар иплар уланади. Зар иплар тўғридан-тўғри патилга уланса, тезда узлиб кетиши мумкин. Зар ипларни ўраётгани уларнинг текис ўралашига эътибор бериш зарур. Кейин зар ип билан маҳсул картондан кесилган гуллар устидан тикиб чиқилади.

Бу босқичда ўқитувчи ўқув дастурига асосланиб талабаларга керемат билим доираси бўйича мавзунини тушунтиради ва талабалар маърузани асосий қисмларини дафтарига ёзиб олади.

Изоҳ: Янги мавзунини тушунтиришда янги ахборот технологияларини фойдаланиб, талабалар ҳамкорлигида уларни фикрлаш учун йўлланмалар бериб ишлайди.

V. Янги мавзунини мустахкамлаш. Бу босқичда ўқитувчи талабаларнинг билгим доирасини кенгайтириб, янги мавзунини мустахкамлаш учун кўйидаги усуллардан фойдаланилади.

➤ **Назорат саволларига жавоб бериш.**

Ўқитилган мавзунини мустахкамлаш.

Халқ амалий санъатининг қайси турларини биласиз?

Ж: Зардўзи, қурак, каштачилик, дўппидўзлик.

2. Зардўзликнинг келиб чиқиш ватани қайер ҳисобланади?

Ж: Барча шарқ мамлакатлари.

3. Қадимда зардўзлик қайерларда ишлатилган?

Ж: Вавилонда, Византияда, Рим империясида, иронда, шарқ мамлакатларида фақат императорлар ва аслзодалар учун тикилган.

4. Қандай зардўзи буюмларни биласиз?

Ж: Тўнлар, келинлар уст кийими, дўпписи, оёқ кийими, безак ёстислар, йелпигичлар, чойнак ёпғич хоқозолар.

5. Зардўзликда қандай иплардан фойдаланилади?

Ж: Рангли ва рангсиз зар иплар ишлатилади.

6. Зардўзликда қандай газламалардан фойдаланилади?

Ж: Бўз, чиг, бархат, велур.

7. Буюмларни безаш учун нималар ишлатилади?

Ж: Мунчоқлар, пистонлар, биссерлар, безак ленталар.

Мавзу бўйича саволлар ва муаммоли масалалар:

Халқ амалий санъатининг қайси турларини биласиз?

Зардўзликнинг келиб чиқиш ватани қайер ҳисобланади?

Қадимда зардўзлик қайерларда ишлатилган?

Қандай зардўзи буюмларни биласиз?

Зардўзликда қандай иплардан фойдаланилади?

Буюмларни безаш учун нималар ишлатилади?

Зардўзликда қандай газламалардан фойдаланилади?

Буюмларни безаш учун нималар ишлатилади?

Халқ амалий санъатида зардўзликни аҳамиятини айтиб беринг.

Зардўзликда керакли хом-ашёларни кетма-кетлигини ёзинг.

Қрасвордлар ечин.

Бу меранг усулидаги саволлар.

1. Зардўзлик санъатини биласизми?
2. Халқ бадийи ҳунармандчилиги ва амалий санъатини тушунтириш
3. Зардўзликда расм солиш ва нақш чизиш нима учун керак?
4. Зардўзликда нақшларни тушириш ва кўриш нима учун керак?
5. Қирқилган нақшларни зар ип билан тикиш ва безатишни қандай амалга ошириш мумкин?

V. Дарсни якунлаш ва уйга вазифа бериш:

Ўқитувчи янги ўқитилган мавзу бўйича тушунмаган саволларга жавоб беради. Дарсни мустахкамлашдаги талабалар жавобини муҳокама қилиб,

талабалар билимини баҳолайди ва дарсени яқунлайди, яъни ўқув машғулотини фаол иштирок этган талабалар қайд этилади, рағбатлантирилади. Зардўзи санъатига оид кўшимча ўқув материалларини ўқиб ўрганиш ва кўникма конспектлаштириш, амалий машғулот учун керакли воситаларни олиб келиш, зардўзлик дўконлари ёки устахоналари, зардўзи тикувчилар цехларига бориб зардўзлик нарсаларини, уларни тайёрлаш жараёнини яқиндан ўрганиш, расмлар коллекциясини яратиш ва ўз хулосаларини ёзиш дафтарда баён этиш.

Мавзу бўйича мустақил таълим топшириқлари:

1. Зардўзлик санъати тарихи, ривожланиши.
2. Зардўз усталари ва зардўзлик мактаблари.
3. Зардўзлик ишини ташкил қилиш.
4. Зардўзлик санъатига керакли жиҳоз ва мосламалари.
5. Зардўзлик маҳсулоти турлари.
6. Зардўзлик маҳсулотларини тикниш технологияси.

II - боб бўйича хулосалар

Халқ ҳунарманчилиги санъати миллий кадриятларни, анъаналарини янги ўрганиш, ривожлантириш ва такомиллаштирган ҳолда бойитиб бериш малака ва кўникмаларига асосланади, ёшларнинг тафаккури, тасаввур эстетик диди, эпчиллиги каби сифатларини, креативликни шакллантиришга ёрдам беради.

Креативлик – инсоннинг фикрлашида, ҳиссиётида, мулоқотда фаолиятнинг алоҳида турларида намоён бўлувчи ижодий имконияти қобилияти, шахсни бир бутунликда ёки унинг алоҳида томонларини фаолияти хосиласини, уни яратиш жараёнини характерлайди. Индивидуал оригинал хазинани яратувчи, ностандарт қарорни қабул қилувчи ижод

қобилиятини акс эттирувчи қобилият. Креативлик истеъдоднинг муҳим ва аниқланган мустақил фактори сифатида қабул қилинади, у баъзан интеллектуалдаги академик ютуқларда намоён бўлади.

Ўқувчиларда инновацион креативликни шакллантиришнинг турли шакллари янгиликларни ўқув юртидаги халқ килинмаган муаммолардан берилади. Бу муаммо янги педагогик муаммоларни аниқлаш ва аниқлаш, наъна ва амалиёт таҳлилида танқид ва ўз-ўзини танқид, таълим, тарбия ва таълим шахсини ривожлантиришда ностандарт йўللари танлаш, услуб ва услубдаги доғмалардан воз кечиш билан характерланади.

Ўқувчиларда креативликни шакллантиришнинг тўрт йўли, креативликнинг шаклланиш босқичлари, халқ ҳунарманчилигини ўрганиш жараёнида ўқувчиларда креативлик сифатларини ривожлантирувчи метод, восита ва технологияларни юқоридаги ўқувчиларда креативликни шакллантиришнинг тўртта йўлини уйғунликда қўллади. Жумладан, электрон алоқа технологиясида педагогик модератор воситасидан таълим-тарбия жараёнида таълим берувчи билан таълим олувчи ўртасидаги алоқани янгилаб бериш, ёшлар орасида ўтказиладиган турли семинар, тренинг, анжуманлардаги ўзаро алоқаларда ҳам ундан самарали фойдаланилди.

Педагогик модератор ёрдамида ўқув машғулотларида замонавий таълим технологиялари қўлланилди. Жумладан, “Ассесмент технология” си қўлланилди.

Умумтаълим мактабларида “Технология” фанини ўқитишда халқ ҳунарманчилигининг турли соҳаларида қадимий анъаналарини замонавий шаклига ва янгиликлар билан уйғунлаштирган ҳолда ўқитиш, ўқувчиларда креативликни шакллантириш методикаси ишлаб чиқилди. Бундан, ўқитишнинг кўргазмали, амалий, репродуктив ва муаммоли изланиш, муаммоли вазият яратиш, индуктив ва дедуктив усуллари ҳамда таълим жараёнида ўқувчиларни рағбатлантириш ва танбех бериш, ўқитишда назорат ва ўз-ўзини назорат қилиш усуллари самарали қўлланилди.

Тадқиқот ишида педагогик модератор фаолияти фанни ўқитиш жараёнига "Мустақил ҳаракатланиш" таълим мақсадини амалга оширишга қўлланилди. Ўқувчиларда креативликни шакллантиришнинг тўртта нуқта белгилаб олинган ҳолда, мустақил режалаштирилган индивидуал иш *Workshop learning* (аралаш ўқитиш) усули *Case study* (кейс стади) технологияси *Case method*, мультимедиа технологиялари, ижодий вазифаларни гуруҳ бўлиб ечиш методлари: "Дельфи" методи, "Қора қути" методи, "Кундалик тутиш" методи, "6-6" методлари, шунингдек, эвристик ўқитиш методи, ўқитиш назорат ва ўз-ўзини назорат қилиш усуллари, педагогик модератор ёрдамида ўқув машгулотларида замонавий таълим технологиялари қўлланилди.

ХУЛОСАЛАР

Тадқиқот жараёнида олинган асосий натижалар қуйидагилардан иборат:

1. Фан ва техника тараққиёти ривожланган сари инсоннинг билми доираси янада кенгайиши, бир вақтнинг ўзида кенг камровли билимларни ўрганиши, халқ хўжалигининг ҳар бир соҳаси учун ижодкор мутахассислар тайёрлашни тақозо этиши, креативликни шакллантириш эса умумтаълим мактабларида амалга оширилиши мақсадга мувофиқлиги асосланди.

2. Таълим-тарбия жараёнида ўқувчиларни когнитив, аффектив, психомотор, креатив шакллантиришга қаратилган таълим олувчилар шахсини ривожлантиришнинг илмий педагогик асослари, креатив ёндашув асосида ўқитиш тизimini ташкил этиш ёрдамида ўқувчиларда креативлигини ривожлантириш йўллари ишлаб чиқилди.

3. Умумтаълимга креатив ёндашувни жорий этишнинг инновацион дидактик модели, компетентли мутахассисни шакллантириш механизми, креатив ёндашув асосида умумтаълим мактаблари ўқувчисининг келиши

фаолиятга тайёрлашда эришилган креативлик босқичлари ва креатив йўналтирилган ўқитишни ташкил этиш тизими ишлаб чиқилди.

4. Ўқувчиларнинг назарий ва амалий креативлик даражасини креатив ёндашув асосида оширишнинг педагогик-психологик шарт-шароитлари, таълим технологиясининг ташкилий шакллари (мустақил изланиш, лойihalаштириш, моделлаштириш) мазмуни, механизми ва ўқув-услубий таъминот такомиллаштирилди.

5. Таълимдаги янги инновацион ёндашувлардан бири бўлган креатив ёндашув асосида креатив йўналтирилган ўқитиш тизimini ташкил этишнинг инновацион, мотивацион, интеллектуал, хиссий, иродавий, амалий имкониятлари ҳамда креатив тафаккур, креатив фикрлашни кучайтириш, креатив қобилиятни ривожлантириш, ижодий потенциални рағбатлантириш фаолиятда муваффақиятга юқори натижаларга эришиш аниқланди.

6. Умумтаълим мактаблари 9-синф ўқувчиларида креативликни шакллантиришни такомиллаштиришга йўналтирилган тажриба-синов ишларида уларнинг назарий ва амалий креативлик даражаси, мустақил таълим ва аудиториядан ташқари таълимий-тарбиявий ишларни ташкил этишда креатив ёндашувни қўллаш, ўқувчиларнинг креативлигини ошириши илмий исоботланди.

МЕТОДИК ТАВСИЯЛАР

Умумтаълим мактаблари ўқувчиларида креативликни шакллантиришни янада такомиллаштириш мақсадида қуйидаги тавсиялар ҳавола этилади:

-таълим жараёнини креатив ёндашув асосида ривожлантиришнинг акмеологик, педагогик, психологик ҳамда методик жиҳатлари, назарий ва амалий асослари, ўқув ва услубий қўлланмалар, электрон манбаларни яратиш; -креатив педагогика мазмунини янада такомиллаштириш, таълим олувчиларда мунтазам ўз устида ишлаш, мустақил фикр ва изланувчанликка, ўз-ўзини такомиллаштириш қўникмаси ҳосил қилиш, креатив қобилият,

креатив фикрлаш ва креатив йўналганликни ривожлантириш асосида мақсад битирувчиларининг юқори сифатлилигига эришиш;

-ўқув жараёнида педагогик ва психологик методлардан комплекс фойдаланиш, креатив технологияларни самарали қўллаш натижасида фанни ўзлаштиришнинг юқори даражаси, ўқувчининг креативлигини ривожлантиришга эришишни таъминлаш;

-таълим олувчиларни креатив ёндашув асосида келяжак фаолиятга тайёрлаш концепциясини ҳар бир мактабнинг ички тузилмаси ва келиши режалари асосида амалга оширилиши мақсадга мувофиқ.

ГЛОССАРИЙ (атамаларнинг изоҳлари)

Аракчин – шарсимон дўппи, уни асосан кексалар кияди.

Ахта – нақш ёки бирор расмни шаффоф (калька) қоғозига чизиб, чизма йўллари ни игна билан тешиб, буюм изига тушириш учун тайёрланган аниқ **Банд** – нақшлардаги ўсимлик ва дарахт новдасини ифодаловчи йўл.

Бофта – таноб айланиб ўтиб ҳосил қилган шакл, ислимий нақш элементи.

Болбезаги зардўзи – зардўзи елпигич ҳам уй-рўзғорда ишлатилади ёки унинг совға сифатида фойдаланилади.

Боғлом ва сиртмоқ – ўсимликсимон нақш элементи.

Беркович (беркун, болхун, карноватка, пестер, пешур) - катта сават, молига оватқат ташиш учун мўлжалланган

Билакузуклар – аёллар ҳамда эркакларнинг қўлига тақийш учун безак ёки кундалик хаёт учун керакли ашё.

Габюн (тур) - тубсиз сават, ёр ёки бошқа бир нарса юнлан тўлдириниб инсонларни ўқлардан асраш учун мўлжалланган.

Гондола - оддий сават, тол ва қамич толаларидан тайёрланган бўлиб, тўртбурчак шаклда, аэрокатларда йўловчиларни, темир-гёрсақларни ва ўқуналарни бошқаришни жойлаш учун мўлжалланган.

Гўлям – жун, ипак ва пахта тўқимасидан тўқилган бадний текстиль маҳсулот

Гирях – форсча, чигал, тугун деган маънони англатади.

Гул – табиатдаги нақошлар томонидан стиллаштириб олинган тасвири.

Гулдўзи –бунда тикилаётган нақшнинг таги очик қолиб фақат гул нақшларнинг ўзи зар билан тикилади.

Декоратив – амалий санъатнинг муваффақиятли ривожининг зарурий омилли бўлиб, манзарали, зийнатли демақдир.

Дўппи – Ўзбекистонда кенг тарқалган енгил бош кийим.

Жардиньёрка - гуллар учун сават.

Жойнамоз – ерга солиб устида намоз ўқийдиган тўшама.

Заминдўзи – бунда зар тикилаётган кийим ёки кийим гулнақшнинг замини ёппасига зар билан тикилади.

Зардвор – уй жиҳози. У сизирга шойи баҳмал, сатинга кашга тикиб безатилган бадний буюм.

Зашкарлар – аёллар ва эркаклар бўйнига осиб учун мўлжалланган, турли тўқималардаги бирикма элементлар шодаси.

Зирак - заргарлик маҳсулотларининг ичида энг кенг тарқалган турли қўлоқлар учун мўлжалланган. Бў тақинчок жуфт қолатда ишлаб чиқарилади.

Зебигардон – аёлларнинг бўйнига тақийш учун мўлжалланган тақинчок.

Измаг – хотин-қизларнинг айрим кимматбаҳо кўйлақларида ишлагилади. Унинг ўзига хос томони шундаки, зардўзлар зарни тежаш мақсадида юзага келган усуллар. У жуда зич ҳамда нафис тикилганлигидан мато кўзга ташланиб турмайди.

Ихтиёрий чоклар – олдидан чизилган контур бўйлаб тикиладиган чоклар.

Корошня (крбшни, коза, елка ҳамёни, ёки ҳамёни, сават, пестер) – сомон учун сават.

Копель - юмшок букилувчан сават.

Кирпеч – кирпуш, токчага тахлаб кўйилган кийим-кечак устидан ёни деворни вертикал бўш жойларига илиб, уйни безатиб туриши учун ишлатиладиган бадиий буюм.

Кулонлар – аёлларнинг (эркакларнинг) кўкрагига ёки бўйнига мўлжалланган тақинчок, занжирга ёки бирон бир бўйинбоқка осилиб тақилади.

Кулоҳ – конуссимон бош кийим. У асосан дарвешлар калпоғи.

Кўсагар лой - патлой ёки товоқ лой деб ҳам юритилади.

Кўзхона – тош ўрнатиш учун тайёрланган гардиш.

Лукошко - кичкина толачалардан тайёрланган қўл савати, мева кўзикорини йиғиш учун мўлжалланган.

Мумтоз архитектура – қурилиш санъати дурдоналари.

Намоён - тугал нақш композиция.

Нақш – арабча тасвир, гул деган маънони англатади.

Палак - деворларга илинадиган энг йирик, энг қиммат безак буюмларидан бири.

Пестер (пестер, пестеря, пестерюга, пехтер, пихтер) — қатта узун бўйин сават, асосан мол учун сомон ва енгил ем ташиш учун мўлжалланган.

Пулакчалўзи – пулакча кизил, оқ, кўк, сариқ, яшил, хаворанг бўлади. У Россия зардўзлигига хос материал.

Рута - хошия нақш.

Сават - сўзнинг маъноси хозирги кунда бир нечта маънога эга, классик ифода эса бир дастали идиш, унда нарсаларни асраш ёки ташиш қўлай.

Санама чоклар – тазлама ипни санаб тикиладиган чоклар.

Сўзана – форсча сўзана деб ҳам юритилади. Игна билан тикилган деган маънони беради.

Сочмалўзи – иккиқават зар ва бир қават майин ипак билан бирга кўшиб эшилади ҳамда дола, барга гуллар каби тикилади. Ҳар гал сочма тикилган зар билан ипак биргалликда албатта ўртага қилиб эшилши лозим.

Сысяк (сысяк бессараб, тилидан) — тўқилган сават, маккажўхори сислини учун мўлжалланган сават.

Таноб – арабча чилвир, аркон деган маънони беради.

Тус дўппи – кенг тарқалган ясси юзали дўппи. Кўпинча тус дўппи чуст дўппи билан юритилади.

Узук – заргарлик маҳсулотларининг ичида энг кенг тарқалган тури, бармоқлар учун мўлжалланган.

Шохча – заминдўзининг бир тури бўлиб, шохлар ажойиб кўринишда тасвирланиб, у дўппилар агроф гирдига тикилади.

Шинка – бармоқка киритилувчи халқа.

Шона халтан зардўзи - бу буюм қадимда ичига тароқ, ойна ва бошқа буюмлар солиш учун тикилган.

Гилофи зардўзи - зардўзи гилоф пичок, қайчи, кўзойнак ва бошқа буюмлар учун тикилади.

Чойшаб – форсча-тожикча руйжо – тун чолири деган маънони билдиради.

Чойнакпўшаки зардўзи - зардўзи чойнакқопқок бутунги кунда ҳам уй-рўзгорда ишлатилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ва методологик аҳамиятга эриш

нашрлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 17 ноябрдаги “Хунармандчиликни янада ривожлантириш ва хунармандларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5242-сонли Фармони. www.lex.uz
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Хунармандчиликни янада ривожлантириш ва хунармандларни қўллаб-қувватлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 2019 йил 28 ноябрдаги қарори. www.lex.uz
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Хунармандчиликни янада ривожлантириш ва хунармандларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ID-9426-сонли қарори. www.lex.uz
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Хунармандчиликни янада ривожлантириш ва хунармандларни қўллаб-қувватлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 2019 йил 28 ноябрдаги қарори. www.lex.uz
5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-хунар таълимнинг давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида”ги 2017 йил 6 апрелдаги 187-сонли қарори. www.lex.uz

2. Монография, илмий мақола, патент, илмий тўлама

6. Арипджанова Альфия Равильевна Развитие креативного потенциала педагогов высших образовательных учреждений в условиях дис. ...пед. фан. ном. –Т.: 2017. -194 б.,
7. Алавуединова Надира Ганиевна Она тили дарсларида ижодий фикрларни кўникмасини шакллантириш методикаси (5-синф мисолида)дис. ...пед. фан. ном. –Т.: 2008. -194 б
8. Бабалжанов Салоҳиддин Сабитджанович. Педагогика олий таълим муассасалари талабаларининг медиакомпетентлигини ривожлантириш Авторефер. дис. ...пед. фан. ном. –Т.: 2005. -24 б.,
9. Biggs, J. B. (1992). Why and How do Hong Kong Students learn? Using the Learning and Study Process Questionnaires. Education Paper No 14. Faculty of Education, The University of Hong-Kong.
10. Жўраев Р.Х. и др. Интерактивный комплекс в образовательном процессе Монография. – Т.: Шарқ, 2011. – 268 с.
11. Жалолова Дилафруз Фаттохова Махсус фанларни ўқитишда ўқувчиларнинг мустақил ва ижодий фаолиятларини ривожлантириш дис. ...пед. фан. ном. –Т.: 2009. -198 б.,

12. Иванов И.П. Развитие творческого мышления студентов в условиях проблемно-деятельностного обучен ия: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.08: Ставрополь, 2002. 170 с.

13. Ибрагимова Гулсанам Нематов на Интерфаол ўқитиш методлари ва технологиялари асосида талабаларнинг креативлик қобилиятларини ривожлантириш. дис. ...пед. фан. ном. –Т.: 2017. -194 б.,

14. Муслимов Н.А., ва бошқалар. Касб таълими ўқитувчиларининг касбий компетентлигини шакллантириш технологияси/ Монография. – Т.: “Фан ва технология” нашриёти, 2013.

15. Назарова Барно Алижон кизи. Бўлажак ўқитувчиларда креатив ёндашув асосида тадқиқотчилик лаёқатини тарбиялаш Авторефер. дис. ...пед. фан. ном. –Т.: 2018. -44 б.

16. Нишоналиев У. Инновационные педагогические технологии обучения и развития /В сб. «Актуальные вопросы профессионального воспитания молодежи». – Алматы: Респ. издат. каб. казахск. акад. образования им. И.Алтынсарина, 2000. – 235-259 б.

17. Нишанова С. Воспитание совершенного человека в развитии педагогической мысли эпохи возрождения Востока: Пед. фанлари докт. дисс. автореф. – Т., 1998. – 37 б.

18. Олимов К.Т. Махсус фанлардан ўқув адабиётлари янги авлоднинг яратилишини назарий-услубий асослари. Авторефер. дис. ...пед. фан. док. –Т.: 2005. -44 б.

19. Огаев С. Янги педагогик технология-хаётий эҳтиёж. Халқ таълими журнали, 2001, №3, 69-71 б.

20. Oech R. Awhach on the Side of the Head: How to Unlock your Mind for innovation Menlo Park // Calif. Creative think, 1983. V. XVII. P. 141

21. Овчаров С.М. Андрагогические принципы развития креативности учителей информатики в системе последипломного педагогического образования // Вектор науки ТГУ. Серия: Педагогика, психология. 2013. №2 (13). С. 233.

22. Файзуллаева Н. Педагогик билмлар – ўқитувчи касбий маҳоратининг назарий асоси //Uzluksiz ta'lim ж. – Т.: 2006. 6-сон. – 102-б. – Т.: ЎзПФТИ, 1999.

23. Якубова М.Ю. Умумтаълим мактаблари ўқувчиларида креативликни такомиллаштириш/ Муғаллим-республика илмий-амалий журнали, 2020 йил. 1/1-сон, –Б. 69-71 (ISSN 2181-7138)

24. Якубова М.Ю. Халқ ҳунармандчилигини ўрғанишда ўқувчиларда креативликни шакллантириш йўллари // “Мақтаб ва хаёт” Республика илмий методик журналы 2020, №1, (ISSN 2010-5460) -30-31 б.

25. Yakubova M.Yu. Media-educational-technological teaching method Organised by Samarkand Regional Center for Retraining and Advanced Training of Public Education Staff Samarkand, Uzbekistan ISSN: 2581 -4230 In Association with Novateur Publication India's June 18th & 19th, 2020. page № 314-317

26. Yakubova M.Yu. The odern pedagogical technologies use Web of Science International Scientific Reseach Journal volume 2, issue 5, may-2021 issn. 2776-0979 Impact Factor: 7.565. 811-816 б.
27. Якубова М.Ю. Таълим-тарбия жараёнда креатив ёндашувни долзарблиги ва унинг аҳамияти. Халқ таълими Республика илмий-методик журнали, 06.2020 йил 3-сон. –Б. 84-88. (ISSN 2181-7839)
28. Якубова М.Ю. Умумтаълим мактаблари ўқувчиларида креативлигини шакллантиришнинг жиҳатлари.Science and education Journal (ARUN) (ISSN:2181-1385) volume 1 issue 3 www.ares.uz 11.2020 й. 1057-1062 б.
29. Якубова М.Ю. Креатив педагогика замонавий педагогиканинг устувор йўналиши сифатида / Scientific Journal Impact Factor (ARES)Ю.(ISSN 2181-1385) volume 2 | issue 6 | 2021 (SJIF) 5.723 1139-1143 б.
30. Якубова М.Ю. Methods of improving creativity in secondary school students on the example of "Technological education" // SCOPUS. Ipkogretim Online Elementary Education Online, Year, Vol 20 (Issue 4): pp. 1981-1996 <http://ipkogretim-online.org> doi: 10.17051/ilkonline.2021.04.224
31. Якубова М.Ю. Миллий хунармандчилик ёшлар ўртасида кенг тарқиб қилишнинг педагогик асослари / Таълимдаги инновациялар ва илмий-методик контекстда замонавий кластер тизими: муаммолар, ёндашувлар ва истикболлар. 2019 й. 73 б.
32. Якубова М.Ю, Қадирова Х., Қурбанова М. Креатив педагогика асосини ижодкор шахсни шакллантириш / Муқимий номидоги ҚДПИ Ўзбек тили ва адабиёти факультети "Филологиянинг долзарб масалалари" мавзусидаги Республика илмий-услубий анжумани материаллари 04.2020 й. 2-китоб 271-272 Б
33. Якубова М.Ю, Эрназарова Г.О. "Мактаб-лаборатория" педагогик таълим инновацион кластери шароитида чет тилини ўқитишни ташкил этиш / АНДУ чет тиллар факультети "Мактабгача таълим муассасаларида умумтаълим мактабларида ва олий таълим муассасаларида чет тиллар ўқитишнинг узвийлиги" халқаро онлайн илмий-амалий анжумани материаллари.0.5.2020 й.348-49 б.
34. Якубова М.Ю.Педагогнинг креативлик потенциали даражасини аниқловчи мезонлар /Нукус конференция "Фан ва техника ютуқларини таълим тизимига жорий қилиш муаммолари" мавзусидаги Республика илмий амалий анжуман (20.05.2020 й) 82-84 б.
35. Якубова М.Ю. Таълимда инновацион-кластер ёндашувини амалий ошириш "Замонавий таълим ва тарбия: муаммолар, ечимлар ва ривожланиш истикболлари Республика илмий анжумани материаллари туллари. Терми 2021 й. 442 б. 107-110 б.
36. Якубова М.Ю, Султанов Г. Ш. Таълимга инновацион ёндашув / XXI аср таълим тизимида инновацион ва интеграцион ёндашувлар, Жиззах вилояти
37. Якубова М.Ю. Technology of folk crafts / 6th International Multidisciplinary Scientific Conference on Innovative Technology San Francisco, USA March, 31st 2021 confencensepublication.com №-30-31
38. Якубова М.Ю, Эрназарова Г.О. Талабаларда креатив тафаккурни шакллантиришнинг педагогик асослари / Педагогические и лингво-психологические особенности развития, формирования и становления личности врача, сборник тезисов Международной конференции, Самарканд, 25.05.2021 г. 198-199 стр.
39. Якубова М.Ю. Облакулов Ш.Д. Таълимда креатив ёндашувни ривожлантириш зарурати / "Ta'limda kreativ yondashuv yo'llarini pivojlantirishning dolzarb masalalari" mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy ON-LINE konferensiya materiallari. Jizzax: 2021 yil 93-95 б.
40. Якубова М.Ю. Таълим технологияларини қўллаш асосида "Технология" фанини ўқитиш. Ўқув-услубий қўлланма. –Т.: -127 б. (27.03.2021. ТВЧДПИ № 11-буйруғи сонли)
41. Кўйсннов О.А. Компетентли ёндашув асосида бўлажак ўқитувчиларнинг касбий-педагогик ижодкорлигини ривожлантириш технологиялари. Авторефер. дис. ...пед. фан. док. –Т.: 2019. –44 б.

3. Фойдаланилган бошқа адабиётлар.

42. Абу Райхон Беруний "Жаҳоирот китоби" Тошкент.1991.12-бет
43. Азизхўжаева Н.Н. Ўқитувчи мутахассислигига тайёрлаш технологияси– Т.: ТДПУ, 2000.
44. Азизхўжаева Н.Н. Педагогик технология ва педагогик маҳорат. – Т.: ТДПУ, 2003
45. Башина Т.Ф., Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности. –СПб.: Питер, 2009.
46. Беспалько В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. М.: Изд. Института профессионального образования Министерства образования России,1995.
47. Беспалько В.П. Персонифицированное образование. "Педагогика", 1998, №26, с.12-17.
48. Барышева Т.А., Жигалов Ю.А. Психолого-педагогические основы развития креативности. –СПб.: СПГУТД, 2006.
49. Башина Т.Ф., Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности. –СПб.: Питер,

50. Борьтго Н.М. Пространство воспитания: образ бытия Волгоград, 2000.
51. Булатов С.С. Ўзбек халқ амалий безак санъати. Т.: Мехнат 1991.
52. Виленский М.Я., С.Н. Бегидова. Профессионально-творческое развитие личности специалиста физической культуры и спорта в процессе обучения М.:Иркутск, 2004. 213 с.
53. Гуревич П.С. Психология и педагогика. – М.: Проект, 2004
54. Джураев Р.Х. ва бошқ. Педагогика. – Тошкент, 2013. – Б. 64.
55. Drapau Patti, Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014.
56. Жаборова Д. Зардўзлик технологияси фанини ўқитиш услубияти. Т.: «ARNAPRINT», 2005.
57. Егоров Ю.Л. Современное образование: гуманитаризация, компьютеризация, духовность, М., 1996.
58. Ермолин А. Навигатор третьего тысячелетия, или Как стать разведчиком. Опыт создания демократической системы воспитания. М., 2004.
59. Жаббаров И. Ўзбеклар Т. Шарк. 2008 й 214-бет
60. Зиёмухаммадов Б., Абдуллаева Ш. Илгор педагогик технология: Назарини ва амалиёт «Маънавият асослари» дарси асосида ишланган услубий кўлланма. – Т.: Абу Али ибн Сино номидаги тиббиёт нашриёти, 2001.
61. Зиёмухаммадов Б. Педагогик маҳорат асослари. Ўқув кўл. – Т.: ТИ БКИТ ОБ, 2009. – 183 б.
62. Zhang, L. (2004). Learning approaches and career personality types: Biggs and Holland united. *Personality and Individual Differences*, 37, 65–81.
63. Инновацион таълим технологиялари /Муслимов Н.А. Усмонбоева М.Х., Сайфуров Д.М., Тўраев А.Б. – Т.: «Сано стандарт» нашриёти, 2015. – 81-б.
64. Ишмухамедов Р.Ж. Инноватсия технологиялари ёрдамида таълим самардорлигини ошириш йўллари. – Т.: ТДПУ, 2004.
65. Ишмухамедов Р.Ж. «Инновацион таълим технологиялари» –Т.-2008 й
66. Интерфаол методлар: моҳияти ва кўлланилиши /Мет.кўл. Д.Рўзиева,
67. Ишмухамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А., Таълимда инновацион технологиялар –Т.: Истеъод, 2008. –180 б.
68. Иноятов У.И., Муслимов Н.А., М.Усмонбоева М., Д.Иноғомова. Д. Педагогика: 1000 та саволга 1000 та жавоб /Методик кўлланма–Т.: Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, 2012. – 193 б.
69. Колеченко А.К. Энциклопедия педагогических технологий. М., 2003.
70. Кочетов А.И. Организация самовоспитания школьников. Минск, 1990.
71. Коменский Я.А. Буюк дидактика. –Тошкент: Ўқитувчи, 1970. –430 б.
72. Комилов Н. Тасаввуф ёки комил инсон ахлоқи. –Тошкент: Ёзувчи, 1996. 272 б.
73. Каримов И.А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ. –Тошкент: Ўзбекистон, 1996.
74. Кларин В.М. Педагогическая технология в учебном процессе. – М.: Знание, 1989.
75. Колеченко А.К. Энциклопедия педагогических технологий. М., 2003.
76. Қосимов А.Х., Ф.А.Холикова.Ф.А. Педагогик маҳорат ва педагогик технологиялар / Маърузалар матни Туз.: – Т.: ТАТУ, 2004.
77. Ларнер И.Я. Внимание к технологии обучения. – М.: Педагогика, 1990.
78. Лапин Н.И. Теория и практика инноватки: учеб. Пособие. – М.: Университетская книга, 2008. – 328 с.
79. Магзумов П.Т. Ўқувчиларни меҳнатта ва касб танлашга тайёрлаш. –Т.: Ўқитувчи, 1991, 206 б.
80. Мунавваров А.К. умумий тахрири остида. / Педагогика. –Т.: Ўқитувчи”, 1996. – 200 б.
81. Мирзаахмедов М., Эргашев С. Ёгоч ўймакорлиги. Т.: Ўқитувчи, 1995.
82. Мехнат таълими фанидан ўқув дастури. Т.: РТМ, 2006.
83. Мехнат таълими фанидан янги тахрирдаги ДТС. Т.: РТМ, 2006.
84. Мехнат таълими ўқув фанидан МСНИЛарни ўтказиш бўйича тавсиялар (5-7-синф). Т.: РТМ, 2006. 1.Булатов С.С. Ўзбек халқ амалий безак санъати. Т.: Мехнат 1991.
85. Молчанов Л.А. Школьникам – о памятниках истории Великой отечественной войны. – М., 1999. – 121 б.
86. Морев Н. Тренинг педагогического общения: Учеб. пособие. М., 2004.
87. Маслоу А. Мотивация и личность. СПб.: Питер, 2003. 352 с.
88. Найн А.Я. Теоретические основы рефлексивного управления образовательным учреждением. Монография. – Челябинск: Уральская Академия, 2014. – 292 с.
89. Очидов М. Янги педагогик технологиялар. – Қарши: Насаф, 2000.
90. Олимов Қ.Т., Ашурова С.Ю. “Замонавий таълим технологиялари” Тошкент-2007 87 б.
91. Овчаров С.М., Овчарова К.В. Интегровані уроки – креативні учні. Полтава, 2012. 72 с.
92. Педагогика назарияси /ОТМ учун дарслик. Муал.: М.Х.Тохтаходжаева ва б. Проф. М.Х.Тохтаходжаеванинг умумий тахрири остида. – Т.: “Iqtisod-uloq”, 2010. – 136-140-б.
93. Педагогический энциклопедический словарь / гл. ред. Б.М. Бим-Бад. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2002. – 528 с.
94. Подласый И.П. Продуктивная педагогика. М., 2003.
95. Посталок Н.Ю. Педагогика сотрудничества: Путь к успеху: Учеб. пособие. Казань, 1992.
96. Пронина Е.Н., Лукашевич В.В. Психология и педагогика. Учебник –М.: Элит, 2004.

97. Розиков О., Огаев С., Махмудов М., Адизов Б. Таълим технологияси. – Т.: Уқитувчи, 1999.
98. Рузиева Д., Усмонбоева М., Холикова З. Интерфаол методлар моҳияти ва қўлланилиши / *Мет.қўлл.* – Т.: Низомий номидаги ДТДУ, 2013. – 115 б.
99. Сайдахмедов Н. Педагогик маҳорат ва педагогик технология. – Т.: ОПИ, 2003.
100. Султонова Г.А. Педагогик маҳорат. – Тошкент: Низомий номидаги ДТДУ, 2005.
101. Сироток Ф.С. Диагностика одаренности / *Учеб.пособие.* – М.: Директ-Медиа, 2014. – 1229 с.
102. Сайдахмедов Н. Янги педагогик технологиялар. – Т.: Молия, 2003.
103. Сластенин В.А., Исаев И.Ф. и др. Педагогика. – М.: Школьная пресса, 2002. – 242 с.
104. Сластенин В.А., Каширин В.П. Психология и педагогика. М.: Академия, 2001. 480 с.
105. Сайдахмедов Н. Педагогик маҳорат ва педагогик технология. – Т.: Олий педагогика институти, 2003.
106. Султонова Г.А. Педагогик маҳорат. – Т.: Низомий номидаги ДТДУ, 2005.
107. Сироток Ф.С. Диагностика одаренности / *Учеб.пособие.* – М.: Директ-Медиа, 2014. – 1229 с.
108. Селевко Г.К., Селевко А.Г. Социально-воспитательные технологии. М., 2004.
109. Современные технологии обучения и воспитания в школе и вузе. Астрахань, 1996.
110. Совершенствование образовательно-воспитательного процесса в школе и вузе: Сб. науч. трудов. Тверь, 2000.
111. Смирнова С.А. Педагогика. Педагогические теории системы, технологии. Под ред. – М.: Академия, 2004.
112. Смирнов С.Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности. М.: Академия, 2005. 394 с.
113. Смирнова С.А. Педагогика. Педагогические теории системы, технологии. Под ред. – М.: Академия, 2004.
114. Torgance E.P. Creativity and futurism in education: Retooling // *Education*. 1980. Vol.100. P. 298-311.
115. Толипов Ў., Усмонбоева М. Педагогик технологияларнинг таъбикий асослари. – Т.: Фан, 2006.
116. Толипов Ў.К., Усмонбоева М. Педагогик технология: назария ва амалиёт. – Т.: "Фан", 2005.
117. Турдиева М. Олий таълим муассасалари талабаларида педагогик тафаккурни шакллантириш. – Т.: Низомий номидаги ДТДУ, 2008. – 38-42-б.
118. Теория и вариативные технологии гуманистического обучения и воспитания. Рязань, 1998.
1980. Vol.100. P. 298-311.
119. Турдиева М. Олий таълим муассасалари талабаларида педагогик тафаккурни шакллантириш. – Т.: Низомий номидаги ДТДУ, 2008. – 38-42-б.
120. Талызина Н.Ф. Педагогическая психология / Н.Ф. Талызина. М.: Издат. центр «Академия», 1998. – 288 с.
121. Утёмов В.В., Зинковкина М.М., Горев П.М. Педагогика креативности: прикладной курс научного творчества / *Учеб.пособие.* – Киров: АНОО "Межрегиональный ЦИТО", 2013. – 212 с.
122. Файзуллаева Н. Педагогик билимлар – ўқитувчи касбий маҳоратининг назарий асоси // *Uzluksiz ta'lim* ж. – Т.: 2006. 6-сон. – 102-б.
123. Фарберман Б.Л. Илг'ор педагогик технологиялар. – Т.: Фан, 2000.
124. Фарберман Б.Л., Мусина Р.Т., Жумабоева Ф.А. Олий ўқув юртларида ўқитишнинг замонавий усуллари. – Т., 2002.
125. Furnham, A., Chamorro-Premuzic, T., & McDougall, F. (2003). Personality, cognitive ability, and beliefs about intelligence as predictors of academic performance. *Learning and Individual Differences*, 14, 47–64.
126. Хасанов Р. Амалий бедак санъати методикаси. – Т.: Тошкент, 2003.
127. Хуторский. А.В «Педагогическая инноватика – рычаг образования» // *Интернет-журнал «Эйдос»*. Электронный ресурс: <http://www.eidos.ru/journal/2005/0910-19.htm>
128. Chamorro-Premuzic, T., & Furnham, A. (2003). Personality predicts academic performance: Evidence from two longitudinal studies on British University students. *Journal of Research in Personality*, 37, 319–338.
129. Шаталов В.Ф. Соцветие талантов. Книга 1 и 2. Издательство Школа Шаталова. – Москва, 2002. Книга 1. – 380 стр., книга 2. – 352 стр.
130. Шермухамедов Р.С., Партиева М.М., Шарипова Г.С., "Халк хунармандчили" Дарслик. – Т.: ТКТИ, 2020 22- 27 б.
131. Эрназарова Г.О. Педагогик маҳорат. Ўқув қўлланма. – Т.: ТТЕСИ. 2021 й. – 270 б.
132. Эрназарова Г.О. "Касб таълими методикасига доир билимларни мустакил ривожлантириш" услубий-қўлланма. Навоий, 2015 й. – 105 б.
133. Ўролов А.С. Мўжиза яратиш санъати. Т.: Мехнат 1996.
134. "Ўзбек тилининг изоҳли луғати" Тошкент, 2006, 2-жилд. (217-218-бетлар).
135. Қосимов А.Х., Холикова Ф.А., Педагогик маҳорат ва педагогик технологиялар / Маърузалар матни Туз.: – Т.: ТАТУ, 2004.
- Электрон манбалар:**
136. <http://www.uninil.msk.ru> - Умумроссия илмий ва техник ахборотлар институтининг сервери.
137. <http://mail.msk.ru> - Халқаро технологияларнинг Москва бўлими Маркази сервери.
138. <http://www.libmrcy.fu.ru> – РФ ҳукумати қошидаги МА кутубхонаси сервери.

139. <http://www.spb.tuinet.ru> - Илмий-техникавий ахборотлар Санкт-Петербурги Марказининг сервери.
140. <http://www.ccas.ru/library.html> - Жаҳон кутубхоналари сервери.
141. <http://www.fid.da.ru> - Замонавий дастурий маҳсулотларни ишлаб чиқиш ва тарқатиш билан шугулланувчи АКШ Microsoft фирмасининг сервери (рус тилида).
142. <http://www.infotel.ru> - Замонавий техник воситаларни ишлаб чиқиш ва тарқатиш билан шугулланувчи АКШ Intel фирмасининг сервери.
143. The World Bank (<http://www.worldbank.org/>)
144. Organization of Economic Cooperation and Development (OECD) (<http://www.oecd.org/>)
145. Syllabus Magazine <http://www.syllabus.com/syllabus.html>
146. www.assist.ru
147. www.svberplat.ru
148. www.libertarium.ru
149. www.lawer.spb.ru
150. www.lex.uz
151. www.webmoney.ru
152. <http://sunny.ccas.ru/library.html> – Jahon kutubxonalari serveri.
153. <http://www.mesi.ru> – Moskva iqtisodiyot, statistika va informatika universitetining serveri.
154. <http://www.uzsci.net> – O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi qoshidagi O'zbek Ilmiiy va Maorif tarmog'ining serveri.
155. www.ictcouncil.gov.uz - Kompyuterlashirishni rivojlantirish bo'yicha Vazirlar Mahkamasi muvofiqlashiruvchi Kengashining sayti.

- 3624 -

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
TOSHKENT VILOYATI CHIRCHIQ
DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
AXBOROT RESURS MARKAZI

Якубова М.Ю.
УМУМТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИ ЎҚУВЧИЛАРИДА
КРЕАТИВЛИКНИ ШАКЛЛАНТИРИШ
ТИПОГРАФИЯ: «Х/К ТЕМУР ЛУСК ПРИНТ»,
2022. – 136 бет

